

KONDA

Seçmen Kümeleri

Ak Parti Seçmenleri

Baran Alp Uncu

SUNUŞ

KONDA olarak en çok Türkiye toplumunu anlamayı ve anlamaya yardımcı olacak araştırmaları gerçekleştirmeyi önemsiyor ve bu yönde çaba gösteriyoruz.

Son dört yılda bir Yerel Seçim, iki Genel Seçim, bir Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve bir Anayasa referandumu için sandığa gitmiş olan Türkiye seçmeni, kritik bir karar kavşağında olan ülkenin karar verici kadrolarını seçti ve karar süreçlerini temelden değiştirecek tercihlerde bulundu.

KONDA ekibi olarak umuyorduk ki yaşanan seçim rallisinin sonucunda bu tercihlerin ardındaki dürtüleri, umutları, beklentileri, kaygıları siyasi aktörlerin anlamaya çalışacakları ve kendilerini bunlara göre yeniden tanımlayacakları bir sürece girelim. Bu noktadan hareketle toplumun farklı siyasi seçmen kümelerinin Türkiye tahayyüllerini, temel zihinsel kavram haritalarını öğrenmenin hem kamuoyu, hem de siyasi aktörler ve karar vericileri için önemli olacağını düşündük.

Bu amaçla 16 Nisan 2017 halkoylamasının ardından beş rapor yayınladık.¹ Türkiye toplumuna ilişkin temel sayısal verileri bir araya toplayan 6 dakikalık bir animasyon hazırladık.² Animasyonda eğitimden, medeni duruma, kredi kartı sahipliğinden, etnik kimlik dağılımına, çalışma oranlarından kadınların örtünme durumuna, gelir seviyesinden, göç durumuna kadar elliye yakın farklı veri aracılığıyla 56 milyonluk yetişkin nüfusa dair genel demografiyi göstermeye çalıştık.

Son olarak da kapsamı açısından Türkiye’de bir ilk olan, KONDA Veri Ambarından ürettiğimiz “KONDA İNTERAKTİF”³ (interaktif.konda.com.tr) hazırladık ve kamuoyuna açtık. Bu interaktif arayüz 2017 boyunca araştırmalarımızda yer almış olan konuları 5 temel demografik özellik

---

¹ 16 Nisan Halkoylaması sandık ve seçmen analizi, <http://konda.com.tr/tr/rapor/16-nisan-halkoylamasi-sandik-ve-secmen-analiz-raporu/>

Yeni Türkiye’nin Yurttaşları: 15 Temmuz darbe girişimi sonrası siyasi tutumlar, değerler ve duygular, Betül Çelik, Evren Balta, Murat Pakar, <http://konda.com.tr/tr/rapor/yeni-turkiyenin-yurttaslari-15-temmuz-darbe-girisimi-sonrasi-siyasi-tutumlar-degerler-ve-duygular-arastirma-raporu/>

İktidara taraf olmak: Mitler, komplolar ve spekülasyonlar çerçevesinde çizilen sınırlar, Sevinç Doğan, <http://konda.com.tr/tr/rapor/yeni-iktidara-taraf-olmak-mitler-komplolar-ve-spekulasyonlar-golgesinde-cizilen-sinirlar-arastirma-raporu/>

Türkiye’nin siyasal evrenini duygu ve duygulanımlar üzerinden anlamak, Cansu Günay, Yusuf Kutlu, Gökhan Mülayım <http://konda.com.tr/tr/rapor/turkiyenin-siyasal-evrenini-duygu-ve-duygulanimlar-uzerinden-anlamak-olaganustu-hal-toplum-ve-siyaset/>

Türkiye’de donan siyasetin şifreleri: Karar ağacı yöntemi ile seçmen tercihlerini anlamak, Afife Yasemin Yılmaz, <http://konda.com.tr/tr/rapor/turkiyede-donan-siyasetin-sifreleri-karar-agaci-yontemi-ile-secmen-tercihlerini-anlamak/>

² Türkiye 100 kişi olsaydı... <http://konda.com.tr/tr/rapor/turkiye-100-kisi-olsaydi/>
<https://www.youtube.com/watch?v=o9qxRvM56yw>

³ “KONDA İNTERAKTİF” (interaktif.konda.com.tr) http://interaktif.konda.com.tr/tr/tr2017_konda_interaktif.php

ve bu 5 özelliğin kesişimlerinden ortaya çıkan kümeler üzerinden bizzat kullanıcıların kendilerinin inceleyebilmesi için imkan sunuyor.

Doğrusu seçim rallisinin ardından her geçen gün kutuplaşmanın daha da derinleşmesi, bunun sonucu olarak ‘biz’ duygusunun parçalanması ve ortak yaşama iradesinin zayıflaması karşısında siyasi aktörlerin ve aydınların daha barışçıl, müzakere, ikna ve uzlaşma süreçlerinin esas olacağı bir siyasi kültür için çabalayacaklarına dair olan tüm umutlarımızı törpüleyecek günler yaşadık, yaşıyoruz.

OHAL sürecinin güvenlik politikaları ve bu çerçevede yaşananlarla, merkezileşen - keyfileşen ve giderek normalmiş gibi algılanmaya başlanan karar süreçleriyle, siyasi alanın daralmasıyla, dış ilişkilerdeki gerilimlerle ve Suriye meselesiyle dolu günler geçirdik.

Bu konjonktürde Türkiye ne küresel ara buzul dönemin ürettiği karmaşıklığın etkisinden kurtulabildi, ne de toplumun tüm farklı küme ve katmanlarının ortak adalet, refah ve huzur talebini karşılayacak yeni toplumsal uzlaşmayı üretebildi ne yazık ki.

Tüm araştırmalarımızın ortak bulgusu olarak söyleyebiliriz ki, toplum hem dönüşüyor hem de dönüştüğüyle ilgili bir farkındalığı var. Toplum siyasi gerilimlerin, kimliklere ve kutuplaşmalara sıkışmışlıkların yanı sıra, dönüşürken bir yandan da farklılıkları normalleştiriyor. Aslında toplum siyasi dengenin, siyasi aktörlerin ötesine geçtiğinin farkına vardı, siyasetten umudunu keserek bireysel hayatına döndü ve bir anlamda kendi işine gücüne bakıyor. Öte yandan bireysel hayatında umutlu olan ve dönüşen toplum, ortak hayatımıza dair beklentilerinde karamsarlaşıyor ve devletin dönüşümü konusunda ikircikliliğe düşüyor.

Ve şimdi, 24 Haziran’da Cumhurbaşkanlığı ve Genel Milletvekili Seçimlerine gidiyoruz. Bir kez daha tüm bu karmaşıklığa bilgi üreterek müdahale edebilme umudumuzdan beslenen çabayla, dört büyük partinin seçmen tabanlarının profillerini, ihtiyaç ve taleplerini kamuoyunun dikkatine sunmayı hedefledik ve bunu yaparken KONDA Veri Ambarı bulgularından yararlandık.

Yayınlamakta olduğumuz bu dört raporda ilk aşamada Ak Parti, CHP, MHP ve HDP seçmenlerine dair, KONDA Barometresi Araştırma Dizisinin 86 araştırmasının bulgularından yararlandık. Raporların bu aşamayı yansıtan bölümü parti seçmenlerin demografik özelliklerini, diğer seçmenlerle farklarını ve yıllar içindeki değişimleri ortaya koyuyor ve Barometre araştırmalarının birleşik verisetinden yararlanıyor. İkinci bölümler, partilerin seçmenlerinin siyasi görüşlerini belli temalar etrafında inceliyor. Gezi, 15 Temmuz veya OHAL gibi güncel siyasi olaylara bakış, iç ve dış politika, kutuplaşma, Kürt meselesi gibi farklı dönemlerde farklı Barometre araştırmalarında siyasi gündeme veya temaya bağlı olarak sorduğumuz, incelediğimiz konuları bir araya getiriyor ve her bir partinin seçmen tabanını ideolojisini oluşturan temel taşların bir sentezini sunuyor. İkinci aşamada ise araştırmalarımız sırasında kimliğini bize açık ederek, ses kaydı alınmasına izin vererek özel bir görüşmeyi kabul eden kişilerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirdik. Derinlemesine görüşmelerin çerçevesini ilk aşamadaki bulgular oluşturuyor ve seçmenlerin neden bu şekilde düşündükleri hakkında farklı

bir yöntemle, farklı bir bakış açısı getiriyor. Ayrıca daha önce yayınladığımız “karar ağacı yöntemiyle seçmen tercihleri” raporunu güncelledik.

Analizleri, derinlemesine görüşmeleri ve raporlamaları Baran Alp Uncu, Sevinç Doğan, Canan Özbey, Yusuf Kutlu ve Afife Yasemin Yılmaz gerçekleştirdi. Emekleri, bilgileri ve katkıları için şükran borçluyuz.

İlgililerin, siyaset yapanların birbirimizin ihtiyaç ve taleplerini anlama süreçlerinde yararlı olması umuduyla...

KONDA Araştırma ve Danışmanlık

BARAN ALP UNCÜ

Baran Alp Uncü lise eğitimini Robert Lisesi'nde, lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde, yüksek lisans eğitimini McGill Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde, doktora eğitimini de London School of Economics Sosyoloji Bölümü'nde tamamladı. 2007-2017 yılları arasında Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde çalıştı. Siyaset sosyolojisi alanındaki çalışmalarını halen bağımsız araştırmacı olarak sürdüren Uncü, toplumsal hareketler, sivil toplum, çevre siyaseti, küreselleşme, göç ve demokratikleşme konularıyla ilgilenmektedir.

İÇİNDEKİLER

BULGULAR RAPORU

1. AK PARTİ SEÇMENLERİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ	8
1.1. Cinsiyet Dağılımı	8
1.2. Yaş	8
1.3. Doğum Yeri - Kentleşme	10
1.4. Eğitim Durumu	12
1.5. Ekonomik Durum (Meslek ve Gelir Grupları, Geçim, Kriz Beklentisi, Ekonomik Sınıf)	13
1.6. Hane Büyüklüğü-Medeni Durum	19
1.7. Hayat Tarzları	20
1.8. Medya-Sosyal Medya Tercihleri	24
2. AK PARTİ SEÇMENLERİNİN GÖRÜŞLERİ.....	26
2.1. İç Siyasete Dair Görüşler.....	26
2.2. Anayasa Halkoylaması	29
2.3. Dış Politika	30
2.4. Avrupa Birliği.....	32
2.5. Ekonomiye Dair Görüşler ve Beklentiler	33
2.6. Türkiye'nin Sorunları	34
2.7. Laiklik	36
2.8. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi	37
2.9. Kürt Meselesi.....	37
2.10. Medyaya Baskı.....	38
3. AK PARTİ VE DİĞER PARTİLERİN SEÇMENLERİNİN KARŞILAŞTIRILMALI GÖRÜŞLERİ.....	40
3.1. İç Siyasete Dair Görüşler.....	40
3.2. Dış Siyaset	45
3.3. Seçmenlerin Zihin Dünyası	52
3.4. Türkiye'nin Sorunları	56
3.5. Ekonomiye Dair Görüşler ve Beklentiler	60
3.6. Medya.....	61

DERİNLEMESİNE GÖRÜŞMELER RAPORU

4. GİRİŞ	73
5. AK PARTİ SEÇMENLERİNİN SOSYAL HAYATA DAİR GÖRÜŞLERİ.....	75
5.1. Hayat Tarzları.....	75
5.2. Kent Hayatı ve Kentleşme	80
5.3. Toplumsal Hayatta Farklılıklar	84
5.4. Medya ve Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları	88

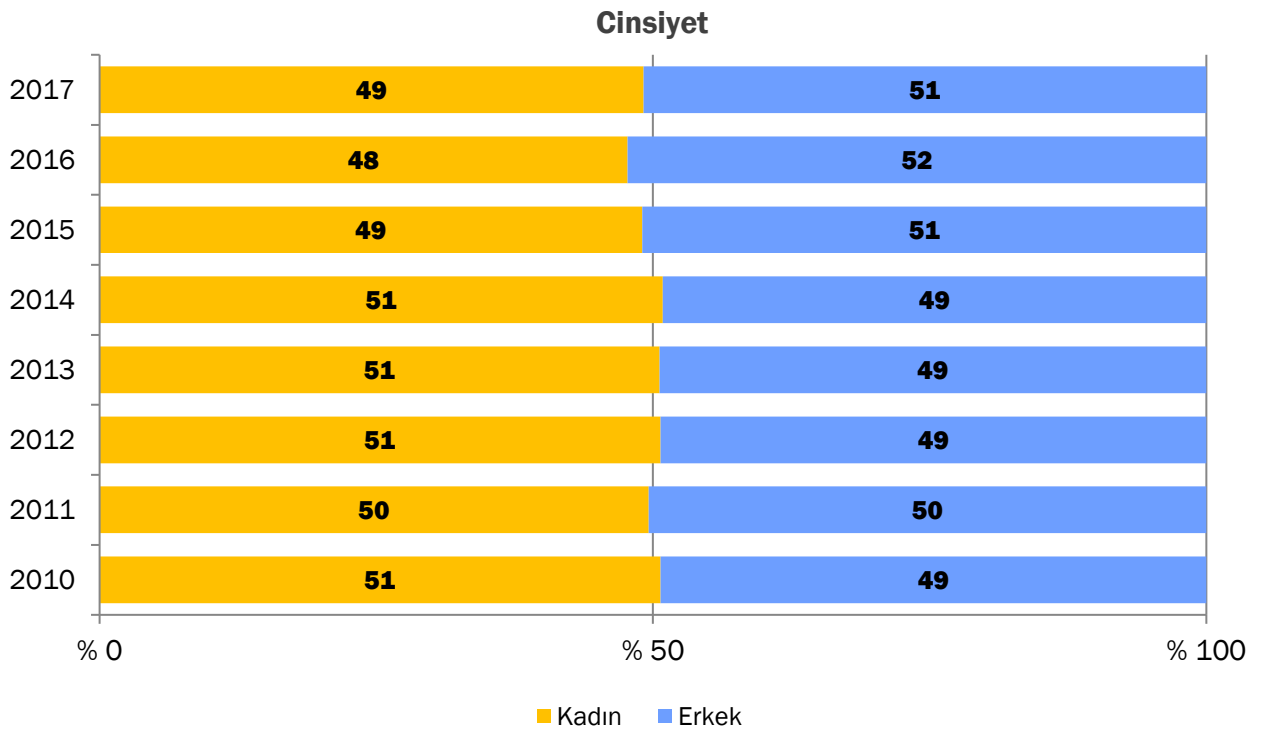
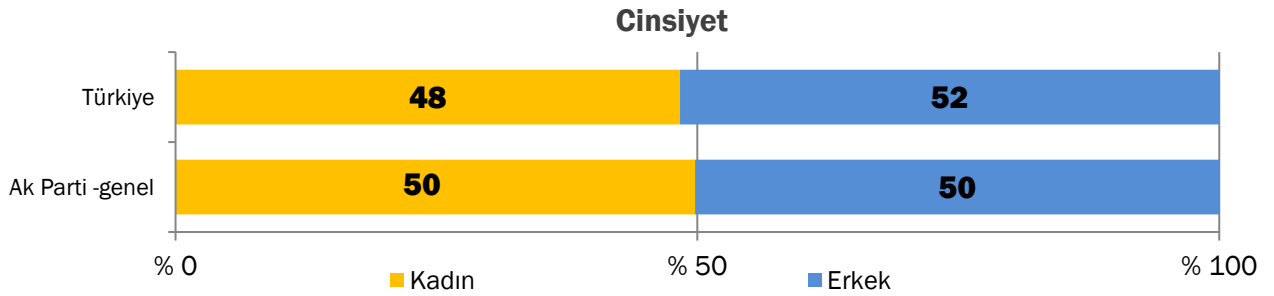
6. AK PARTİ SEÇMENLERİNİN SİYASİ GÖRÜŞ VE TAVIRLARI	92
6.1. Ak Parti	92
6.2. Muhalefet	97
6.3. CHP	99
6.4. HDP	100
6.5. MHP	102
6.6. Milliyetçilik	103
7. AK PARTİ SEÇMENLERİNİN TÜRKİYE’NİN MESELELERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞ VE DÜŞÜNCELERİ	106
7.1. Ekonomi	106
7.2. “Kayırmacılık” İlişkileri	112
7.3. Kürt Sorunu	113
7.4. Laiklik	117
7.5. Sosyal Hizmetler	118
7.6. Siyasi Kutuplaşma	121
7.7. İfade Özgürlüğü	122
7.8. Adalet Konusu ve OHAL Uygulaması	123
7.9. Belediye Başkanlarının Görevden Alınması	126
7.10. Anayasa Halkoylaması	127
7.11. Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik	128
8. TERİMLER SÖZLÜĞÜ.....	131
8.1. Terimlerin Kaynağı Olan Soru ve Veriler	132

1. AK PARTİ SEÇMENLERİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

1.1. Cinsiyet Dağılımı

Ak Parti seçmenleri arasında kadınlar ve erkekler eşit bir dağılım göstermektedir. 2017 yılının ortalamalarına göre, Ak Parti seçmenlerinin kadın ve erkek oranı eşittir. Türkiye genelinde 2017 yılında kadın seçmenlerin oranı %48, erkek seçmenlerin oranı ise %52'dir. Öte yandan, Ak Parti seçmenlerinin kadın-erkek dağılımı yıllar içerisinde karşılaştırıldığında, Ak Parti seçmenleri arasında kadınların oranı ufak bir düşüş sergilemektedir. 2010-2014 yılları arasında Ak Parti seçmenlerinin arasındaki kadınların ortalaması %51 iken, 2015-2017 yılları arasında bu oran %49'a düşmüştür.

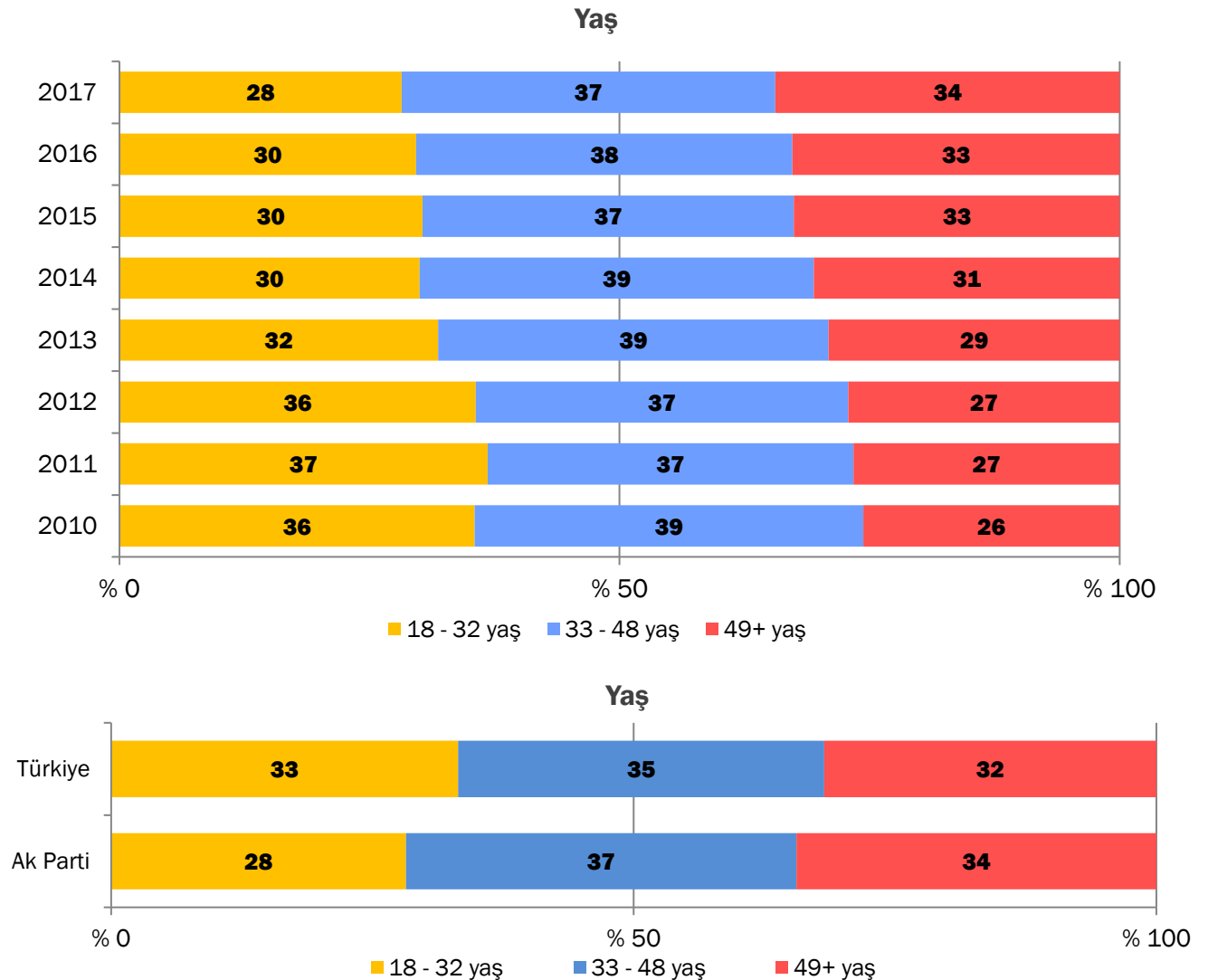
1.2. Yaş

2017 yılının verilerinin ortalamasına göre, Ak Parti seçmenlerinin %28'i 18-32 yaşları arasında, %37'si 33-48 yaşları arasında ve %34'ü de 49 yaş ve üstündedir. 2017 yılında Türkiye

genelinde seçmenlerin yaş gruplarına göre dağılım oranları 18-32 yaş için 33%, 33-48 yaş için %35 ve 49 yaş üstü için ise %32'dir.

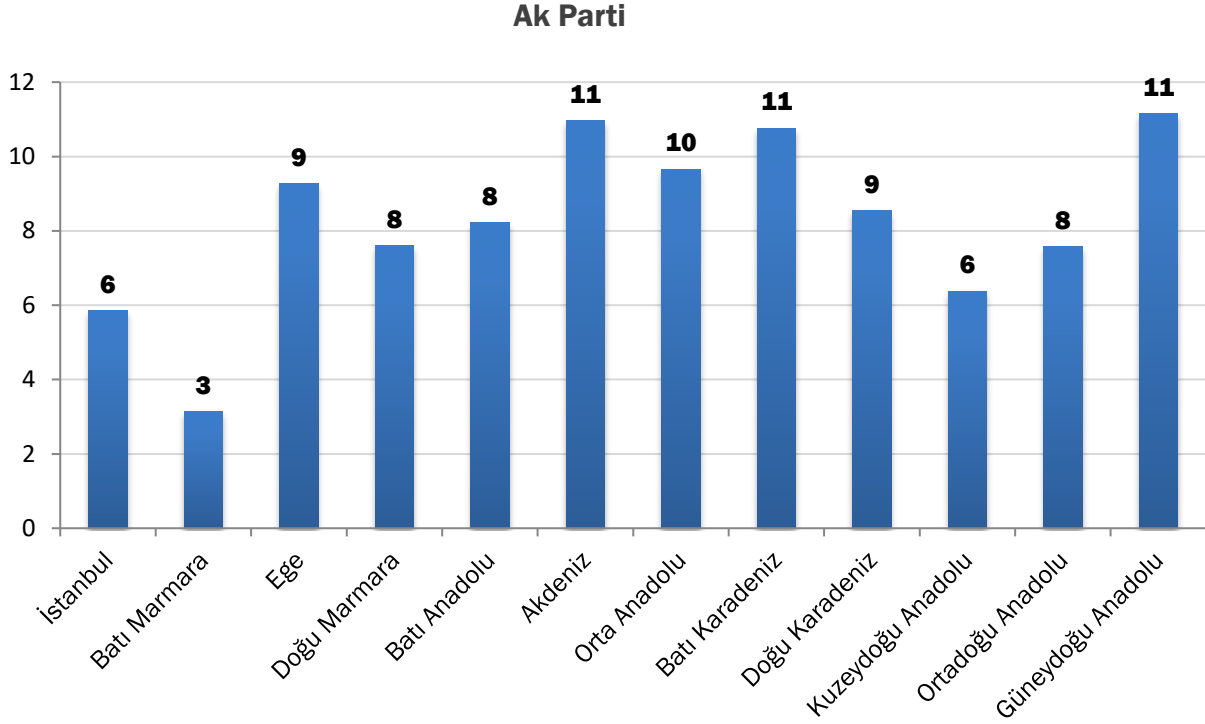
Türkiye genelinde seçmenlerin üçte birini 18-32 yaş arasındaki bireyler oluştururken, Ak Partili seçmenler arasında bu oran dörtte birden biraz fazladır. Buna göre, Ak Parti seçmenleri arasında gençlerin oranı Türkiye ortalamasının altındayken, diğer yaş gruplarındaki Ak Parti seçmenlerinin oranı Türkiye ortalamasının üzerine çıkmaktadır. Ak Parti seçmenlerinin 2010-2017 yılları arasındaki yaş grubu oranları karşılaştırıldığında 18-32 yaş grubu seçmenlerin oranında düzenli bir düşüş görülmektedir. 2010-2012 yılları arasında 18-32 yaş aralığındaki Ak Parti seçmenlerinin oranı %36-37 iken, bu oran 2013 yılında %32'ye düşmüştür. 2014-2016 yılları arasında %30 düzeyine inen bu oran, 2017 yılında %28'e gerilemiştir. Türkiye genelinde de 18-32 yaşları arasındaki seçmenlerin oranı 2011 oranı her yıl yüzde 1 puana denk gelen bir oranla düzenli bir düşüşe geçmiştir. Ancak, 18-32 yaş grubuna ait oransal düşüş, Ak Parti seçmenleri arasında daha yüksek seviyededir. 33-48 yaşları arasındaki Ak Parti seçmenlerinin oranında 2010-2017 yılları arasında büyük değişiklikler görülmemekte, 49 yaş ve üstü seçmen oranlarında ise düzenli bir artış görülmektedir. Her iki yaş grubunun Ak Parti seçmenleri içerisindeki oranları Türkiye genel seçmenlerin içindeki oranlarının üzerindedir.

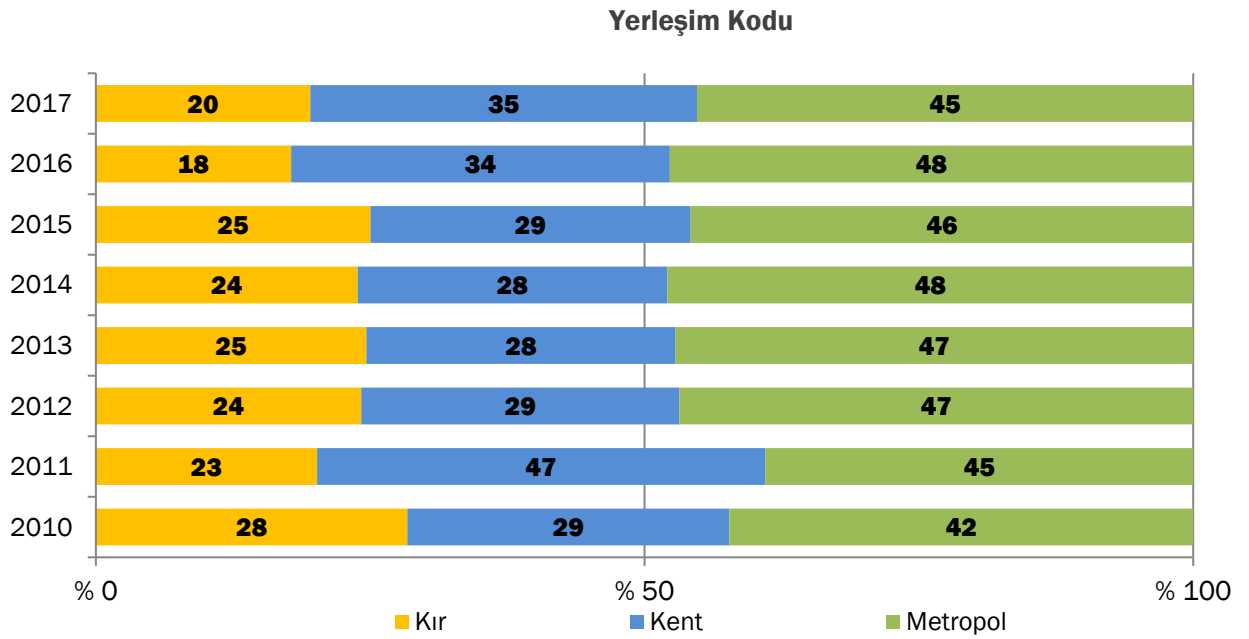
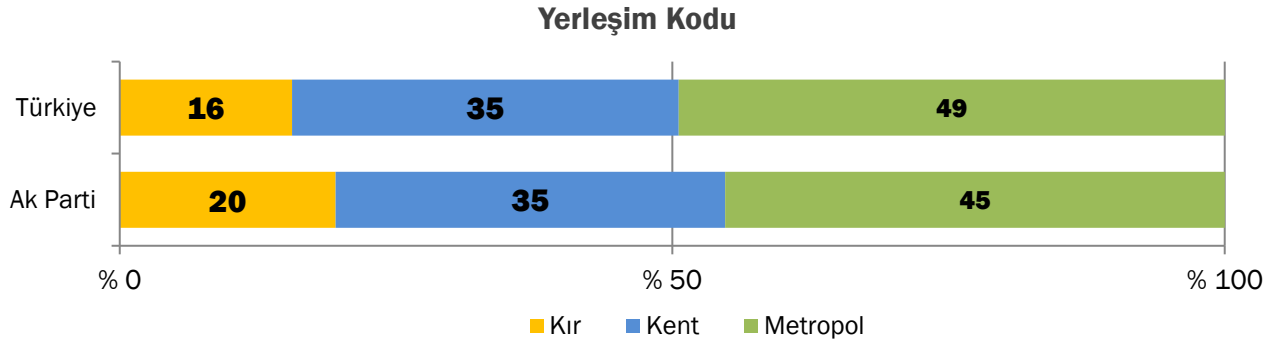
1.3. Doğum Yeri - Kentleşme

2017 yılı verilerine göre, Ak Parti seçmenleri arasında doğum yeri Akdeniz, Batı Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri olanlar eşit orandadır. Her biri %11'lik oranla en fazla paya sahip bu grupları, %10 ile Orta Anadolu, %9 ile Doğu Karadeniz ve yine %9 ile Ege bölgelerinde doğanlar izlemektedir. İstanbul doğumluların oranı %6'dır.

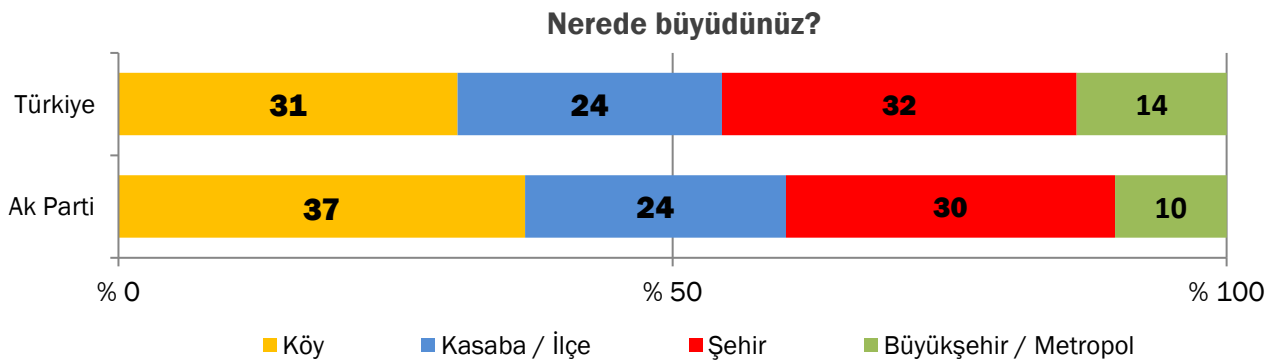

2017 yılı ortalamasına göre, Ak Parti seçmenlerinin %20'si kırsalda, %35'i kentlerde ve %45'i de metropollerde yaşamaktadır. Kırsalda yaşayan Ak Parti seçmenlerinin oranı Türkiye genel seçmenleri içindeki oranın üzerinde çıkmaktadır. Metropollerde ise tam tersi bir durum söz konusudur. Türkiye'de seçmenlerin %49'u metropollerde ikamet etmekteyken, metropolde yaşayan Ak Parti seçmenlerini %45 civarında kalmaktadır. Yıllar arasında kırdaki yaşayan Ak Parti seçmenlerinin oransal olarak düşüş eğiliminde olduğu gözükmemektedir. 2010 yılında %28'lik kırsal seçmen oranı, 2017 yılında %20'ye gerilemiştir. Türkiye genelinde de 2010 yılında %24'lük kırdaki yaşayan seçmen oranı 2017 yılına gelindiğinde %15'e düşmüştür.

Kentli seçmen oranları aynı yıllar arasında %29'dan %35'e yükselmiştir. Metropollerde yaşayan seçmenlerin oranında ise 2010-2016 yılları arasında düzenli artış gerçekleşmiş ve %42'den %48'e tırmanmıştır. Ancak, 2017 yılında bu oran %45'e gerilemiştir. Oranlardaki bu değişimler Türkiye'de yaşanmakta olan kentleşme (ve metropolleşme) eğilimleriyle genel olarak uyum göstermektedir. 2017 yılında metropollerde yaşayan Ak Parti seçmenlerinin arasında meydana gelen oransal düşüşe benzer şekilde Türkiye seçmenlerinin geneli arasında da metropolü oranlarında küçük bir düşüş görülmektedir.

2017 ortalamalarına göre, Ak Parti seçmenlerinin %37'si köyde, %24'ü kasaba/ilçelerde, %30'u şehirlerde ve %10'u da metropollerde büyüdüğünü belirtmektedir. Metropolde yaşayan ve metropollerde büyümüş Ak Parti seçmenlerinin oranları arasında %35'lik fark bulunmaktadır. Bu da, metropollerde yaşayan Ak Parti seçmenlerinin %78'inin metropollere sonradan göçle geldiğini göstermektedir. Türkiye geneli ortalamasında, metropollere sonradan yerleşenlerin oranı %71 ile daha düşük seviyededir.

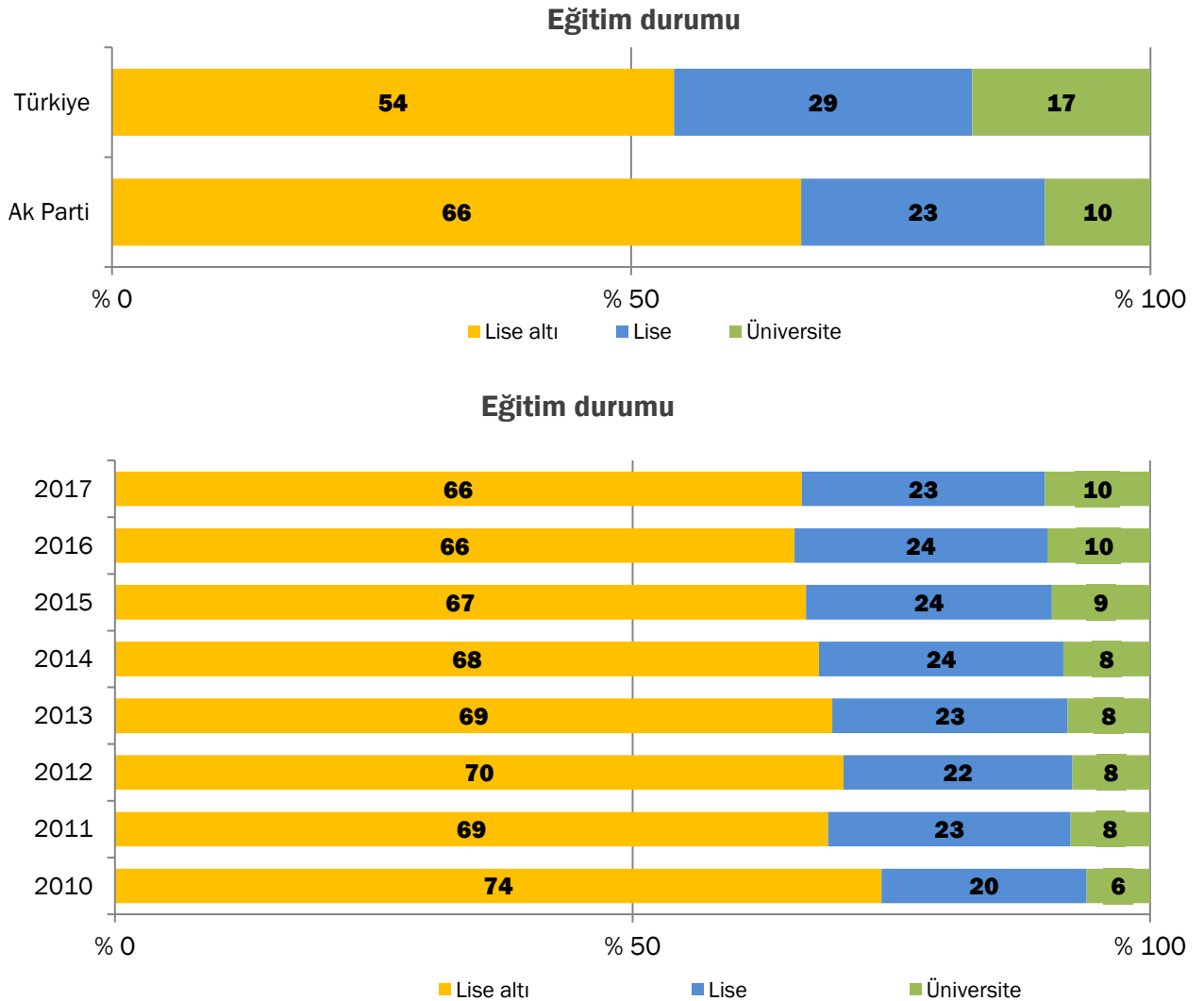

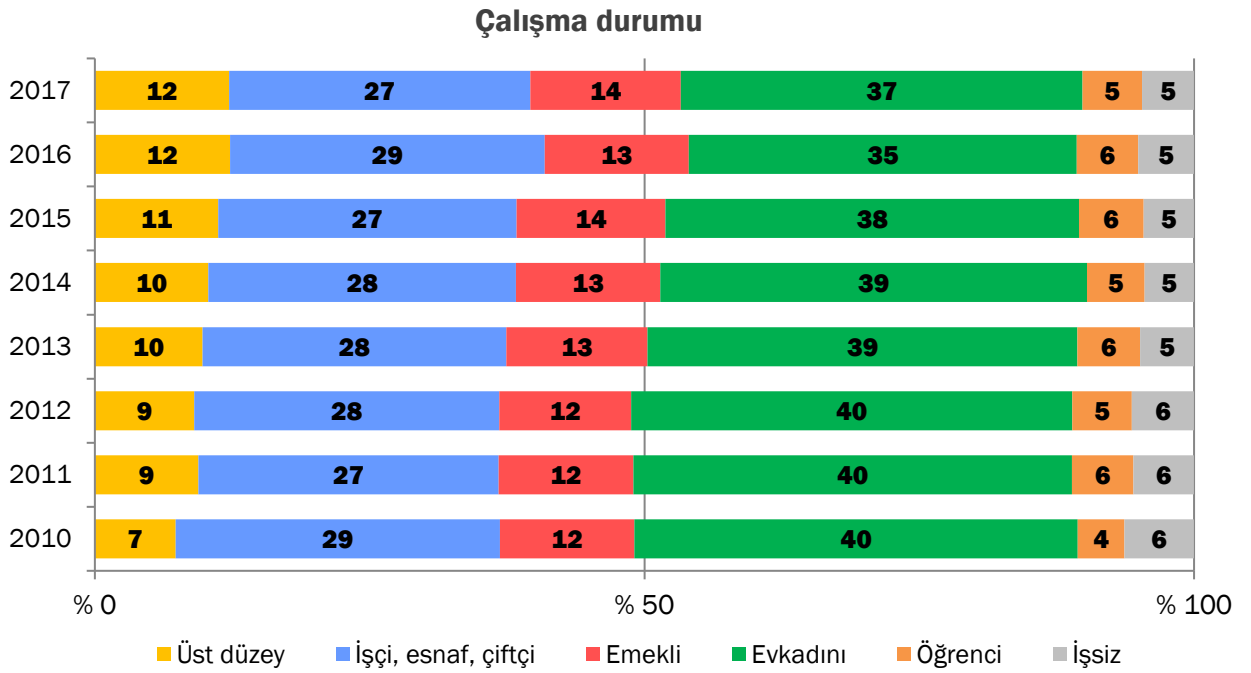
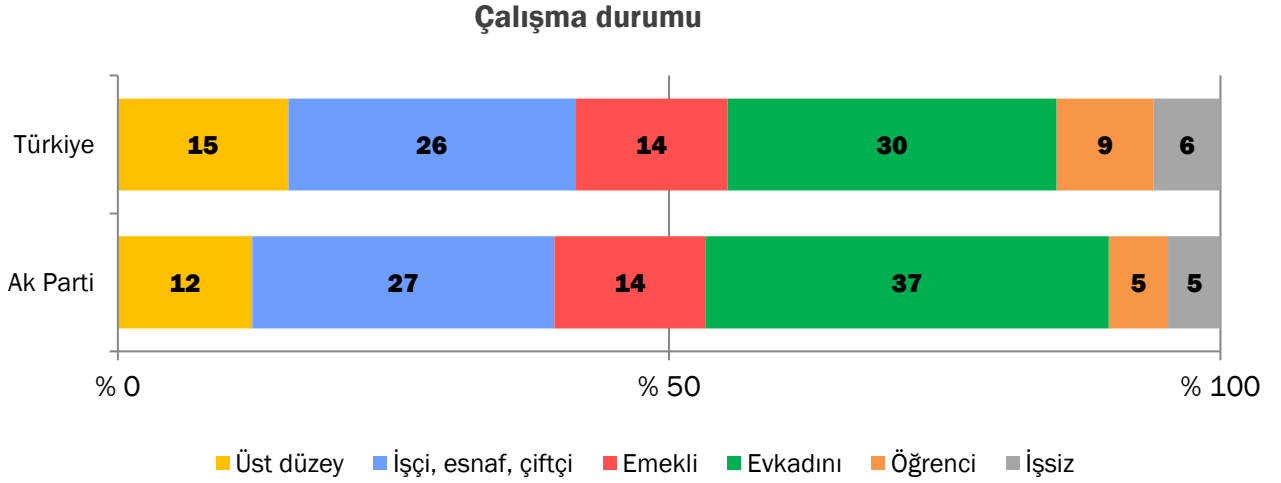
1.4. Eğitim Durumu

2017 yılı ortalamasına göre, Ak Parti seçmenlerinin %10'u üniversite diplomasına, %23'ü lise diplomasına ve %66'sı da ortaokul ve altı seviyede eğitime sahiptir. 2017 yılında, Türkiye'de seçmenlerin %17'sinin üniversite, %29'unun lise ve %54'ünün lise altı eğitime sahip olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak, Ak Parti seçmen tabanında lise ve üstü eğitime sahip olanların Türkiye genel ortalamalarının altında kaldığı görülmektedir. Öte yandan, 2010 ve 2017 yılları arasında Ak Parti seçmenlerinin eğitim seviyesinde artış gözlemlenmektedir. 2010 yılında lise altı eğitime sahip Ak Parti seçmenlerinin oranı %74 iken, bu oran 2017 yılında %66'ya düşmüştür. Lise mezunu Ak Partili'lerin oranı 2010 yılında %20 civarındayken, 2017 yılında %23'e ulaşmıştır. Benzer şekilde, 2010 yılında %6 olan üniversite mezunlarının oranı, 2017 yılında %10 ulaşmıştır. Bu durum, Türkiye'de genel seçmen tabanında üniversite mezunu olanların yıllar içerisindeki artışıyla uyumludur. Türkiye genelinde üniversite seçmenlerinin oranı 2010 yılında %10 iken, 2017 yılında %17'ye yükselmiştir.

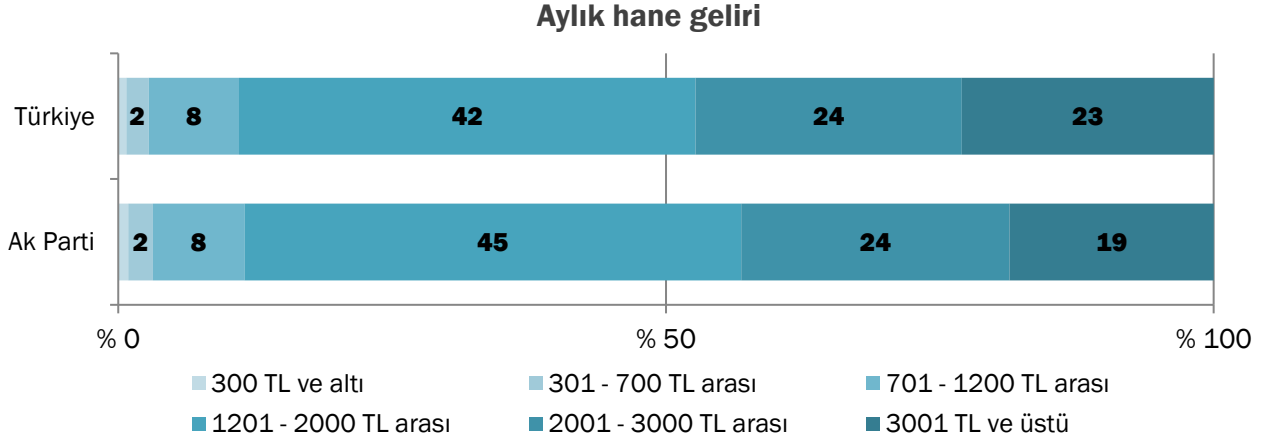
Özetle, Ak Parti oy tabanı ağırlıklı olarak eğitim seviyesi ortalamadan daha düşük seçmenlerden oluşsa da, son sekiz yıllık zamanda lise ve üniversite mezunu olan Ak Parti seçmenlerinin oranı Türkiye genel seçmen profilindeki seçmenlerin eğitim seviyesi artışına bağlı olarak artmaktadır.

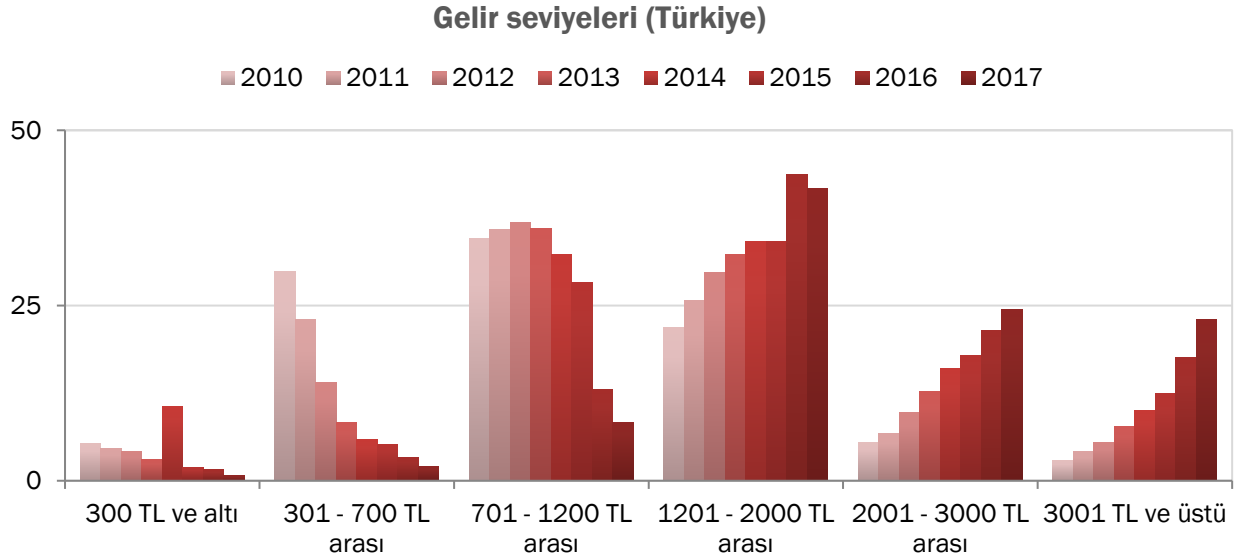

Seçmenlerin gelir seviyesine göre dağılımı incelendiğinde, Ak Parti tabanının ağırlıklı olarak düşük ve orta seviye gelire sahip seçmenlerden oluştuğu görülmektedir. 2017 yılı ortalamalarına bakıldığında, aylık gelir seviyesi 1201-2000 arasında olanlar Ak Parti seçmenlerinin %45'ini oluştururken, 2001-3000 TL arasında olanların oranı ise %24'tür. Aynı yılın Türkiye oranlarıyla karşılaştırıldığında iki grup dışında benzer bir görüntü sergilemektedir. Aylık geliri 3001 TL ve üzeri olan grubun Ak Parti seçmenleri arasındaki oranı, Türkiye ortalamasının (%23) göre aşağıda kalmaktadır. Aylık geliri 1201-2000 TL olanlar ise Türkiye genel seçmen ortalamasında %42'lik paya sahiptir ve bu Ak Parti seçmeni içindeki %45'lik orandan aşağıdadır.

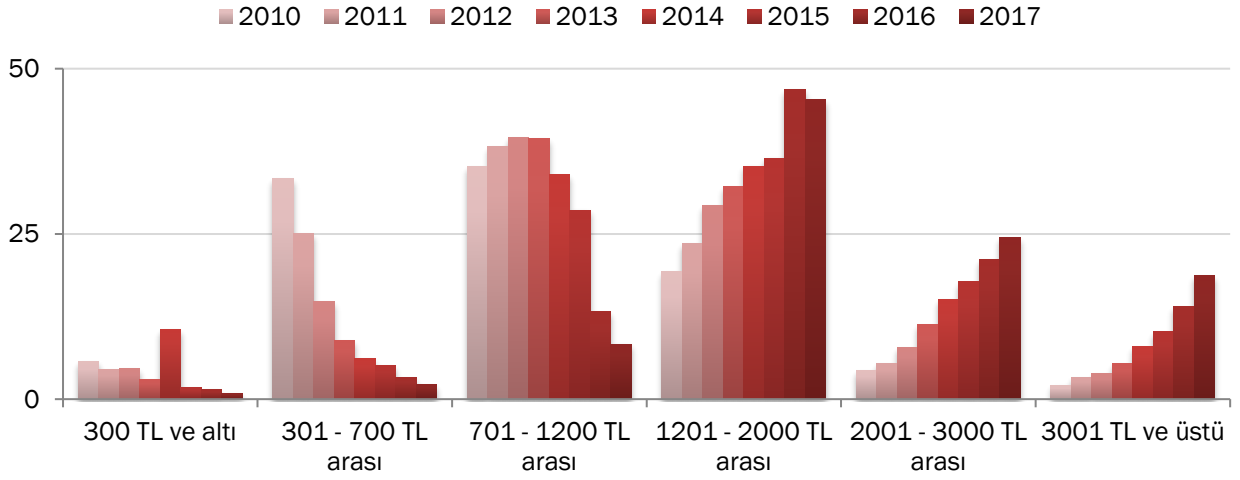

2010-2017 yılları arasında Ak Parti seçmen tabanında gelir seviyesi gruplarının oransal değişimine bakıldığında, 1201 TL ve üstü miktarda aylık gelire sahip olan tüm grupların oranında düzenli bir artış görülmektedir. Sadece, aylık geliri 1201-2000 TL arasında olan seçmenlerin tüm Ak Parti seçmenleri içerisindeki payı 2016 yılından 2017 yılına %2'lik bir azalma göstermektedir. Öte yandan, aylık geliri 1200 TL ve altında olan bütün seçmen gruplarının oranı düzenli olarak düşmektedir. Ancak bu durum Ak Parti'nin seçmen desteğinin düşük gelir seviyesinden orta ve üst gelir gruplarına doğru kaymakta olduğunu sonucuna ulaşmak yanıltıcı olabilir. Tablo 5.4'de gösterildiği üzere, 2010-2017 yılları arasında Türkiye'deki genel seçmenlerin içerisinde alt gelir seviye gruplarının oranı düşerken, orta ve yüksek gelir seviyesine sahip olanların oranı nominal olarak artmaktadır. Gelir seviyesi gruplarının Türkiye seçmenleri arasındaki oransal düşüş ve artışı, Ak Parti seçmen tabanı ile benzerlik göstermektedir.

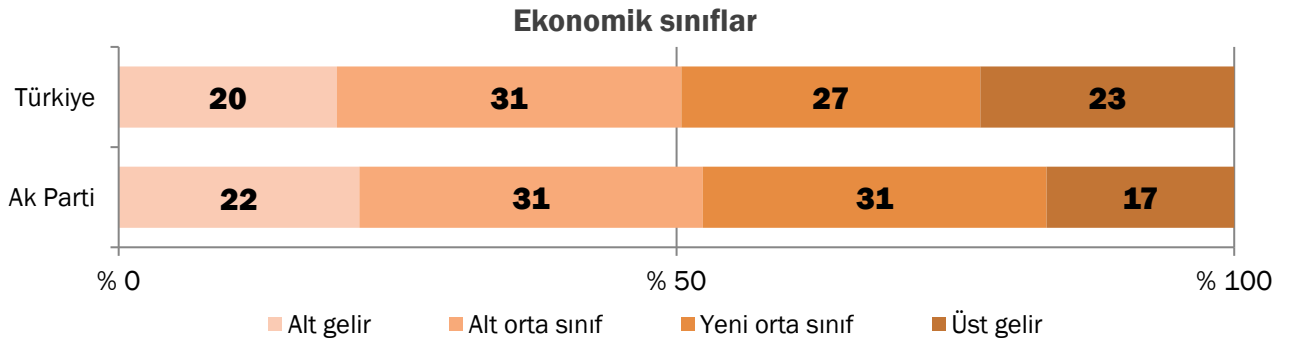

Gelir seviyeleri (Ak Parti)

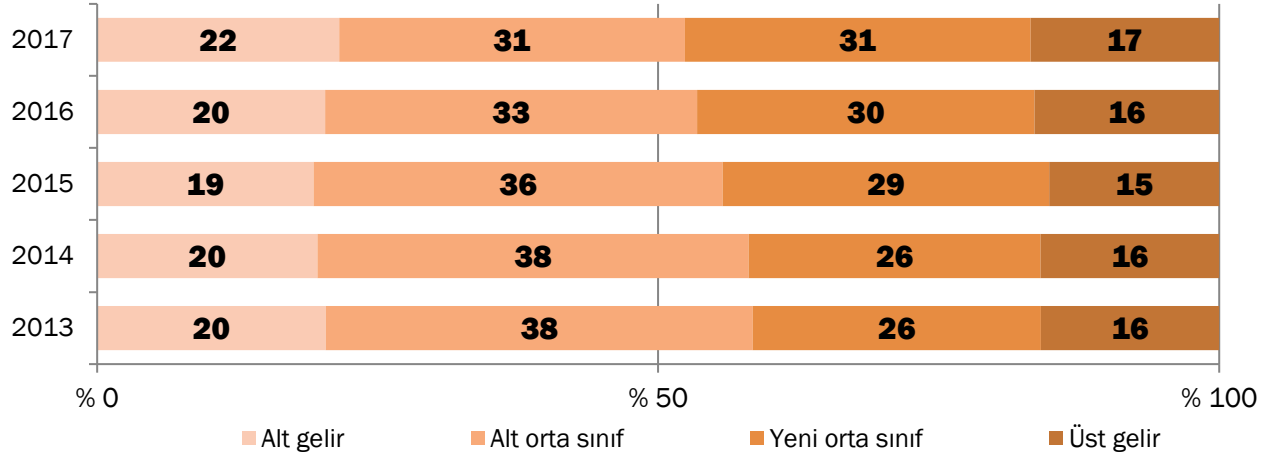
Ekonomik sınıf pozisyonlarına bakıldığında, Ak Parti seçmenlerinin %62'sinin orta sınıflara ait olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar arasında, alt orta sınıf üyelerinin ve yeni/üst orta sınıf üyelerinin tüm Ak Parti seçmenleri içerisinde %31 ile eşit paya sahip olduğu görülmektedir. Alt orta sınıfa ait Ak Parti seçmenlerinin oranı, bu sınıfın Türkiye genel seçmenleri içindeki oranı ile aynıdır. Diğer yandan, yeni/üst orta sınıf üyeleri Türkiye seçmen ortalamalarında %27'lik bir paya sahiptir. Buna göre, bu ekonomik sınıfın Ak Parti seçmenleri içerisinde kapladığı yer Türkiye ortalamasının üzerindedir. Benzer şekilde, Ak Parti seçmenleri içerisindeki alt gelir sınıfının oranı Türkiye ortalamasının üzerindedir. Ak Parti seçmenlerinin %22'si alt gelir sınıfına girerken, bu oran Türkiye ortalaması için %20'dir. Ekonomik sınıflara göre dağılımda Ak Parti'nin Türkiye ortalamasının altında kaldığı tek grup üst gelir sınıfıdır. Ak Parti seçmenlerinin %17'si üst gelir sınıfına mensup iken, 2017 yılı için Türkiye ortalaması %23'tür.

Ak Parti seçmenlerinin 2013-2017 yılları arasındaki ortalamaları ekonomik sınıfa göre karşılaştırıldığında, alt orta sınıfların oranında düzenli bir düşüş, yeni/üst orta sınıfların oranında ise düzenli bir artış görülmektedir. Öte yandan, alt gelir ve üst gelir gruplarının payları neredeyse sabit kalmıştır. Bu durum, orta sınıf Türkiye seçmenlerinin oransal değişimi ile benzerlik göstermektedir.

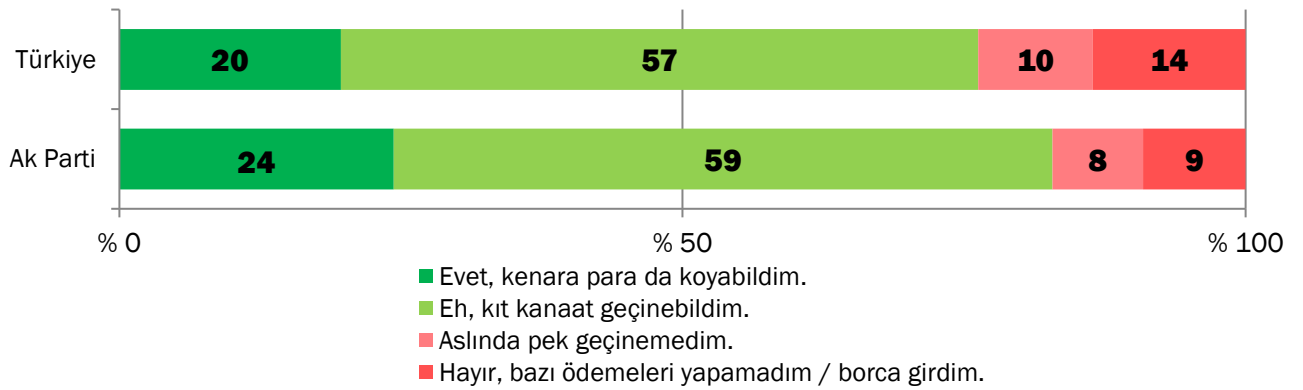

Ekonomik sınıflar

“Geçen ay geçinebildiniz mi?” sorusu karşısında, Ak Parti seçmenlerinin sadece %24’ü 2017 yılında harcamalarını karşılamamanın ötesinde tasarruf yapabildiğini belirtmektedir. Bu oran, %20 olan Türkiye ortalamasının üzerindedir. Ak Parti seçmenleri arasında zorlukla geçinebildiğini söyleyenlerin oranı %59’dur. Bu kategoride yer alan Ak Parti seçmenlerinin oranı, %57 olan Türkiye seçmen ortalamasıyla benzerlik göstermektedir. Ekonomik olarak zorluk yaşadığını belirtenlerin Ak Parti seçmenleri içerisindeki payı %17’dir. Daha ayrıntılı bakıldığında, “aslında pek geçinemedim” diyen Ak Parti seçmenlerinin oranı %8, bazı ödemelerini yapamadığını/borca girdiğini söyleyenlerin oranı ise %9’dur. Her iki oran da sırasıyla %10 ve %14 olan Türkiye seçmen ortalamalarının altındadır.

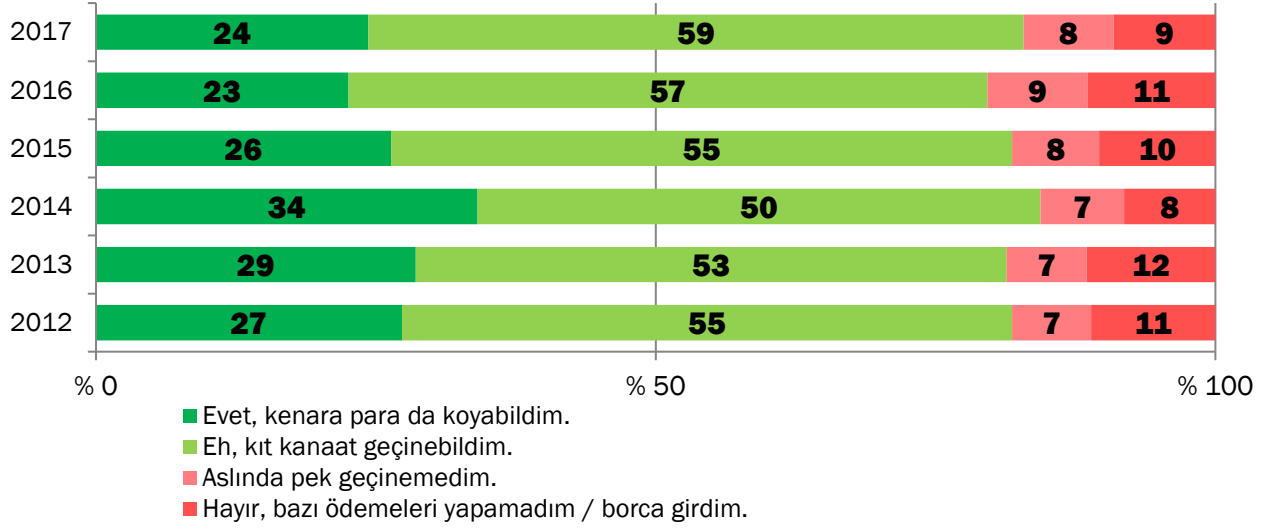
Geçen ay geçinebildiniz mi?

2012-2017 yıllık ortalamaları değerlendirildiğinde, tasarruf yapabildiğini söyleyen Ak Parti seçmenlerinin oranının düşüşe geçtiği görülmektedir. Diğer yandan, kıt kanaat geçinebildiğini ifade eden Ak Parti seçmenlerinin sayısı artmaktadır.

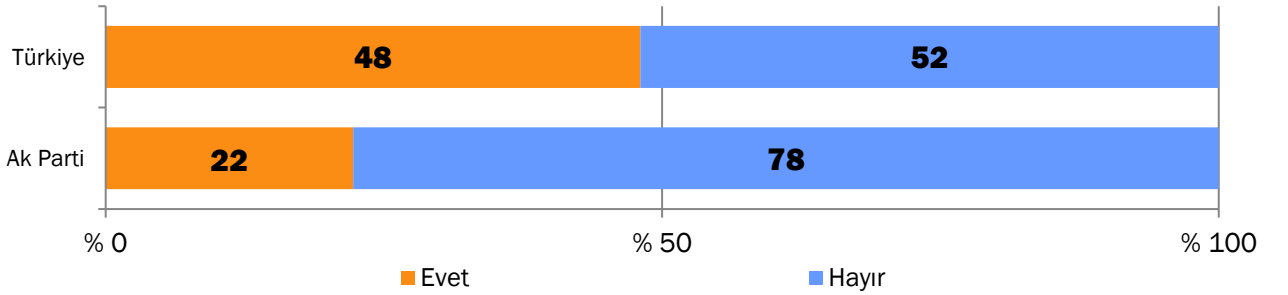

Geçen ay geçinebildiniz mi?

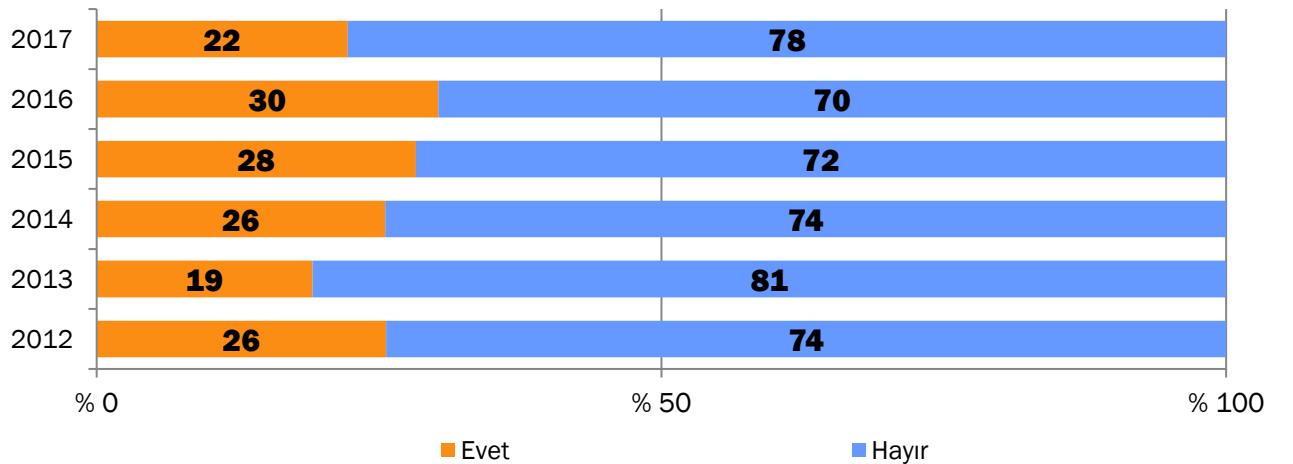

2017 yılında, Ak Parti seçmenlerinin %22'si önümüzdeki kısa dönemde ekonomik bir kriz olmasını beklerken, %78'i ekonomik kriz olmayacağı görüşündedir. Kriz bekleyenlerin Türkiye genel seçmenleri içerisindeki oranı %48 ile Ak Parti'deki ortalamanın iki katından fazlasına çıkmaktadır. Ak Parti seçmenleri arasındaki kriz bekleyenlerin oranı 2014 yılından itibaren artış göstermeye başlayarak 2016 yılında %30 seviyesine ulaşmıştır. Ancak, bu oran 2017 yılına gelindiğinde %22'ye düşmüştür.

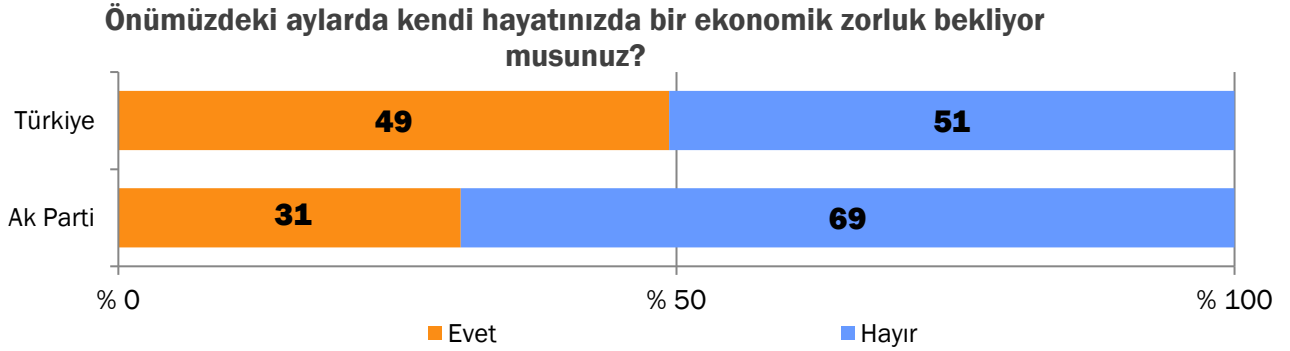
Önümüzdeki aylarda Türkiye'de ekonomik kriz bekliyor musunuz?

Önümüzdeki aylarda Türkiye'de ekonomik kriz bekliyor musunuz?

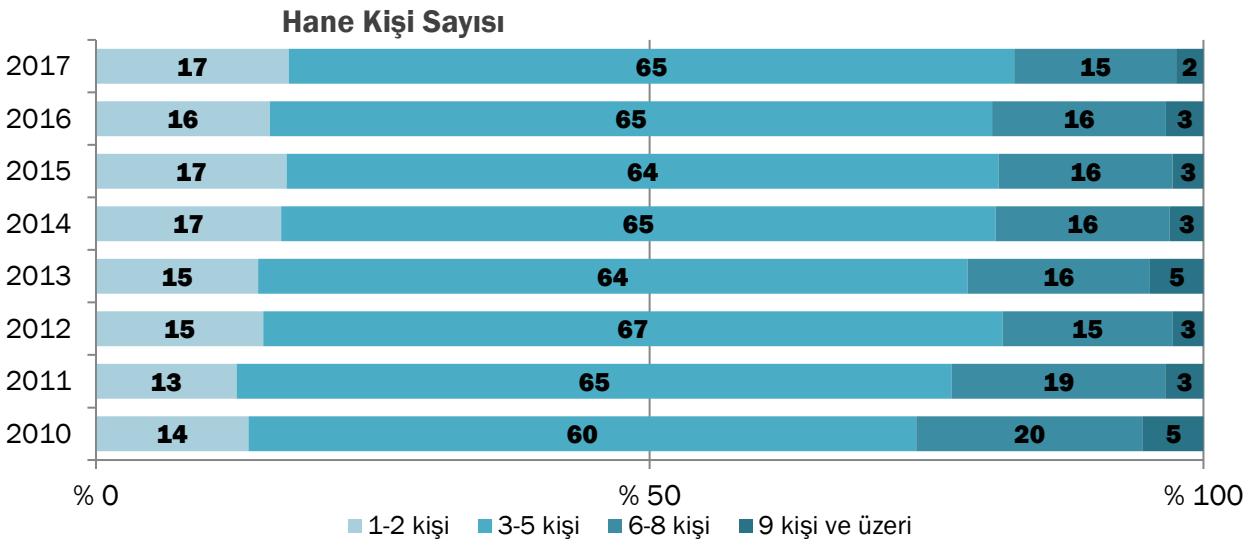

Her ne kadar Ak Parti seçmenleri ekonominin genel yönetimi ve durumu konularında iyimser görüşlere sahip olsa da, bireysel ekonomik durumları hakkında daha karamsar bir tavır sergilemektedirler. “Önümüzdeki aylarda kendi hayatınızda bir ekonomik zorluk bekliyor musunuz?” şeklindeki soruya Ak Parti seçmenlerinin %31’i beklediğini söylemektedir ve Türkiye genel seçmenleri içindeki %49 olan orana yaklaşmaktadır.

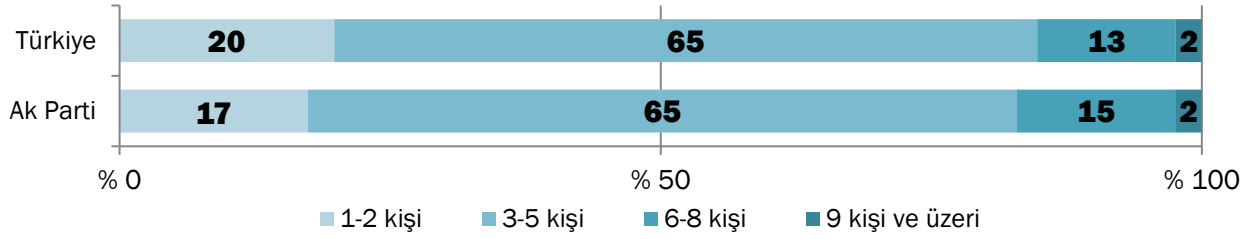
1.6. Hane Büyüklüğü-Medeni Durum

Ak Parti seçmenlerinin %65’i 3 ila 5 bireyden oluşan hanelerde yaşamaktadır. Bu oran, Türkiye genelindeki ortalama ile aynıdır. Ak Parti seçmenleri içerisinde 1 veya 2 bireyden oluşan hanelerde yaşayanların oranı %17, 6 ila 8 kişiden oluşan hanelerde yaşayanların oranı ise %15’tir. Bu oranlar, Türkiye genel seçmenleri için sırasıyla %20 ve %13’tür. Buna göre, Ak Parti’yi desteklediğini söyleyenler arasında klasik çekirdek aile yapısının dışında kalanların oranı Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır. Yıllar içerisindeki değişim incelendiğinde ise, Ak Parti seçmenlerinin yaşadığı hanelerde birey sayısının gittikçe azaldığı, hanelerin küçüldüğü görülmektedir. 2010 yılında 6-8 kişilik hanelerde yaşayan Ak Parti seçmenlerinin oranı %20’den 2017 yılında %15’e, yine aynı yıllar arasında 9 ve fazlası kişiden oluşan hanelerde yaşayanların oranı %5’ten %2’ye düşmüştür. 2010 yılında %60 olan 3-5 kişilik hanelerde yaşayanların oranı ise 2017 yılında %65’e çıkmıştır.

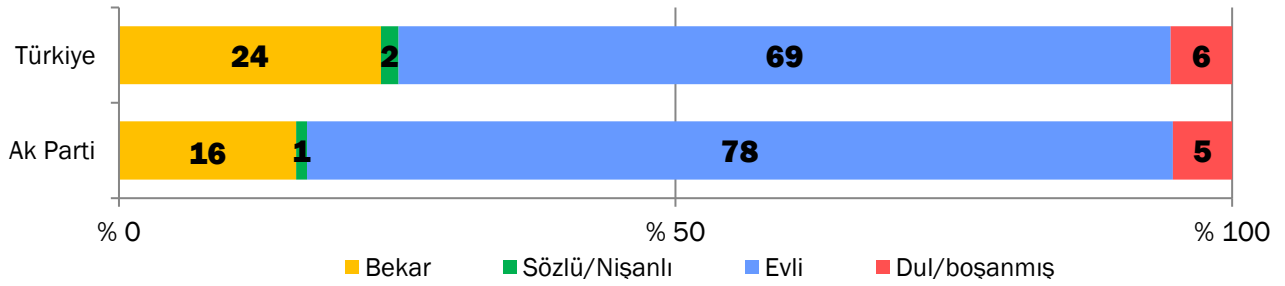

Hane kişi sayısı

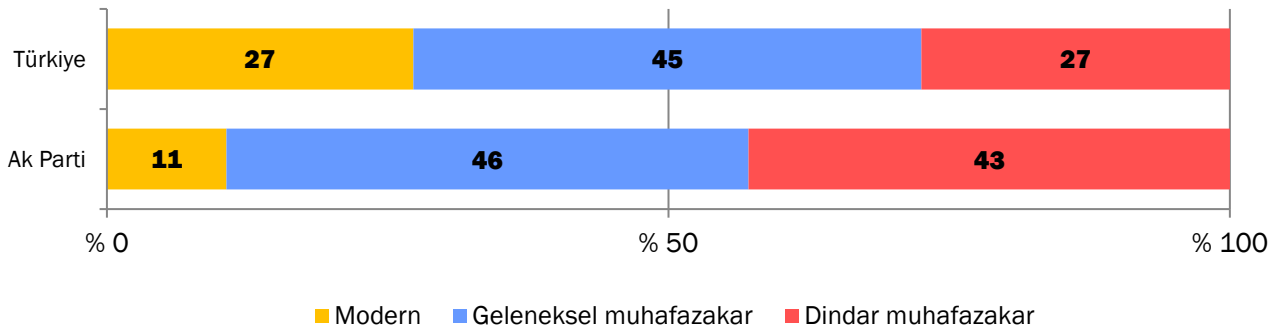
Medeni durumlarına göre, 2017 yılında Ak Parti seçmenlerinin %78'i evli, %16'sı bekar, %5'i dul veya boşanmış ve %1'i sözlü veya nişanlıdır. Türkiye ortalamaları seçmenlerin %69'unun evli, %24'ünün de bekar olduğunu göstermektedir. Evli olan seçmenlerin Türkiye ortalamasının üzerinde, bekar seçmenlerin de Türkiye ortalamasının altında olması tek nedene bağlanabilir. Birincisi, genç seçmenler arasında evlilik oranlarının daha düşük olduğu varsayıldığında, Ak Parti seçmenleri içerisinde 18-32 yaş grubunun diğer yaş gruplarına göre daha az oranda temsil edildiğinden, bekar medeni hâli Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır.

Medeni durumu

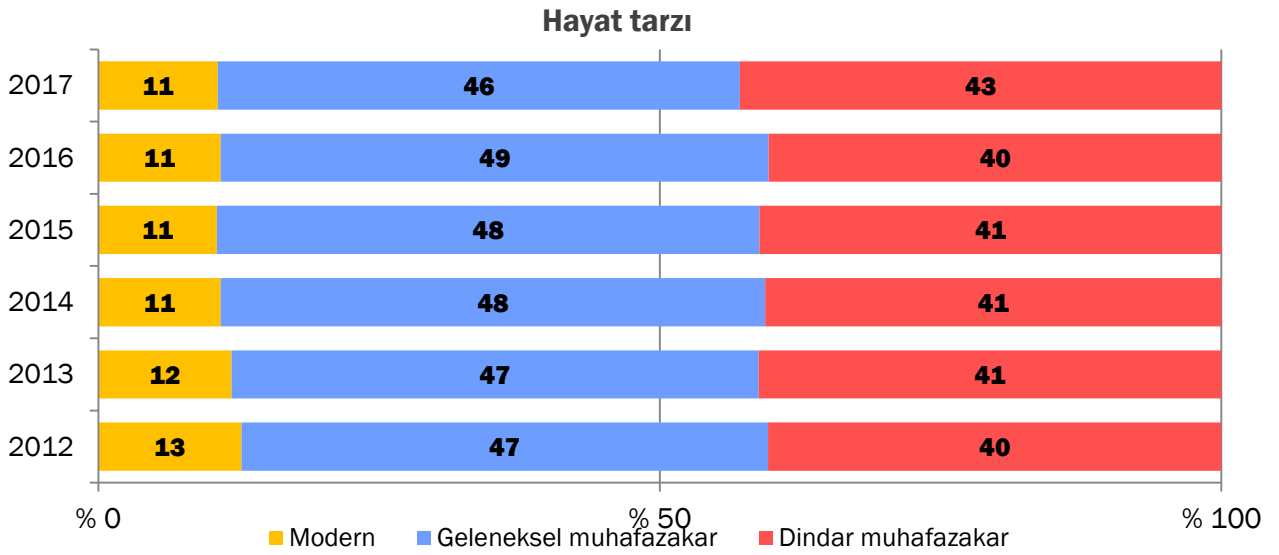
1.7. Hayat Tarzları

Hayat tarzı kümesi

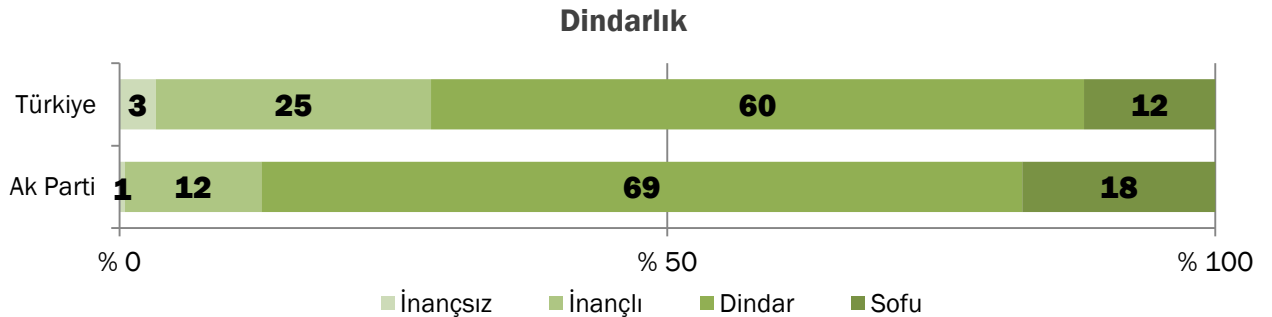

2017 yılı ortalamalarına göre, Türkiye'de seçmenlerin %27'si hayat tarzlarını "modern", %45'i "geleneksel muhafazakar" ve %27'si de "dindar muhafazakar" olarak tanımlamaktadır. Ak Parti seçmenleri arasında kendilerini "geleneksel muhafazakar" olarak tanımlayanların oranı %46, "dindar muhafazakar" olarak tanımlayanların oranı %43'tür. Kendilerinin "modern" hayat tarzına sahip olduğunu söyleyen Ak Parti seçmenlerinin payı %11'de kalmaktadır. Buna göre, Ak Parti seçmenleri içerisinde hayat tarzlarını "geleneksel muhafazakar" olarak tanımlayanların oranı Türkiye ortalaması ile aynıyken, "dindar muhafazakar" Ak Parti seçmenlerinin oranı Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir. Öte yandan, "modern" hayat

tarzına sahip olduğunu söyleyen Ak Parti seçmenlerinin oranı Türkiye ortalamasının oldukça gerisindedir. 2012-2017 yılları arasındaki “modern” Ak Parti seçmenlerinin oranında %13’ten %11’e küçük düşüş yaşanmıştır. Hayat tarzlarını “geleneksel muhafazakar” olarak tanımlayan Ak Parti seçmenlerinin oranı 2012-2016 yılları arasında küçük ama düzenli bir artış sergileyerek %46’dan %49’a çıksa da, 2017 yılında bu oran %46 olmuştur. “Dindar muhafazakar” Ak Parti seçmenlerinin oranı 2012-2016 yılları arasında %40-41 civarında seyrederek, 2017 yılında küçük bir artışla %43’e ulaşmıştır. 2012-2017 yılları arasında Türkiye genelinde seçmenlerin hayat tarzı oranlarına bakıldığında kayda değer bir değişikliği olmadığı görülmektedir. Bunlara bağlı olarak, Ak Parti’nin –“geleneksel” ve “dindar”- muhafazakar seçmenleri temsil etme niteliğini koruduğu söylenebilir.

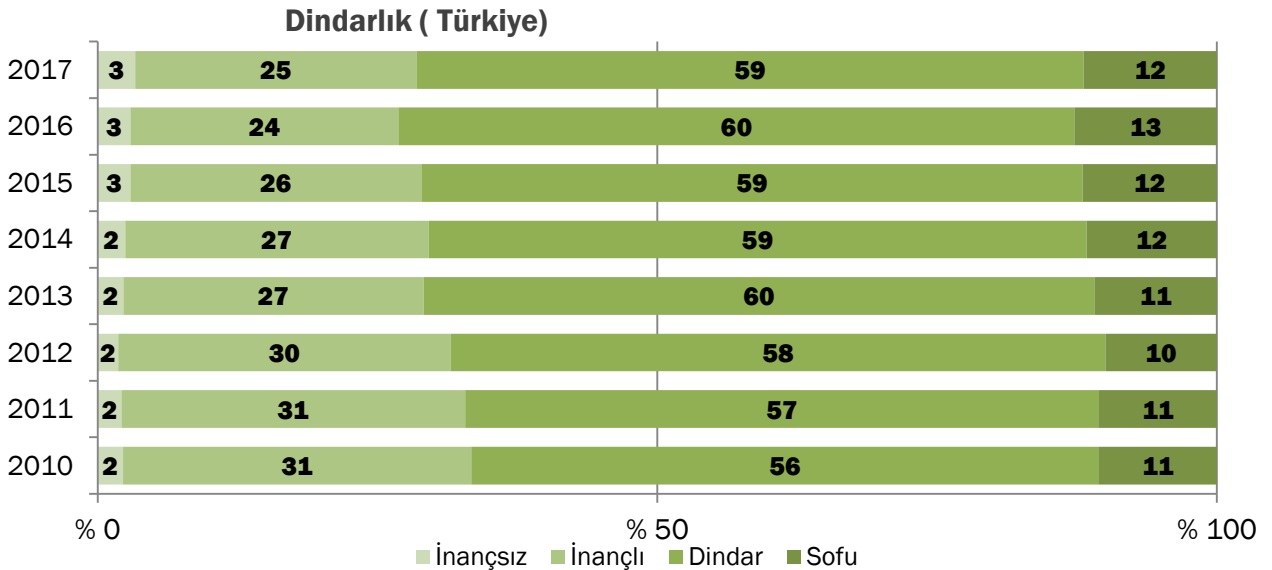
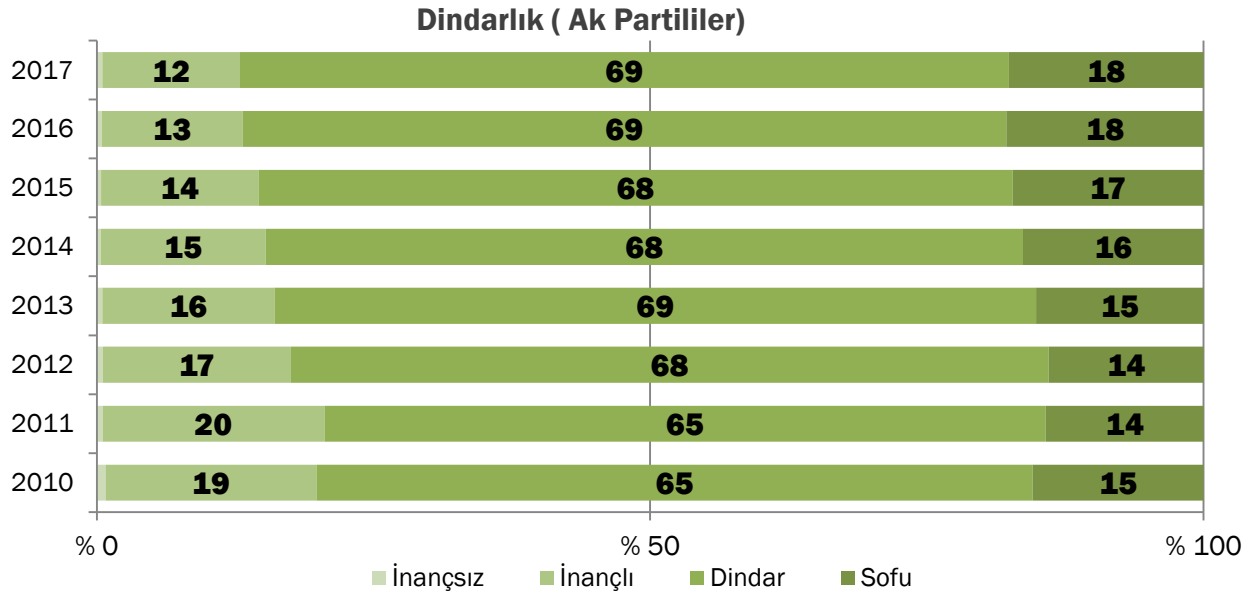
Ak Parti seçmenlerinde dine yaklaşımlarını açısından kendilerini “dindar” veya “sofu” olarak niteleyenlerin toplam oranı %87’dir. Kendilerini “dindar” olarak tanımlayanların oranı %69, “sofu” olduklarını söyleyenlerin oranı ise %18’dir. 2017 yılında Türkiye’de seçmenlerin ortalamada %60’ı “dindar”, %12’si de “sofu” oldukları göz önüne alındığında, bu kategorilere ait seçmenlerin Ak Parti içerisindeki oranı Türkiye ortalamalarının üzerindedir. Ak Parti seçmenlerinin %12’si kendilerini “inançlı” olarak nitelerken, bu oran Türkiye için %25’e çıkmaktadır.

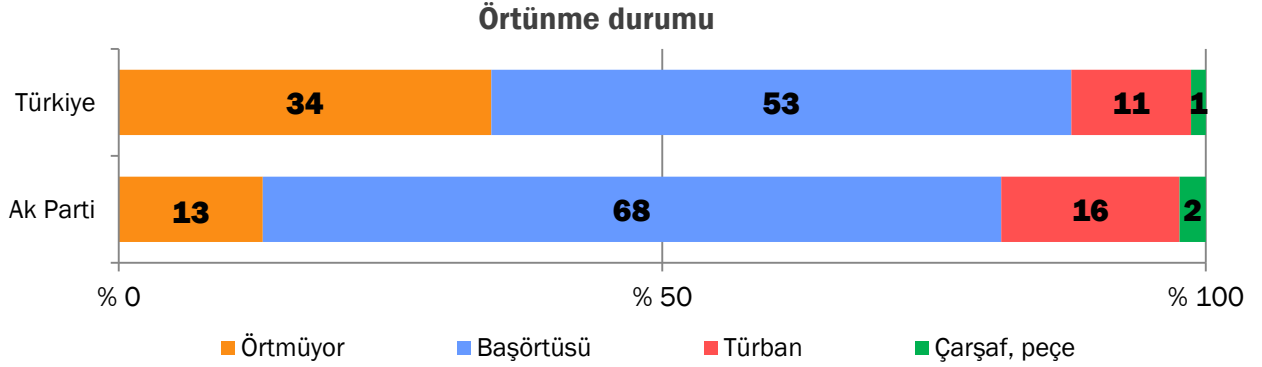
Yıllar içerisindeki oransal değişimler değerlendirildiğinde, dine yaklaşımları açısından kendini “inançlı” olarak tanımlayan Ak Parti seçmenlerinin oranı 2010 yılında %19 iken, 2017 yılında %12’ye gerilemiştir. Öte yandan, 2010 yılında kendini “dindar” tanımlayan Ak Parti seçmenlerinin oranı %65 ve “sofu” olarak tanımlayanların oranı %15’tir. 2017 yılında ise, “dindar” Ak Parti seçmenlerinin oranı %69’a, “sofu” Ak Parti seçmenlerinin oranı %18’e

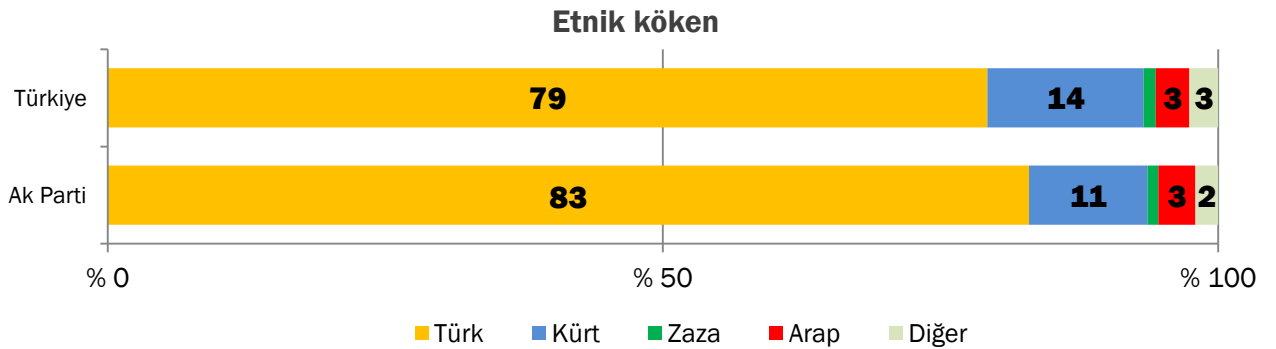
çıkıştır. Buna göre, 2010- 2017 yılları arasında kendilerini “dindar” ve “sofu” olarak tanımlayan Ak Parti seçmenlerinin oranında küçük ama düzenli bir artış gerçekleşmiştir. Türkiye genelinde 2010-2017 yılları arasında kendini “dindar” olarak tanımlayan seçmenlerin yıllık ortalamaları küçük bir artışla %56’dan %59’e çıkmıştır. Bu artış, Ak Parti seçmeni içerisindeki dindarların oransal değişimi ile benzerlik göstermektedir. Türkiye genelinde kendisini “sofu” olarak adlandıranların oranında ise 2010-2017 yılları arasında değişim görülmemektedir ve bu oran %11-12 seviyesinde seyretmektedir. Buna bağlı olarak, dine bakışı üzerinden kendini “sofu” olarak tarif edenler oransal olarak Türkiye seçmen artmamış olsa da, Ak Parti içerisindeki payını arttırmıştır. Özetle, son 8 yıllık dönem içerisinde, Ak Parti seçmenleri içerisinde “inançsız” olanlar %1 gibi oldukça düşük bir oranda sabit kalmış, “sadece “inançlı” olduğunu söyleyenlerin oranı düşmüştür ve “dindar” ve “sofu” olduğunu söyleyenlerin oranları düzenli olarak artmaktadır. Buna göre, ağırlıklı çoğunluğunun hayatında dinin zaten önemli bir yer tuttuğu Ak Parti seçmenleri arasında gittikçe artan düzeyde bir dindarlaşma eğilimi görülmektedir.

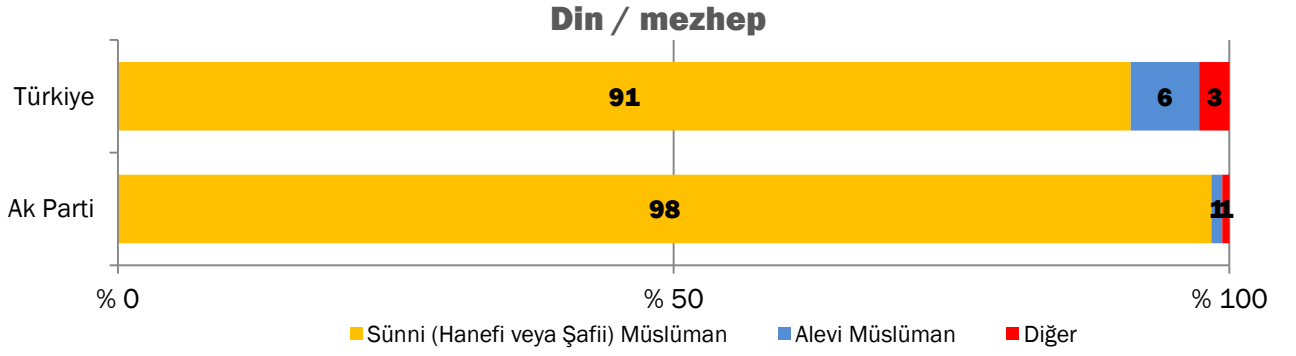
Ak Parti seçmenleri arasında kendisinin ya da erkekse eşinin örtündüğünü söyleyenlerin oranı %87 civarındadır. 2017 yılı ortalamalarına göre, Türkiye seçmenlerindeki bu oran %62'dir. Türkiye genelinde seçmenlerin %32'si kendisinin ya da eşinin örtünmediğini belirtirken, Ak Parti seçmenleri arasındaki örtünmeme oranı %13'te kalmaktadır.

Ak Parti seçmenlerinin büyük çoğunluğunu etnik ve dinsel kimliğini “Türk” ve “Sünni” olarak tanımlamaktadır. Buna göre, etnik kimliğini “Türk” olarak ifade edenlerin oranı 2017 ortalamasında %83’tür. Bu oran, Türkiye için %79’dur. Etnik kökenini “Kürt” olarak tanımlayan oranı ise %11’dir. Bu oran %14 olan Türkiye ortalamasının 3 puanlık bir farkla altındadır. Bu da Ak Parti seçmenleri içerisinde kendilerini “Kürt” olarak tanımlayanların payının Türkiye ortalamasının -yakın olmakla beraber- biraz altında kaldığını göstermektedir.

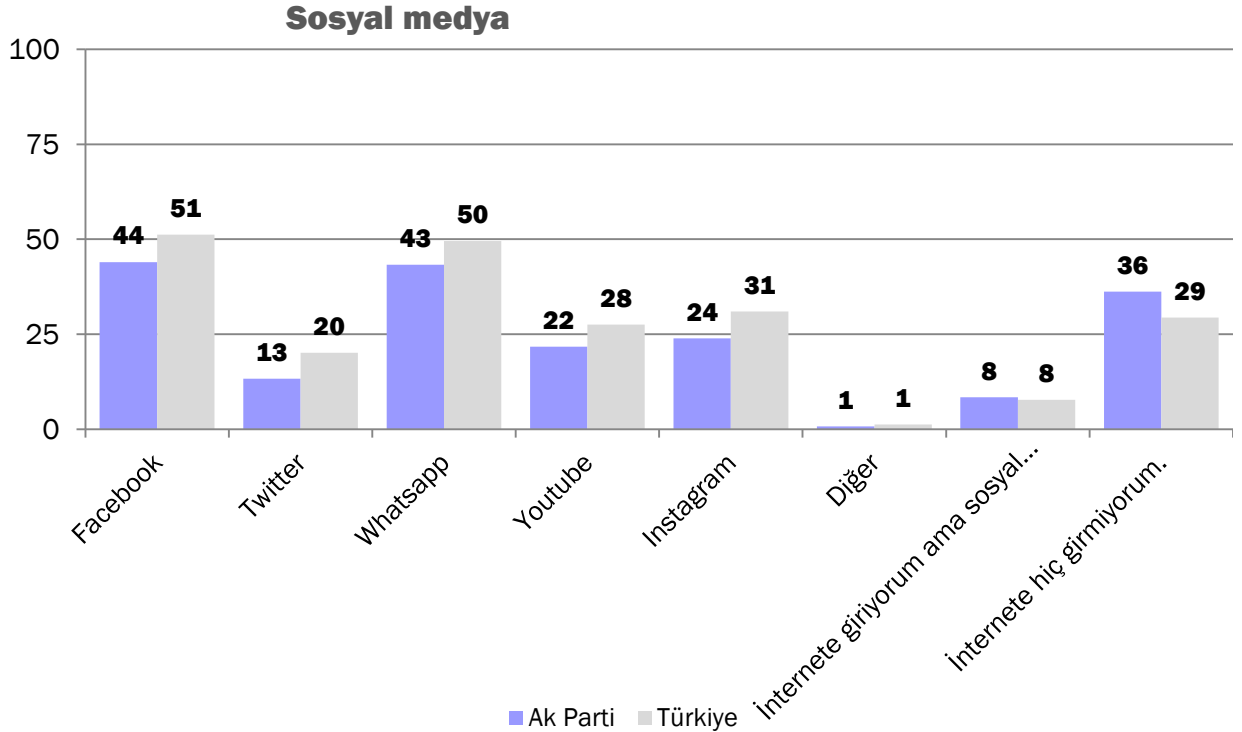

Türkiye’de seçmenlerin %91’i mezhepsel kimliğini “Sünni Müslüman” olarak tanımlarken, bu oran Ak Parti seçmenleri arasında %98’e çıkmaktadır. Sayıca ikinci büyük mezhep olan Alevilik ise, oldukça küçük bir oranda temsil edilmektedir. Türkiye genelinde seçmenlerin %6’si mezhepsel kimliğini “Alevi” olarak ifade ederken, Ak Parti seçmenleri arasında bu oran %1’de kalmaktadır. 2010-2017 arasındaki yıllık ortalamalar bu oranlarda herhangi bir değişiklik olmadığını göstermektedir.

1.8. Medya-Sosyal Medya Tercihleri

Ak Parti seçmenlerinin %36'sı internete hiç girmemektedir. Türkiye 2017 genel seçmen ortalamasında internete hiç girmeyenlerin oranı %29'dur. Buna göre, internet kullanımı Ak Parti seçmenleri arasında Türkiye ortalamasından aşağıdadır. %8'lik Ak Parti seçmeni internete girse de sosyal medya kullanıcısı olmadığını ifade etmektedir. Tüm Ak Parti seçmenlerinin %44'ü Facebook kullanmaktadır. %13'ü Twitter, %43'ü Whatsapp, %22'si Youtube ve %24'ü de Instagram kullanmaktadır. Bu oranlar Türkiye seçmenleri içerisinde Facebook için %51, Twitter için %20, Whatsapp için %50, Youtube için %28 ve Instagram için %31'dir.

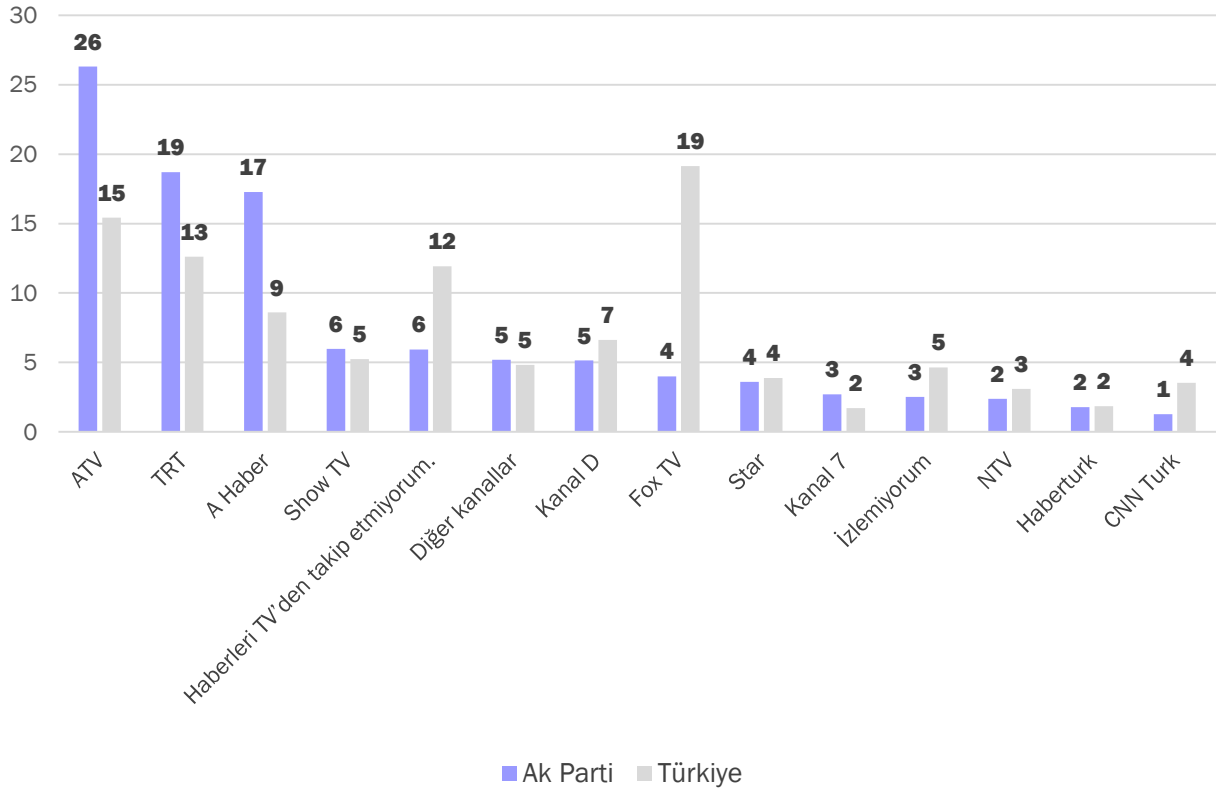

Ak Parti seçmenlerinin haberleri izlemeyi en fazla tercih ettiği televizyon kanalları sırasıyla %26 oranıyla ATV, %19 ile TRT ve %17 ile A Haber'dir. Türkiye genelindeki tüm seçmenlerin haberleri izlemek için tercih ettikleri TV kanalları arasında da %15 ile ATV, %13 ile TRT ve %9

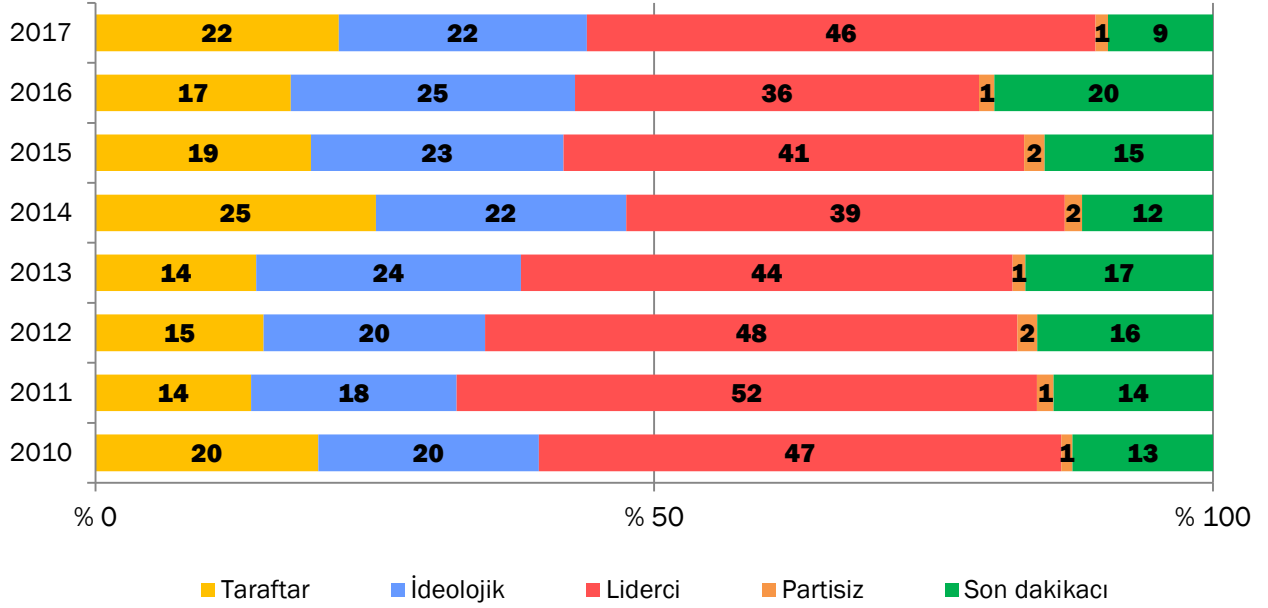
ile A Haber ilk sıralarda yer almaktadır. ATV, TRT ve A Haber Türkiye ortalamasında haber edinmek için en çok izlenen kanallar arasında yer alırken, bu kanalları haber kaynağı olarak tercih etme oranı Ak Parti seçmenlerinde daha yüksektir. Diğer yandan, %19'luk oranla Fox TV Türkiye ortalamasında seçmenlerin haberleri edinmek için en çok izlediği kanal durumundadır. Fox TV'nin haber edinme kaynağı olarak kullanılma oranı Ak Parti seçmenlerinde %4'e düşmektedir. Haberleri TV'den takip etmediğini söyleyenlerin oranı Türkiye ortalamasında %12 iken, bu oran Ak Parti seçmenlerinde %6'ya düşmektedir.

Haberleri izlemeyi tercih ettiği TV kanalı

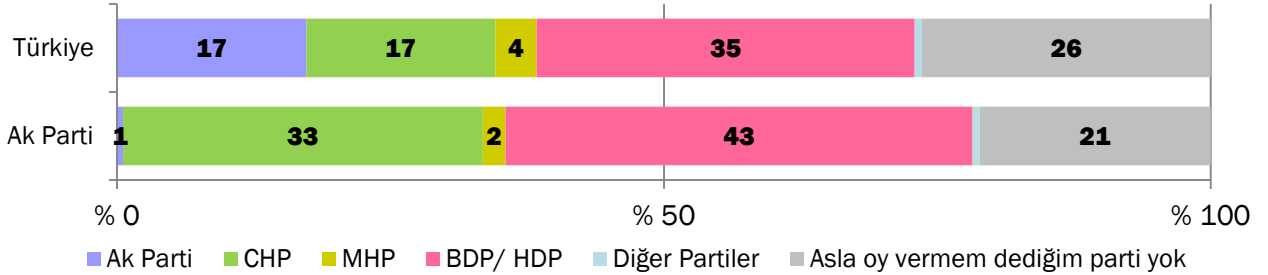
2. AK PARTİ SEÇMENLERİNİN GÖRÜŞLERİ

Genel olarak oy tercihinizi sayacağım sebeplerden hangisi etkiliyor, hangisi belirliyor?

Ak Parti seçmenlerinin hiçbir zaman oy vermeyeceklerini söyledikleri siyasi partilerin başında %43 ile HDP gelmektedir. Bu oran %35 olan Türkiye ortalamasının üzerindedir. Ak Parti seçmenlerinin %33'ü CHP'ye hiçbir zaman oy vermeyeceklerini söylemektedir. Bu oran da %17 olan Türkiye ortalamasından yukarıdadır. Ak Parti seçmenlerinin %21'lik oranla beşte birden biraz fazlası "asla oy vermem" diyeceği bir partinin olmadığını söylemektedir. Türkiye ortalamasında bu oran %26 ile tüm seçmenlerin dörtte birinden biraz fazladır.

Asla oy vermem dediğiniz parti var mı?

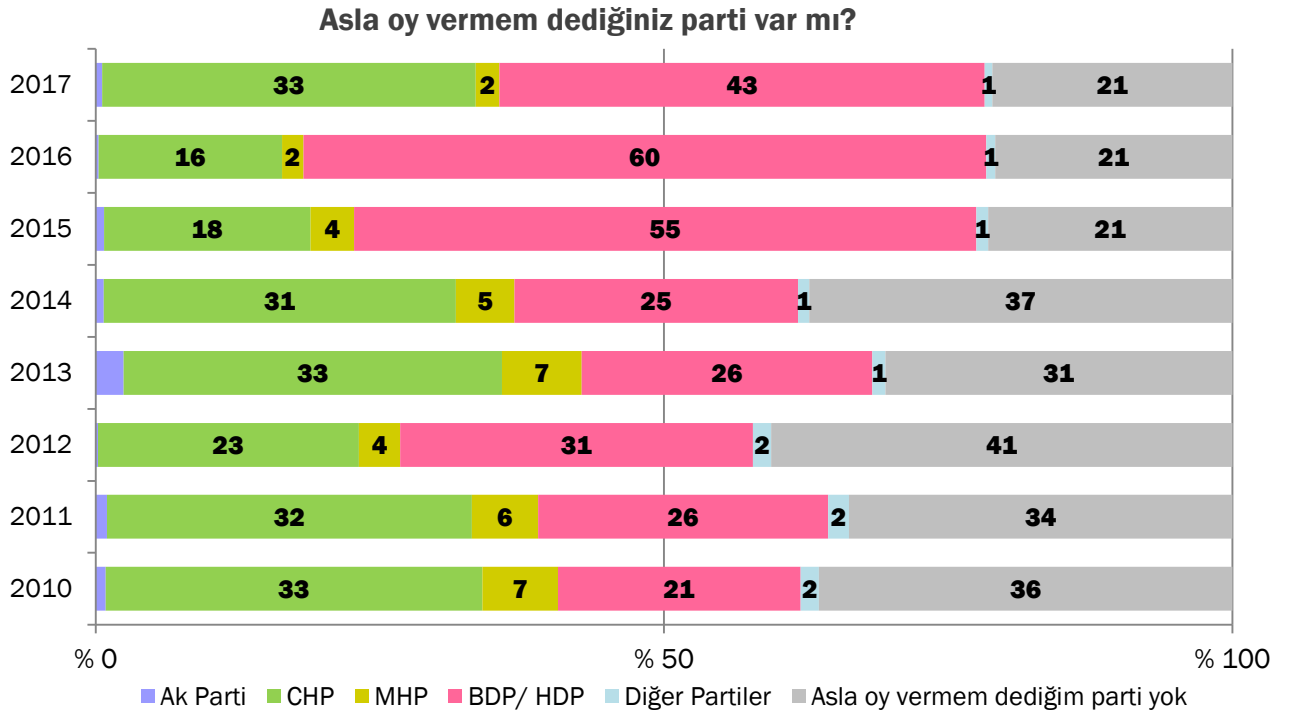

BDP/HDP'ye asla oy vermeyeceğini söyleyenlerin oranı 2013 yılında %26 ve 2014 yılında %25 iken, çözüm sürecinin bitmesiyle beraber hızlı bir artış göstermiştir. Bu oran 2015 yılı ortalamasında %55'e, 2016 yılı ortalamasında %60'a çıkmıştır. Ocak 2015 tarihinde %34 olan HDP'ye oy vermeyeceğini söyleyenlerin oranı, çözüm sürecinin bitişinin ilk işaretlerinin görüldüğü Mart 2015'de %41'e, Nisan 2015'de %56'ya, Mayıs 2015'de %58'e çıkmıştır. HDP'nin %13'lük oy oranı ile TBMM'ye 80 milletvekili soktuğu 7 Haziran 2015 seçimleri sırasında, bu oran %60'a kadar yükselmiştir. Kısaca, Ak Parti seçmenleri arasındaki BDP/HDP karşıtlığının yükselişi çözüm sürecinin bitirilmesi ve HDP oylarının artışı ile aynı

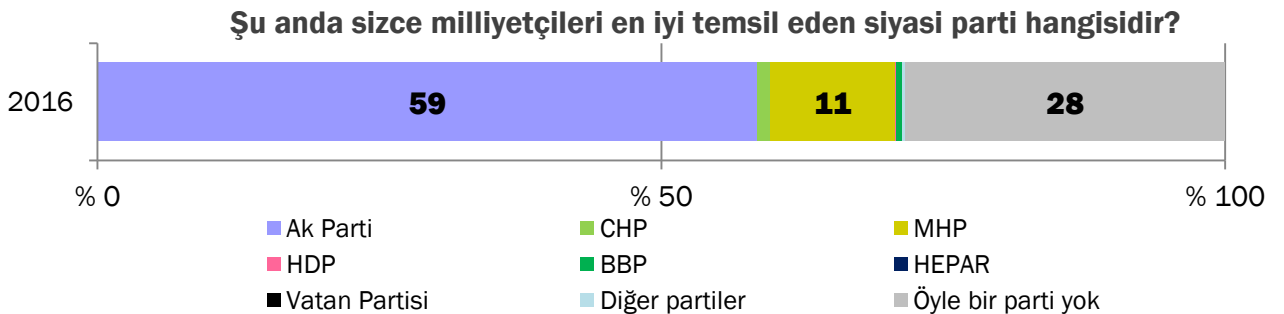

zamana denk gelmiştir. BDP/HDP'nin görünürlüğünü ve etkisini yitirmesiyle beraber bu oran 2017 yılında %43'e gerilemiştir.

Ak Parti seçmenleri arasında HDP karşıtlığının sert bir yükseliş yaşadığı 2015 ve 2016 yıllarında, CHP'ye asla oy vermeyeceğini söyleyenlerde tersine bir eğilim yaşanmıştır. CHP'ye asla oy vermeyeceğini belirtenlerin oranları 2015 yılında %18'e, 2016 yılında %16'ya gerilemiştir. Buna göre, siyaset alanında milliyetçi söylemlerin yoğunlaştığı dönemde, Ak Parti seçmenleri arasında CHP karşıtlığından BDP/HDP karşıtlığına kayış olmuştur. Öte yandan, BDP/HDP'nin mecliste ve yerel yönetimlerde etkisizleşmesiyle beraber, CHP'ye asla oy vermeyeceğini söyleyen Ak Parti seçmenlerinin oranı 2017 yılında tekrar %33'e çıkmıştır. Milliyetçi söylem ve uygulamaların artışa geçmesiyle beraber, asla oy vermeyeceği partinin MHP olduğunu söyleyenlerin oranı düzenli bir düşüşle 2013 yılındaki %7'lik orandan 2017 yılında %2'ye kadar gerilemiştir. "Asla oy vermem dediğim parti yok" diyen Ak Parti seçmenlerinin oranı 2014 yılında %37 iken, son üç yıl için sabit bir şekilde %21'de seyretmektedir.

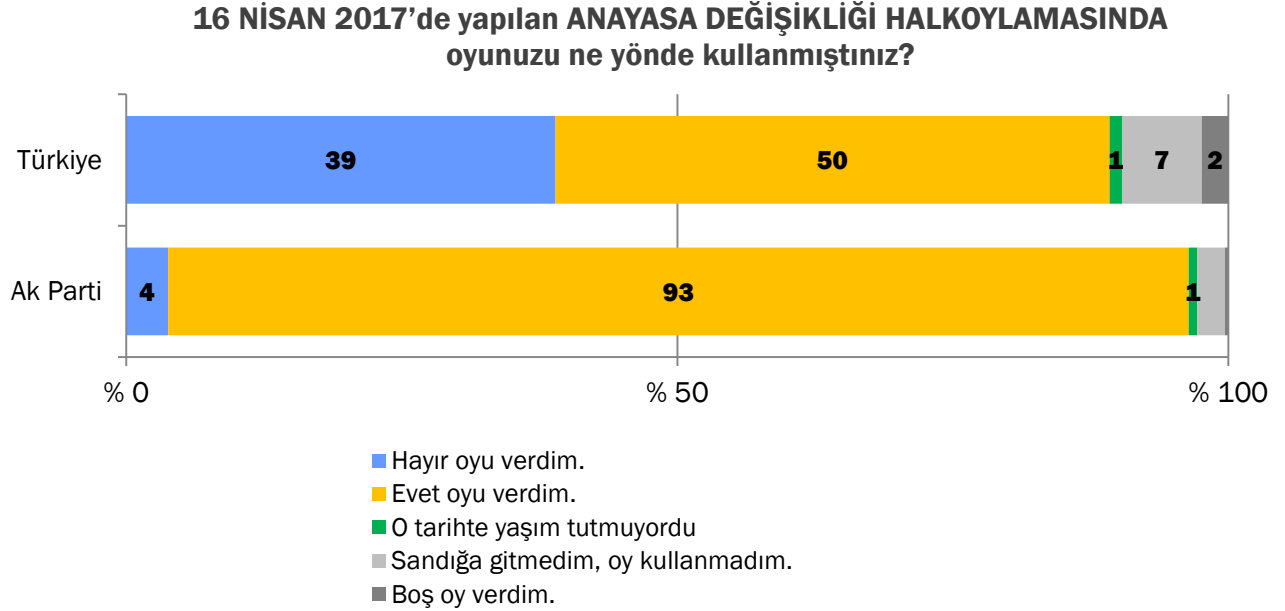

Haziran 2016 tarihindeki verilere göre, Ak Parti seçmenlerinin %59'u Ak Parti'nin, %11'i de MHP'nin Türkiye'de milliyetçiliği en iyi temsil eden parti olduğunu düşünmektedir. Milliyetçiliği iyi temsil eden bir partinin olmadığını düşünenlerin oranı ise %28'dir.

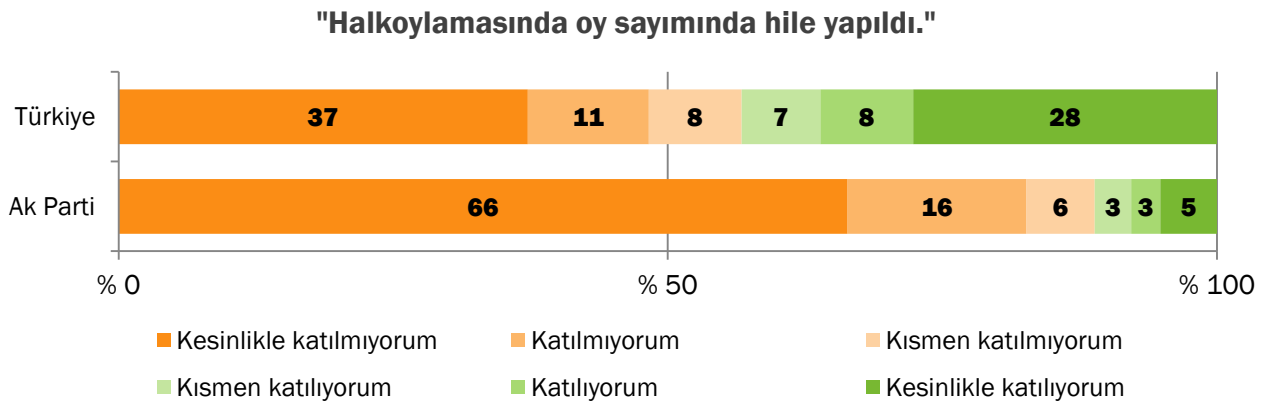

2.2. Anayasa Halkoylaması

Mayıs 2017, Haziran 2017 ve Temmuz 2017 verilerinin ortalamasına göre, 16 Nisan 2017 tarihindeki anayasa halkoylamasında Ak Parti seçmenlerinin %93'ü evet oyu, %4'ü de hayır oyu verdiğini belirtmektedir. Hayır oyu verdiğini söyleyenlerin Türkiye seçmenlerinin geneli içindeki oranı %39, evet oyu kullandığını ifade edenlerin oranı %50'dir.

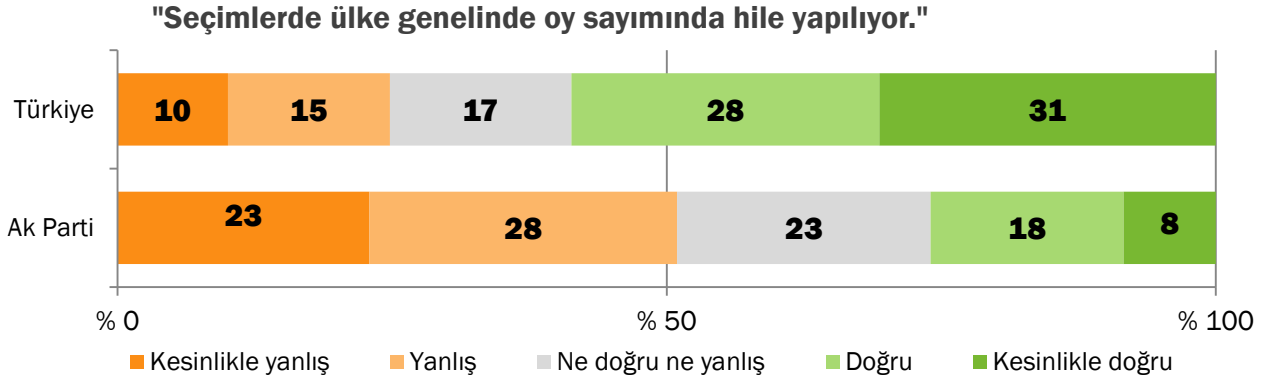
Ak Parti seçmenlerinin büyük çoğunluğu anayasa halkoylamasında hile yapılmadığını düşünmektedir. Anayasa halkoylamasında hile yapıldığına dair görüşe Ak Parti seçmenlerinin %66 ile üçte ikisi kesinlikle katılmamakta, %16'sı katılmamakta ve %6'si de kısmen katılmamaktadır. Türkiye ortalamasında, halkoylamasında hile yapıldığı görüşüne kesinlikle katılanların oranı %37, katılanların oranı %11'dir ve her ikisi de Ak Parti'deki oranlardan düşüktür. "Kısmen katılıyorum" diyenlerin oranı az bir farkla Ak Parti'deki oranın üzerindedir. Türkiye'de tüm seçmenlerin toplamda %43'ü hile yapıldığını düşünürken, Ak Parti seçmenlerinde bu oran toplamda %11'dir.

Haziran 2015 verilerine göre, seçimlerde ülke genelinde oy sayımında hile yapılmadığını düşünen Ak Parti seçmenlerinin oranı toplamda %51 ile Türkiye seçmenlerinin geneli içindeki toplamda

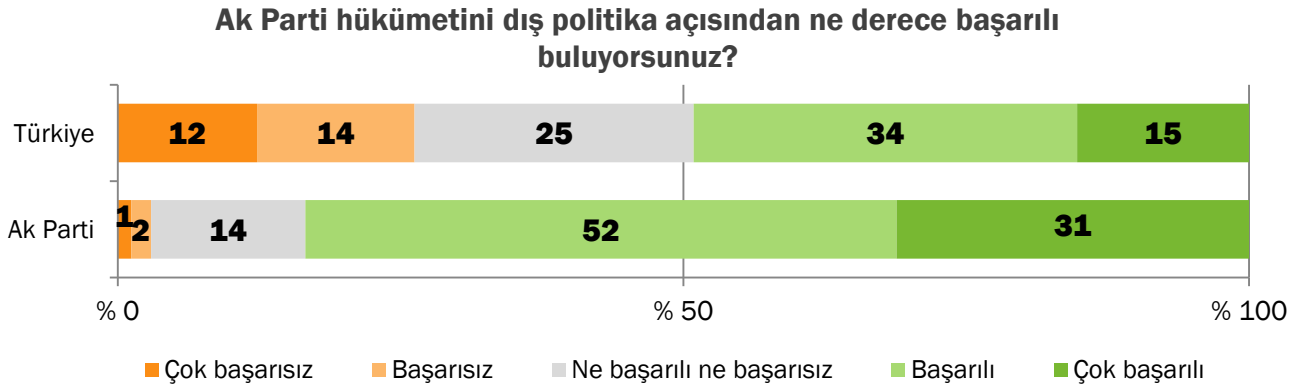

%25'lik oranın oldukça üzerindedir. Hile yapıldığını düşünenlerin oranları Ak Parti seçmenleri için %26'dır ve %59 olan Türkiye ortalamasının oldukça altındadır.

2.3. Dış Politika

Eylül 2016 ve Kasım 2016 bulgularının ortalamaları, Ak Parti seçmenlerinin hükümetin dış politikasına büyük oranda onay verdiğini göstermektedir. Hkmetin dış politikalarını başarısız bulanların oranı toplamda sadece %3, başarılı ya da başarısız bulmayanların oranı da %14'tür. Öte yandan, hükümetin dış politikasının başarılı olduğunu belirten Ak Parti seçmenlerinin oranı toplamda %83 olarak gözükmektedir. Türkiye ortalamaları ile karşılaştırıldığında, dış politika tercihlerini başarılı bulan Ak Parti seçmenlerinin oranı bir hayli yukarıdadır. Bu da diğer partilerin seçmenleri arasında Ak Parti hükümetinin dış politikalarını başarısız olarak değerlendirenlerin oranının Ak Parti seçmenlerine göre yüksek olduğuna işaret etmektedir.

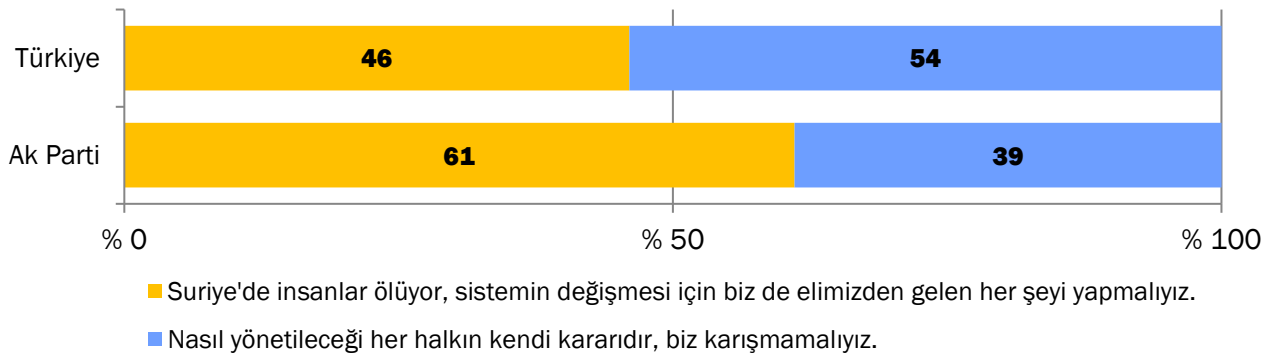

Ak Parti seçmenleri arasında Suriye ile yaşanan gerilim konusunda Türkiye'nin aktif bir tutum sergilemesi gerektiği görüşü zaman içerisinde yaygınlık kazanmıştır. "Suriye'de insanlar ölüyor, sistemin değişmesi için biz de elimizden gelen her şeyi yapmalıyız" görüşünü Ağustos 2015'te %49, Mart 2016'da %57, Eylül 2016'da %77 oranında Ak Parti seçmeni savunmaktadır.

Türkiye seçmenlerinin genelinde Suriye'deki gelişmelere Türkiye'nin etkin bir şekilde müdahil olmasını savunanların oranı Ağustos 2015'te %35 iken Türkiye'nin ülkelerin egemenlik

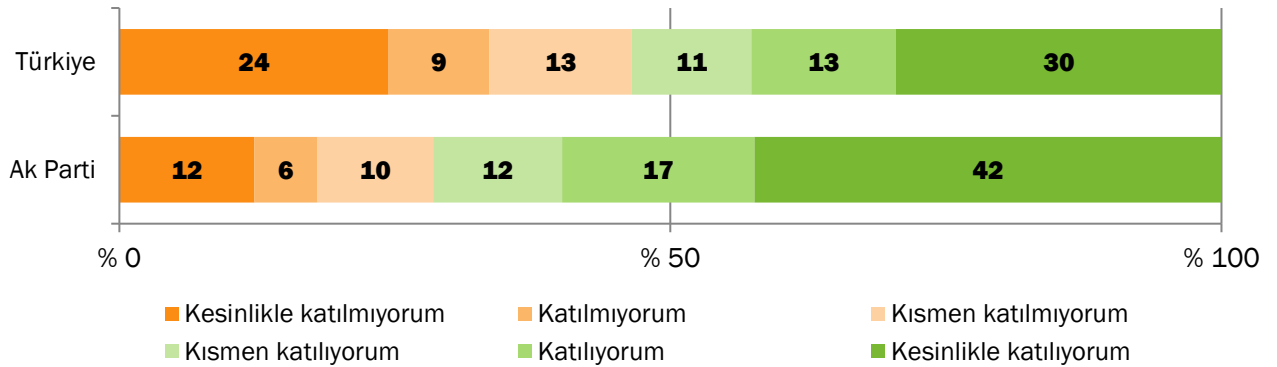
haklarını tanıyarak Suriye'deki gelişmelere karışmaması gerektiğini savunanların oranı %65'tir. Türkiye seçmenleri genelinde Ak Parti seçmenlerinininkine benzer bir eğilim görülmektedir. Türkiye'nin Suriye'de müdahil olmasını savunanların oranı Türkiye seçmenleri içerisinde Mayıs 2016'da %43'e, Eylül 2016'da %60'a tırmanmıştır. Buna karşılık, karışmaması gerektiğini belirtenlerin oranı Mart 2016'da %57'ye, Eylül 2016'da %23'e düşmüştür. Türkiye seçmenlerinin genelindeki bu değişim eğiliminde, Türkiye'de seçmenlerin yaklaşık yarısını oluşturan Ak Parti seçmenlerindeki fikir değişikliğinin etkisi büyüktür. Öte yandan, diğer parti seçmenlerinin bu konu hakkındaki fikirlerinde benzer bir değişim eğilimi olduğunu öngörebiliriz.

Suriye ile yaşanan gerilim konusunda aşağıdaki cümlelerden sizce hangisi doğrudur?

Mayıs 2017 verilerine göre, Ak Parti seçmenlerinin ağırlıklı çoğunluğu Türkiye'nin Kürtlerin Suriye'de idari birimler kurmasını engellemesi gerektiği görüşündedir. "Türkiye Kürtler'in Suriye'de idari birimler kurmasına müdahale etmelidir" ifadesine katılan Ak Parti seçmenlerin oranı toplamda %72, katılmayanların ise %28'dir. Türkiye genel seçmenlerinin %54'lük oranla yarıdan fazlası müdahale edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Ancak bu oran Ak Parti seçmenlerinkine karşılaştırıldığında daha düşüktür. Özellikle, bu görüşe "kesinlikle katılmıyorum" diyenlerin payı Türkiye genelinde %24 iken, Ak Parti seçmenlerinde %12'de kalması dikkat çekicidir.

"Türkiye Kürtler'in Suriye'de idari birimler kurmasına müdahale etmelidir."

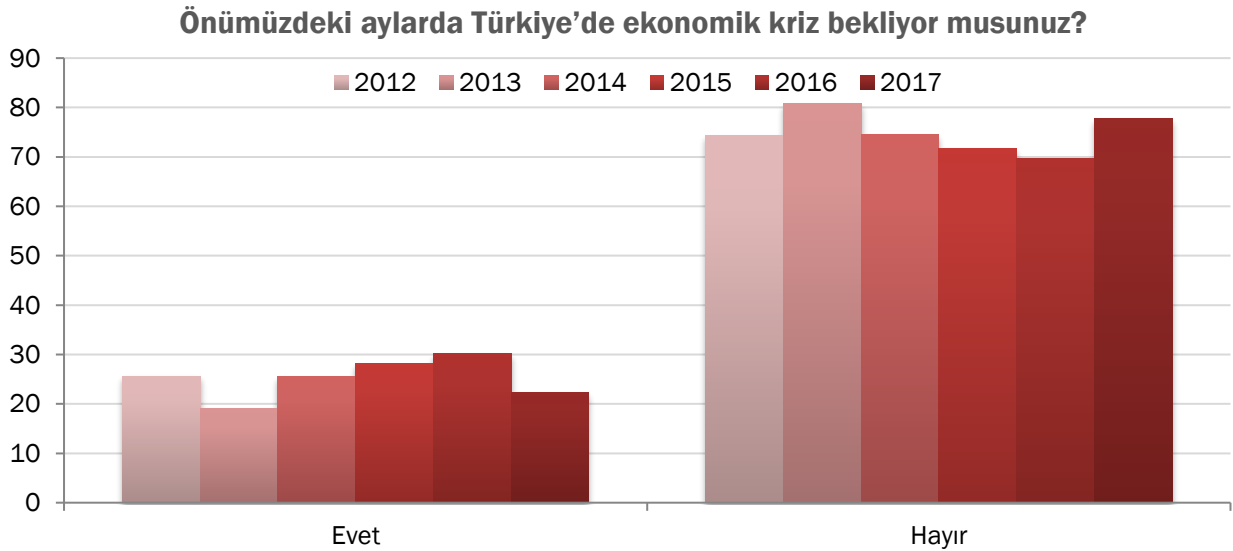
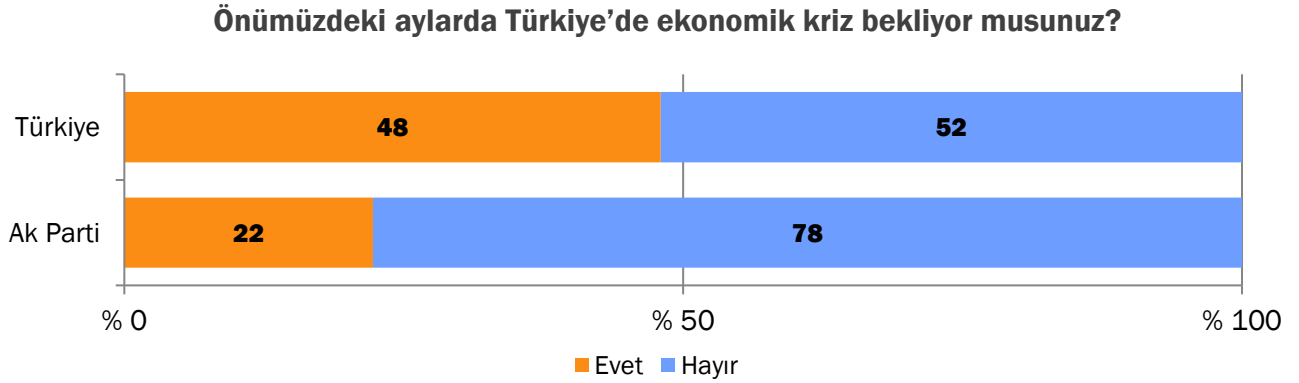
Ak Parti seçmenlerinin neredeyse tamamı IŞİD hakkında olumsuz görüş bildirmektedir. Ağustos 2015 verilerine göre, Ak Parti seçmenlerinin %45'ü IŞİD'i "yok edilmesi gereken bir terör örgütü",

2.5. Ekonomiye Dair Görüşler ve Beklentiler

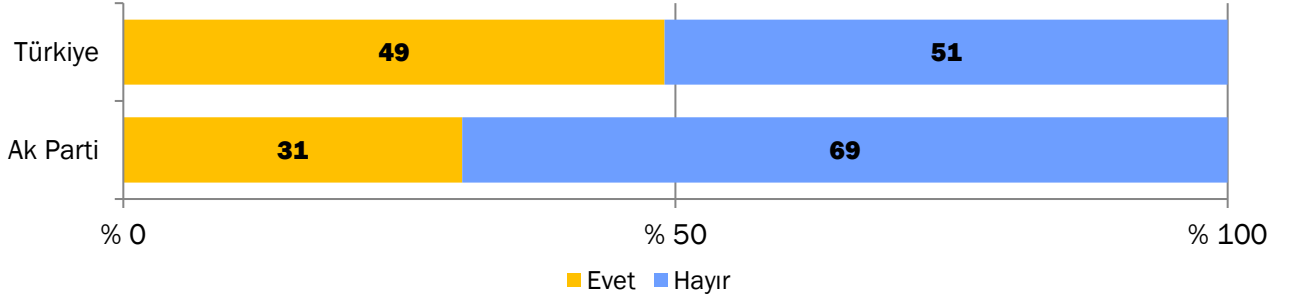
2017 yılında, Ak Parti seçmenlerinin %22'si önümüzdeki kısa dönemde ekonomik bir kriz olmasını beklerken, %78'i ekonomik kriz olmayacağı görüşündedir. Önümüzdeki dönemde ekonomik kriz bekleyenlerin Türkiye genel seçmenleri içerisindeki oranı %48 ile Ak Parti'deki ortalamanın iki katından fazlasına çıkmaktadır. Ak Parti seçmenleri arasındaki kriz bekleyenlerin oranı 2014 yılından itibaren artış göstermeye başlayarak 2016 yılında %30 seviyesine ulaşmıştır. Ancak, bu oran 2017 yılına gelindiğinde %22'ye inmiştir.

Her ne kadar Ak Parti seçmenleri ekonominin genel yönetimi ve durumu konularında iyimser görüşlere sahip olsa da, bireysel ekonomik durumları hakkında daha karamsar bir tavır sergilemektedirler. “Önümüzdeki aylarda kendi hayatınızda bir ekonomik zorluk bekliyor musunuz?” şeklindeki soruya Ak Parti seçmenlerinin %31'i beklediğini söylemektedir ve Türkiye genel seçmenleri içindeki %49 olan orana yaklaşımaktadır.

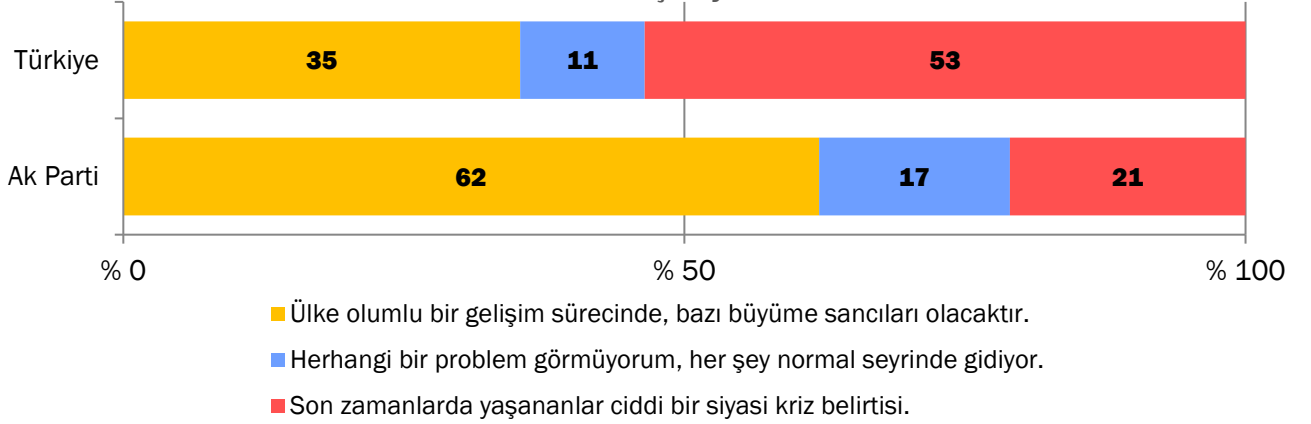
Önümüzdeki aylarda kendi hayatınızda bir ekonomik zorluk bekliyor musunuz?

2.6. Türkiye'nin Sorunları

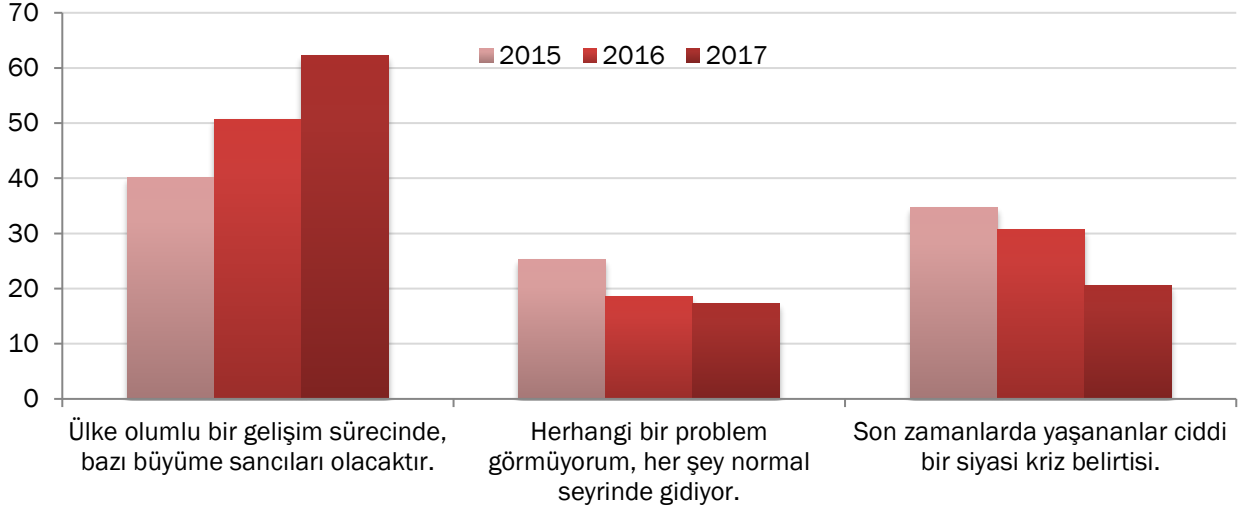
2017 yılı ortalamasına göre, Ak Parti seçmenleri Türkiye'nin sorunları karşısında diğer parti seçmenlerine kıyasla daha iyimser görünmektedir. Ak Parti seçmenlerinin %62'si sorunlar var olsa da bunları ülkenin gösterdiği olumlu gelişimin bir parçası olduğu görüşündedir. Türkiye seçmeninin genelinde bu yönde görüş bildirenlerin oranı %35'tir. Herhangi bir sorunun yaşanmadığını düşünen Ak Parti seçmenlerinin oranı %17 iken, Türkiye seçmenleri genelinde bu oran %11'dir. Türkiye genelinde seçmenlerin yarıdan fazlası yaşanan sorunların siyasi bir krizin işareti olduğuna inanmaktadır. Ak Parti seçmenlerinin %21'lik bir oranla beşte birinden biraz fazlasına göre var olan sorunlar siyasi bir krizin yaşandığına işaret etmektedir.

Ülkenin şu andaki durumuyla ilgili düşüncenizi 3 cümleden hangisi en iyi açıklıyor?

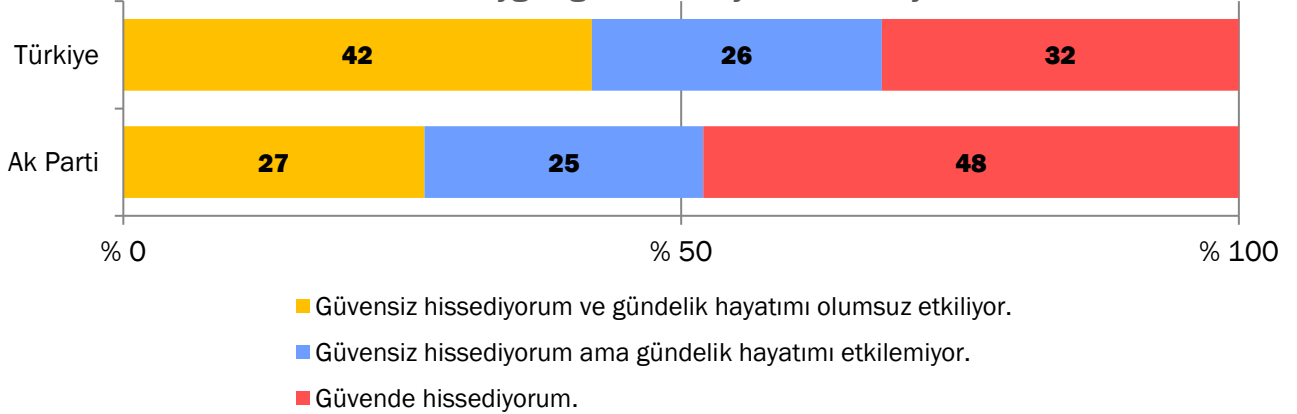
Son 3 yılın oranları karşılaştırıldığında, hiçbir sorunun olmadığını belirten Ak Parti seçmenlerinin oranları 2015 yılı ortalamasında %25, 2016 yılında %19 ve 2017 yılında %17 ile düzenli bir düşüş göstermektedir. Diğer yandan, var olan sorunların siyasi bir krizin göstergesi olduğunu düşünen Ak Parti seçmenleri 2015 yılı ortalamasında %35, 2016 yılı ortalamasında %31 ve 2017 ortalamasında %21'dir ve bu görüşe sahip olan seçmenlerin oranında düzenli bir düşüş yaşanmaktadır. Sorunları ülkenin büyümesinin bir parçası olarak görenlerin oranında son üç yılda düzenli bir artış görülmektedir. Bu oranlar, 2015 yılında %40, 2016 yılında %51 ve 2017 yılında %62'dir. Özetle, Ak Parti seçmeni sorunlara yaklaşımında farklı derecelerdeki karamsarlık tutumundan uzaklaşmaktadır. Bunların yerine "kısmi iyimserlik" olarak yorumlayabileceğimiz yaklaşım oransal olarak yaygınlık kazanmaktadır.

Ülkenin şu andaki durumuyla ilgili düşüncenizi 3 cümleden hangisi en iyi açıklıyor?

Son dönemlerde, özellikle 2015 yılının sonundan itibaren yaşanan şiddet olayları ve bunların gündelik hayatlarına etkileriyle ilgili soru karşısında, kendini güvende hissettiğini söyleyen Ak Parti seçmenlerinin oranı Türkiye ortalamasının üzerindedir. Ak Parti seçmenlerinin %47'si "güvende hissediyorum" derken, Türkiye genel seçmenlerinde bu oran %32'de kalmaktadır. "Güvensiz" hissettiğini söyleyen Ak Parti seçmenlerin oranı toplamda %52'dir. "Güvensiz" hissettiğini belirtenlerin yarısından biraz fazlası bu durumun gündelik hayatlarını etkilediğini söylemektedir. Türkiye seçmenlerinin genelinde toplamda %68 seçmen "güvensiz" hissetmektedir ve bu seçmenlerin üçte ikisi bu durumun kendi hayatlarını olumsuz etkilediğini belirtmektedir.

Güvenlik kaygısı gündelik hayatınızı etkiliyor mu?

2017 yılı ortalamalarına göre, Türkiye'nin sorunlarını kendi partisinin çözebileceğini düşünen Ak Parti seçmenlerinin oranı %90'dır. Türkiye seçmenleri arasında ise bu oran %44'tür. Ak Parti seçmenleri içerisinde sorunların çözümü için var olan diğer partileri işaret edenler bulunmamaktadır. Diğer yandan, Türkiye ortalamasında sorunları çözebilecek partinin CHP olduğunu söyleyen seçmenlerin oranı %9, MHP'yi belirtenlerin oranı %3 ve HDP'yi

söyleyenlerin oranı yine %3'tür. Ak Parti seçmenlerinin %4'ü sorunların çözümü için yeni bir partinin gerektiğini düşünürken, %6'sı sorunların çözilemeyeceği görüşündedir. 2017 yılı için Türkiye ortalamalarında sırasıyla %23 ve %17 olan bu oranlar, Ak Parti seçmenleri arasındaki bu grupların oranından oldukça yüksektir. Özetle, kendi partisinin Türkiye'nin sorunlarını çözebilecek aktör olduğuna dair inanç Ak Parti seçmeni içerisinde oldukça kuvvetliken, diğer parti seçmenleri arasında bu görüş yaygın değildir.

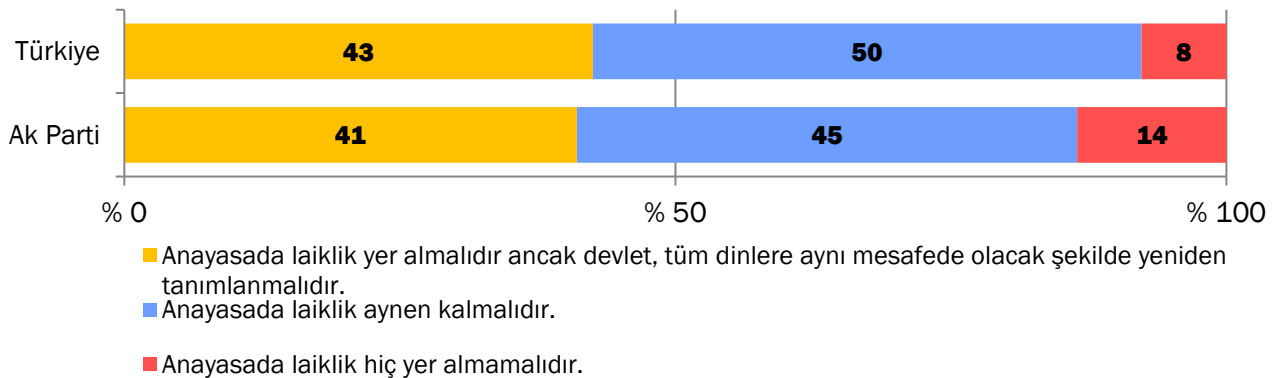
Türkiye'nin en büyük ve en acil sorunlarını hangi parti çözebilir?

2.7. Laiklik

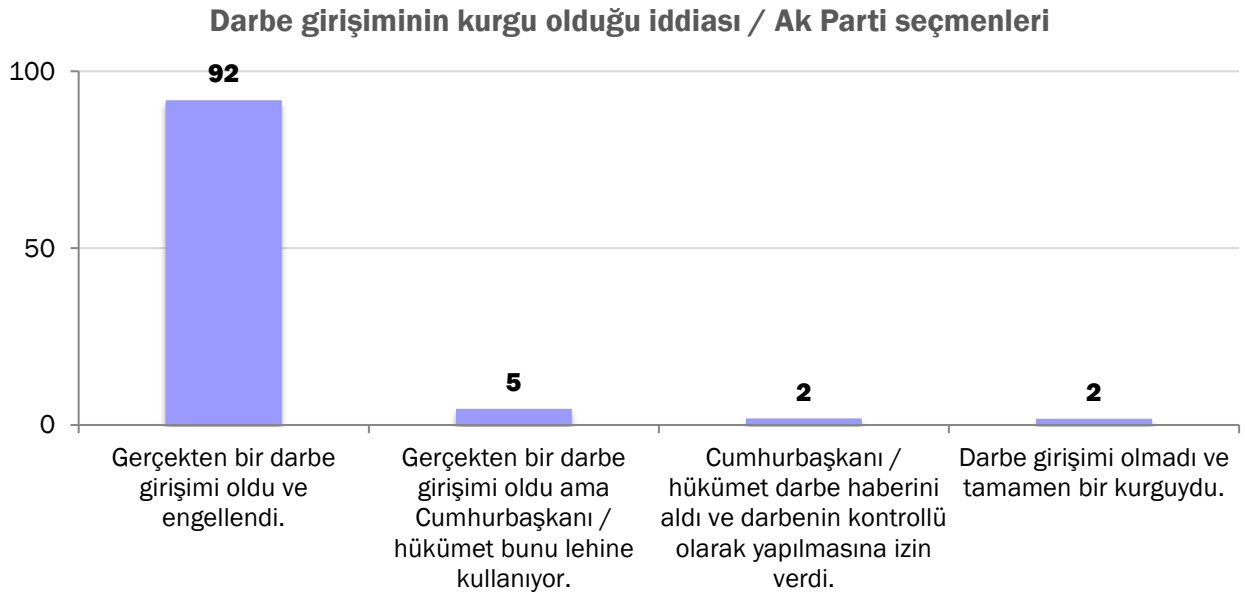
2016 yılının Mayıs ve Haziran ayları verilerinin ortalamasına göre Ak Parti seçmenlerinin %46'sı laiklik ilkesinin anayasada aynı şekliyle kalması gerektiğini söylemiştir. %41 oranında Ak Parti seçmeni ise laiklik ilkesinin anayasada yer almasıyla beraber devletin tüm dinlere eşit mesafede olacağı şekilde yeniden tanımlanması gerektiğini belirtmiştir. Laiklik ilkesinin anayasada yer almaması gerektiğini düşünenlerin oranı %14'de kalmaktadır. Türkiye ortalamaları ile karşılaştırıldığında, tüm seçmenlerin %50'si laiklik ilkesinin anayasada olduğu gibi kalmasından yanadır. Bu oran Ak Parti seçmenlerinininkinin biraz üstünde kalmaktadır. "Anayasada laiklik hiç yer alamamalıdır" diyenlerin oranı tüm Türkiye seçmeni içerisinde %8 ile Ak Parti seçmenlerindeki oranın yarısından biraz fazladır. Laiklik ilkesinin farklı bir yorumla anayasada kalması gerektiği düşünenlerin Ak Parti ve Türkiye seçmenleri içerisindeki oranları birbirine oldukça yakındır.

Laiklik konusunda aşağıdakilerden hangisine katılıyorsunuz?

2.8. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi

Ak Parti seçmenlerinin neredeyse tamamına yakını 15 Temmuz'u gerçek bir darbe girişimi olarak tarif etmektedir. 2017 ortalamasına göre, Ak Parti seçmenlerinin %92'si 15 Temmuz'da gerçekten bir darbe girişimi olduğunu ve engellendiğini belirtmektedir. Darbe girişiminin gerçekten olduğunu ama bunun Cumhurbaşkanı/hükümetin kendi lehine kullandığı yönünde görüş bildiren Ak Parti seçmenlerinin oranı ise %5 olarak gözükmemektedir. Nisan 2017'de %95 oranındaki darbenin gerçek olduğuna ve engellendiğine dair görüş, Temmuz 2017 tarihinde %88'e düşmüştür. Öte yandan darbenin gerçek olduğu ama Cumhurbaşkanı/hükümet tarafından lehlerine kullandığını düşünenlerin oranı Nisan 2017'de %2 iken, Temmuz 2017'de %8'e çıkmıştır.

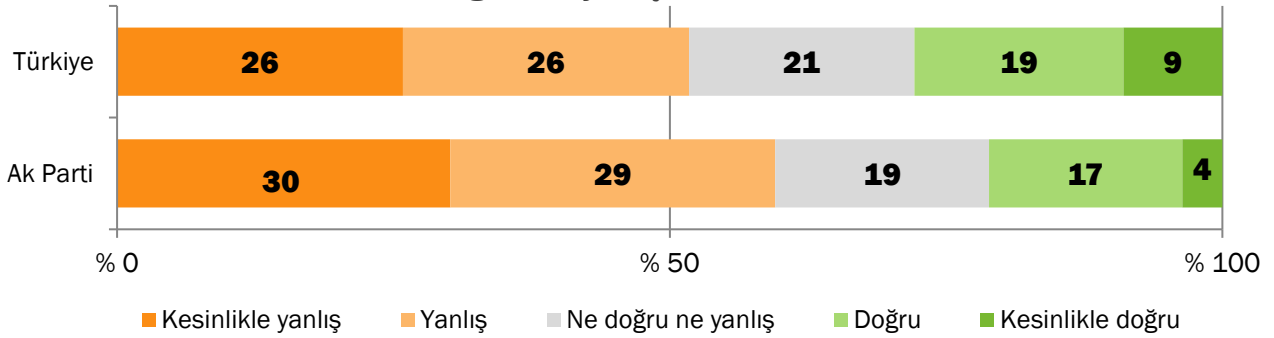
Ak Parti seçmenleri genel olarak OHAL çerçevesinde yürürlüğe sokulan uygulamaları büyük oranda desteklemektedir. Ekim 2016 verilerine göre, Genelkurmay Başkanlığı'nın İçişleri Bakanlığı'na bağlanmasını yanlış bulan Ak Parti seçmenlerinin toplam oranı %15, doğru bulanların toplam oranı ise %85'dir. Bazı şirketlere kayyum atanmasını yanlış bulanların oranı %10, doğru bulanların oranı %90'dır. Bazı eğitim kurumlarının kapatılmasını yanlış bulanların oranı %10, doğru bulanların oranı %90'dır. Bazı belediyelere kayyum atanmasını yanlış bulanların oranı %10, doğru bulanların oranı %90'dır. Askeri liselerin kapatılması uygulamasına Ak Parti seçmenlerinin onayı düşse de, %31 oranında Ak Parti seçmeni bu uygulamayı yanlış, %69 oranında seçmen de doğru bulmaktadır.

2.9. Kürt Meselesi

2016 yılı verilerinin ortalamasına göre, Ak Parti seçmenlerinin toplamda %59'u Kürt meselesinin çözümü için müzakere masasına dönülmesini yanlış bulmaktadır. Bu öneriyi doğru bulanların oranı %26 iken "ne doğru ne yanlış" bulanların oranı %19'dur. Müzakere masasına dönülme fikrini destekleme oranı %28 ile Türkiye seçmenlerin genelinde çok az bir farkla daha yüksektir. Ak Parti ve Türkiye seçmenlerinden "ne doğru ne yanlış" diyenlerin oranları neredeyse aynıdır. Müzakere masasına dönme fikrini yanlış bulanlar %52 oranla Ak Partili'ler içerisindeki orandan daha aşağıdadır.

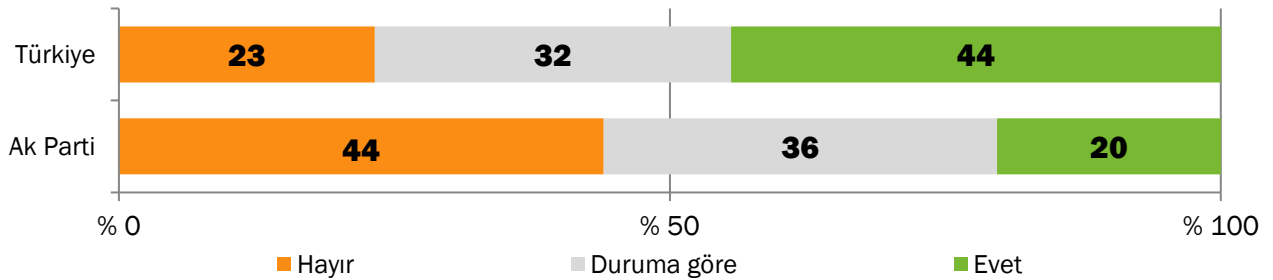
Sizce “Kürt meselesinde müzakere masasına dönülmelidir.” ifadesi doğru mu, yanlış mı?

2.10. Medyaya Baskı

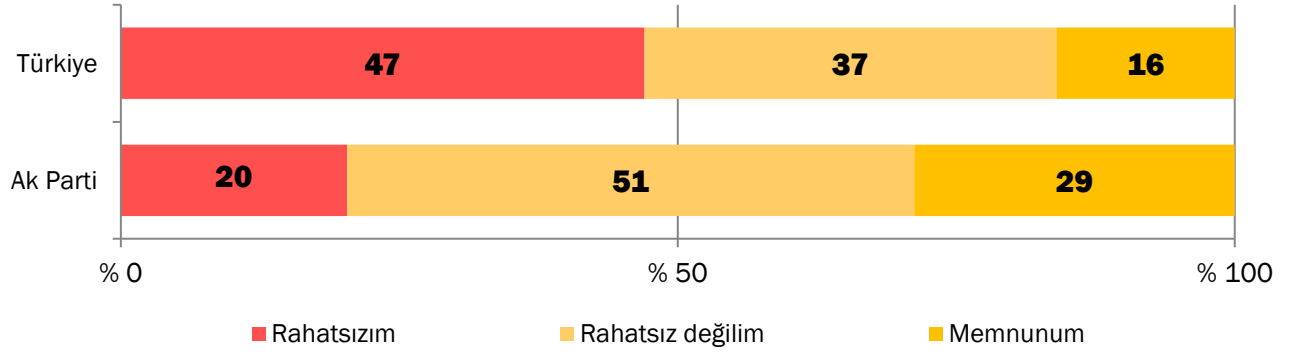
Aralık 2016 verilerine göre, Ak Parti seçmenlerinin %44’ü medyaya baskı yapılmadığını, %36’sı duruma göre bazen yapıldığını, %20’si de yapıldığını söylemektedir. Türkiye seçmenlerinin genelinde ise bu konuda tam tersi bir dağılım olduğu görülmektedir. Duruma göre bazen baskı yapıldığını düşünenlerin oranı %32 ile Ak Parti seçmenleri arasındaki orana yaklaşıırken, baskı yapılmadığını söyleyenlerin oranı %23, baskı yapıldığını söyleyenlerin oranı %44’tür.

Medyaya baskı yapılıyor mu?

Ak Parti seçmenlerinin büyük çoğunluğu devletin dönem dönem interneti ve çeşitli sosyal medya mecralarına erişimi kısıtlamasını rahatsız edici bulmamakta ve/veya onaylamaktadır. Ak Parti seçmenlerinin sadece beşte biri rahatsız olduğunu belirtmiştir. Oysa, Türkiye seçmenlerinin neredeyse yarısı bu uygulamalardan rahatsız olduğunu söylemektedir. Ak Parti seçmeninin yarısı bu konuyla ilgili görüşünü “rahatsız değilim” diyerek belirtirken, %29 oranında Ak Parti seçmeni bu erişim kısıtlaması uygulamalarından memnun olduğunu ifade etmektedir. Türkiye seçmeninin %47’si rahatsız olduğunu söylerken, %16’sı “memnunum” demektedir.

Devletin dönem dönem interneti veya Twitter, Facebook gibi sosyal medyalara erişimi kısıtlaması hakkında ne düşünüyorsunuz?

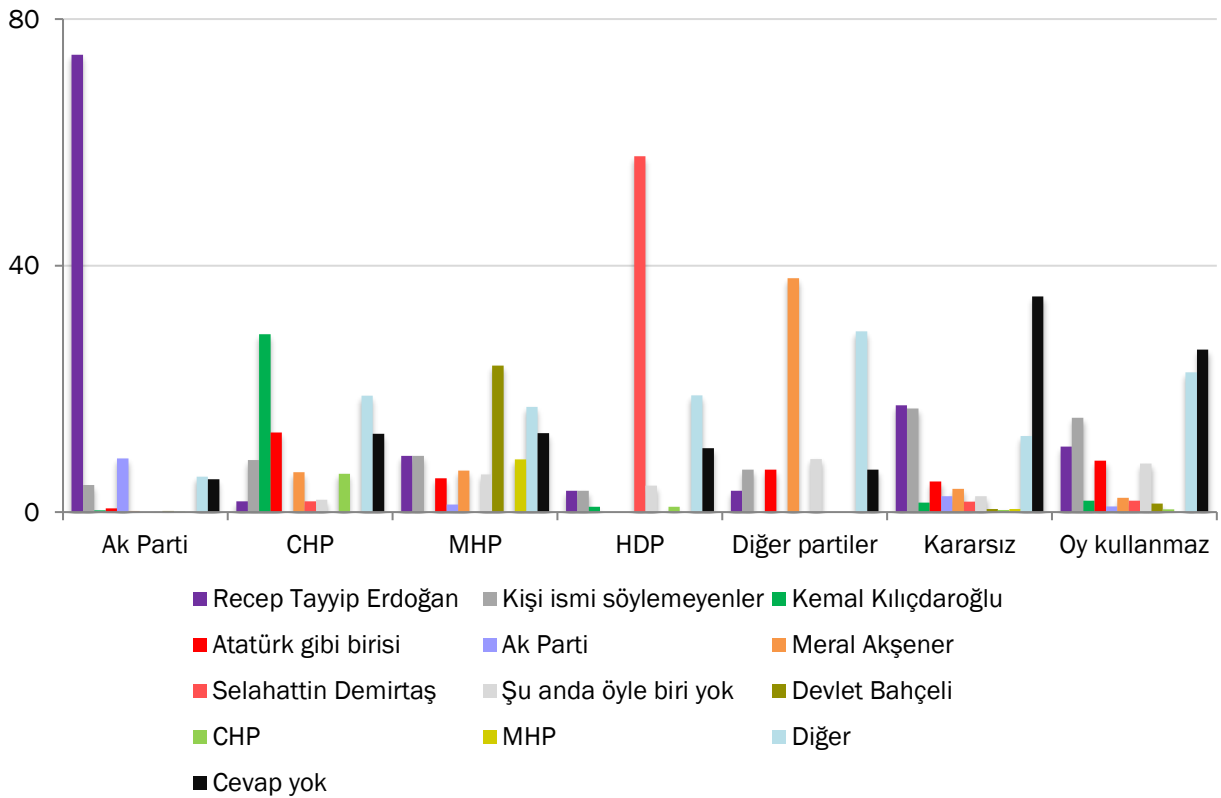
3. AK PARTİ VE DİĞER PARTİLERİN SEÇMENLERİNİN KARŞILAŞTIRILMALI GÖRÜŞLERİ

3.1. İç Siyasete Dair Görüşler

Parti liderlerine güven:

Ak Parti seçmenleri arasında kendi partisinin liderine güven oranları yüksektir. Diğer parti seçmenleri ile karşılaştırıldığında, kendi partisinin liderine en fazla güvenen seçmenlerin Ak Partili'ler olduğu görülmektedir. Ak Parti seçmeninin %74'ü açık uçlu olarak ve seçenek verilmeden sorulan "Türkiye'yi kim yönetsin?" sorusuna "Recep Tayyip Erdoğan" yanıtını vermektedir. Bunu %9 ile "Ak Parti yönetsin" diyenler ve %4 ile kişi ismi belirtmeyenler izlemektedir. CHP seçmenleri içerisinde "Kemal Kılıçdaroğlu" yanıtını verenlerin oranı %29, MHP'liler arasında "Devlet Bahçeli" diyenler %24 oranındadır. %58 oranında "Selahattin Demirtaş" yanıtı veren HDP seçmenleri kendi partisinin liderine destek verme konusunda Ak Parti seçmenlerine yaklaşmaktadır. Diğer partilerin seçmenleri içinde %38 oranında seçmen "Meral Akşener" ismini belirtmektedir.

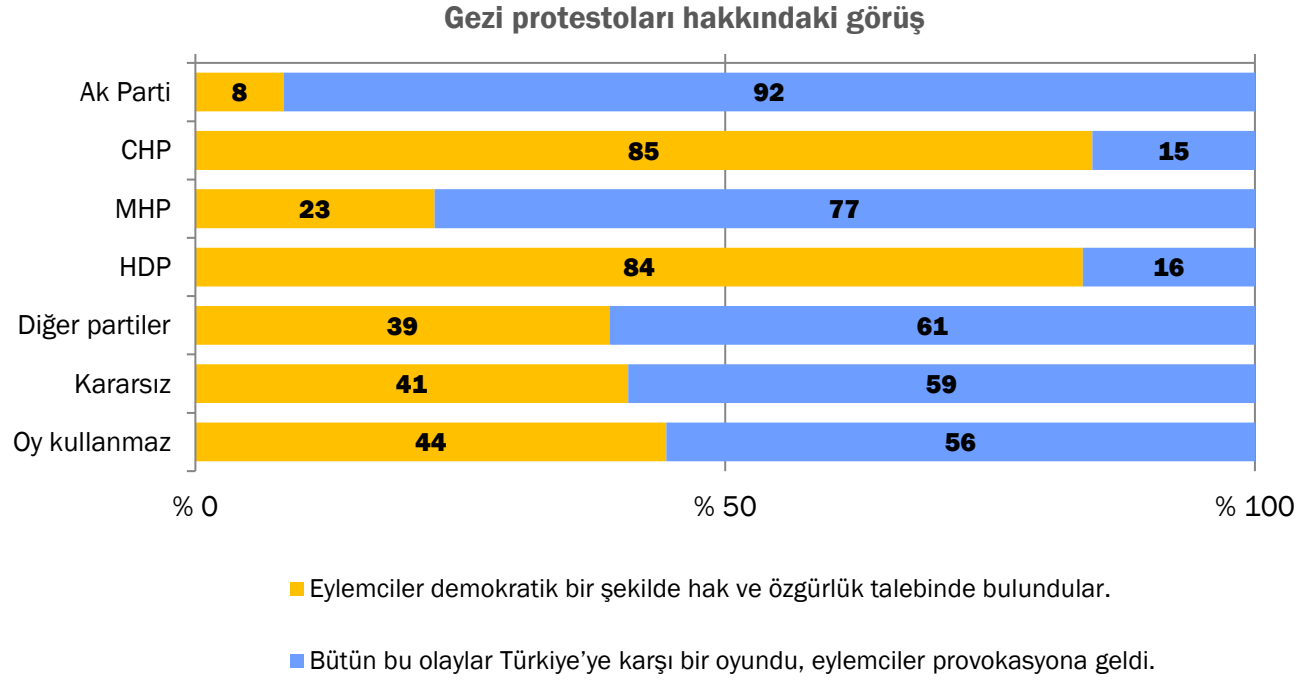
Türkiye'yi kimin yönetmesini istersiniz?

Gezi Protestoları:

Ak Parti seçmenlerinin %92'si Gezi protestolarını “eylemcilerin provokasyona geldiği Türkiye’ye karşı düzenlenmiş bir oyun” olarak değerlendirmektedir. MHP’lilerin de %77 oranındaki büyük çoğunluğu aynı görüşe sahiptir ve Ak Parti seçmenlerine yaklaşmaktadır. CHP ve HDP seçmenlerinin ise bu Gezi protestoları hakkındaki fikirleri tam tersi yöndedir. CHP’lilerin %85’i, HDP’lilerin de %84’ü Gezi protestolarını “demokratik bir hak ve özgürlükler talebi” olarak değerlendirmektedir.

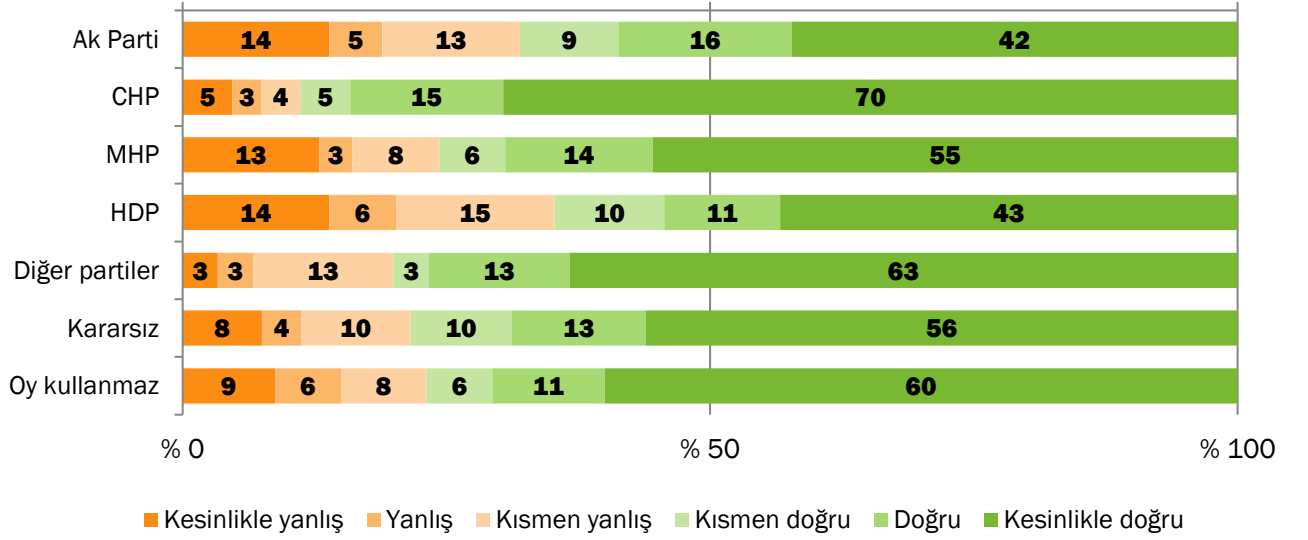

Lozan tartışmaları:

Tüm partilerin çoğunluk seçmeni ortak bir şekilde Lozan Antlaşması'nın siyasi amaçlarla kullanılmaması gerektiği konusunda hemfikirdir. "Lozan Antlaşması siyasete malzeme yapılmamalıdır" görüşünü Ak Parti seçmenlerinin %58'i, CHP seçmenlerinin %85'i, MHP seçmenlerinin %69'u, HDP seçmenlerinin de %54'ü doğru bulmaktadır.

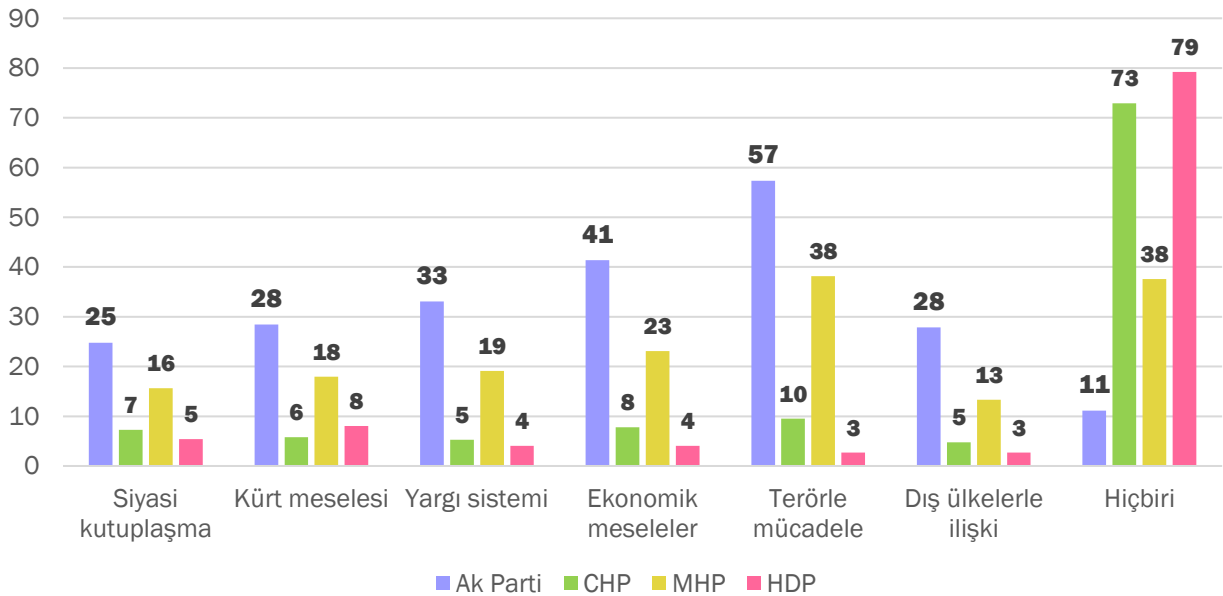
"Lozan antlaşması siyasete malzeme yapılmamalıdır."

Anayasa halkoylaması:

Ak Parti seçmenleri anayasa halkoylamasının sonucunun “evet” çıkmasıyla beraber en çok terörle mücadele konusunda olumlu gelişmeler beklediklerini ifade etmişlerdir. Olumlu gelişmeler beklenen diğer konular oransal olarak büyükten küçüğe “ekonomi”, “yargı sistemi”, “Kürt meselesi”, “dış ilişkiler” ve “siyasi kutuplaşma” olarak sıralanmaktadır. Öte yandan, CHP’lilerin %68’inin ve HDP’lilerin de %79’unun olumlu gelişme bekledikleri hiçbir konu bulunmamaktadır. MHP seçmenlerinin halkoylaması sonrasında olumlu gelişme bekledikleri konular -oranların her biri daha düşük olsa da- Ak Parti seçmenlerinininkine benzer bir şekilde sıralanmaktadır. MHP’lilerin olumlu gelişme beklediği birinci konu Ak Partili’lere benzer şekilde açık farkla “terörle mücadele” konusudur. Diğer yandan, hiçbir konuda olumlu gelişme beklememe tavrı Ak Parti seçmenlerinin epey üzerindedir.

Halkoylamasından EVET çıktı. Bu sonuçla hangi konu veya konularda OLUMLU gelişmeler olmasını bekliyorsunuz?

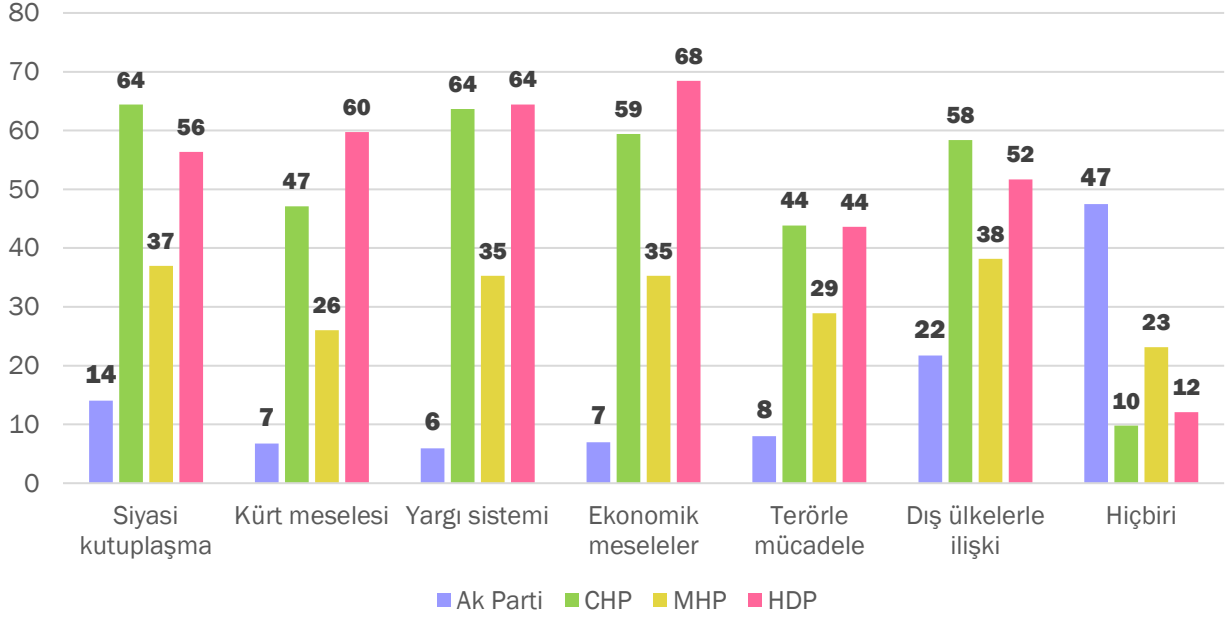

Anayasa halkoylaması sonuçlarının etkileri konusunda Ak Parti seçmenleri diğer parti seçmenlerine göre çok daha iyimserdir ve olumlu görüşlere sahiptir. Anayasa halkoylaması sonrasında olumsuz gelişme beklenen konu(lar) sorulduğunda, Ak Parti seçmenlerinin yarıya yakını “hiçbiri” yanıtı vermiştir. İkinci sırada, Ak Parti seçmenin dörtte birinden azının verdiği “dış ülkelerle ilişkiler” gelmektedir. “Siyasi kutuplaşma” konusunda olumsuz gelişme bekleyenler tüm Ak Parti seçmenlerinin beşte birinden azını oluşturmaktadır ve üçüncü sırada bulunmaktadır. CHP ve HDP seçmenleri ise diğer uçta yer almaktadır. Olumsuz gelişme olmasını bekledikleri hiçbir konu olmadığını söyleyenlerin CHP ve HDP’deki oranları %10 civarındadır ve Ak Partili’lerin oldukça altındadır. CHP seçmenlerinin olumsuz gelişme bekledikleri konular sırasıyla “siyasi kutuplaşma”, “yargı sistemi”, “ekonomik meseleler”, “dış ülkelerle ilişkiler”, “Kürt meselesi” ve “terörle mücadele”dir. HDP seçmenleri için ise bu sıralama “ekonomik meseleler”, “yargı sistemi”, “Kürt meselesi” “siyasi kutuplaşma”, “dış ülkelerle ilişkiler”, ve “terörle mücadele” olarak şekillenmektedir. MHP seçmenleri bu konuda Ak Parti’ye daha yakın durmaktadır. MHP seçmenlerinin yaklaşık dörtte biri herhangi bir konuda olumsuz gelişme beklememektedir. Öte yandan, anayasa halkoylaması sonuçlarının

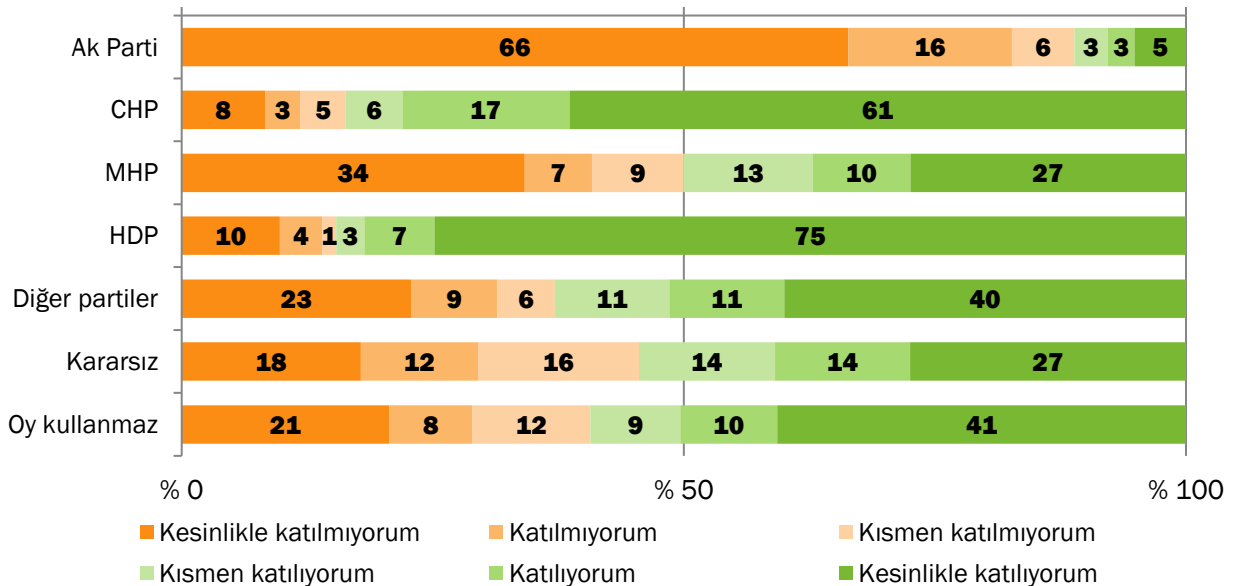
farklı meseleler üzerinde olumsuz etkilerinin olabileceğini söyleyenlerin oranları Ak Parti seçmenlerininkinin üzerindedir.

Halkoylamasından EVET çıktı. Bu sonuçla hangi konu veya konularda OLUMSUZ gelişmeler olmasını bekliyorsunuz?

Ak Parti seçmenleri içerisinde anayasa halkoylamasında hile yapılmadığına dair görüş son derece kuvvetli bir şekilde ifade edilmektedir. Ak Parti seçmenlerin toplamda %88'i hile yapılmadığını düşündüklerini belirtmektedir. MHP'liler içerisinde hile yapılmadığını düşünenlerle yapıldığını ifade edenlerin oranları eşittir. Diğer yandan, anayasa halkoylamasında hile yapıldığına dair görüş hem CHP, hem de HDP seçmenlerinde oldukça kuvvetlidir. Her iki partinin seçmenlerinin %80'ininden fazlası hile yapıldığını düşünmektedir.

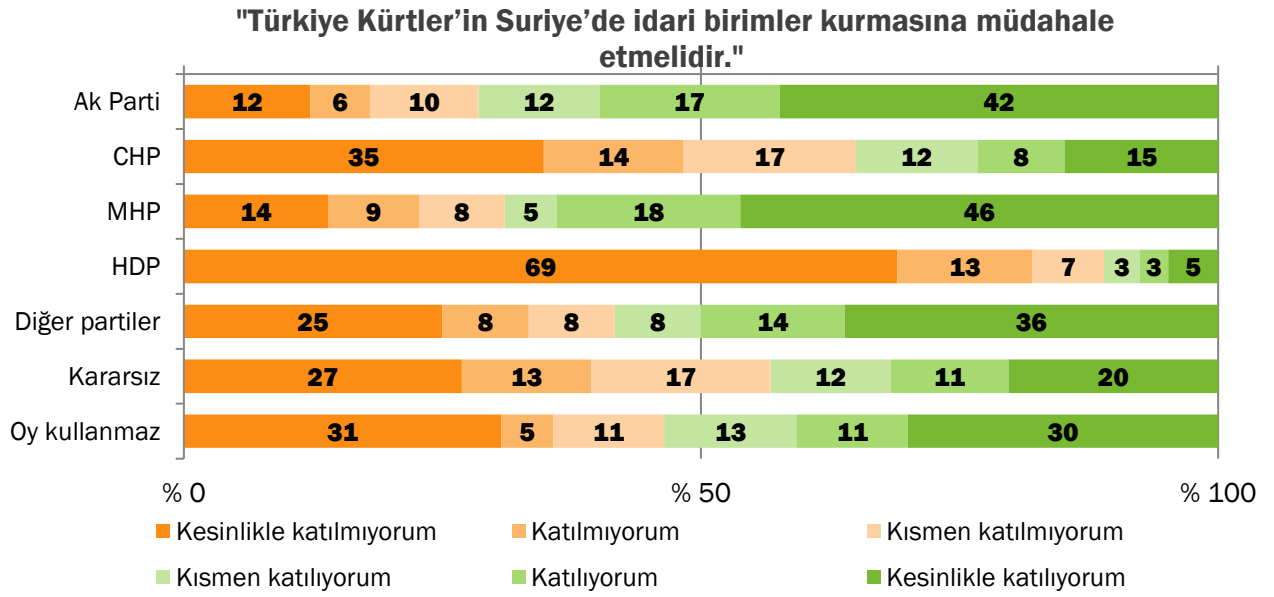
"Halkoylamasında oy sayımında hile yapıldı."

3.2. Dış Siyaset

Suriye:

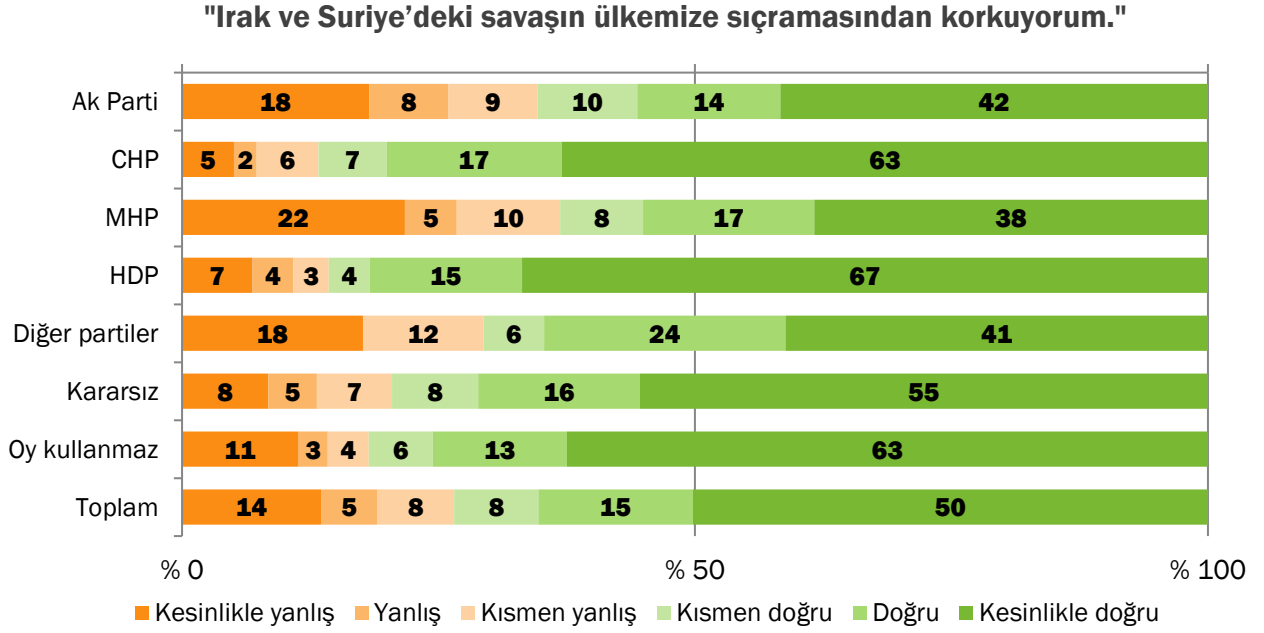
Mayıs 2017 verilerine göre, Ak Parti seçmenlerinin toplamda %71'i Türkiye'nin Kürtler'in Suriye'de idari birimler kurmasına müdahale etmesinden yana görüş bildirmiştir ve MHP seçmeni içerisindeki %69'lık oranla benzeşmektedir. HDP seçmenlerinin toplamda %89'u ve CHP seçmenlerinin de toplamda %66'sı Türkiye'nin bu konuyla ilgili olarak müdahalede bulunmasından yana değildir ve Ak Parti seçmenlerinin tam tersi yönde düşüncelere sahiptirler.

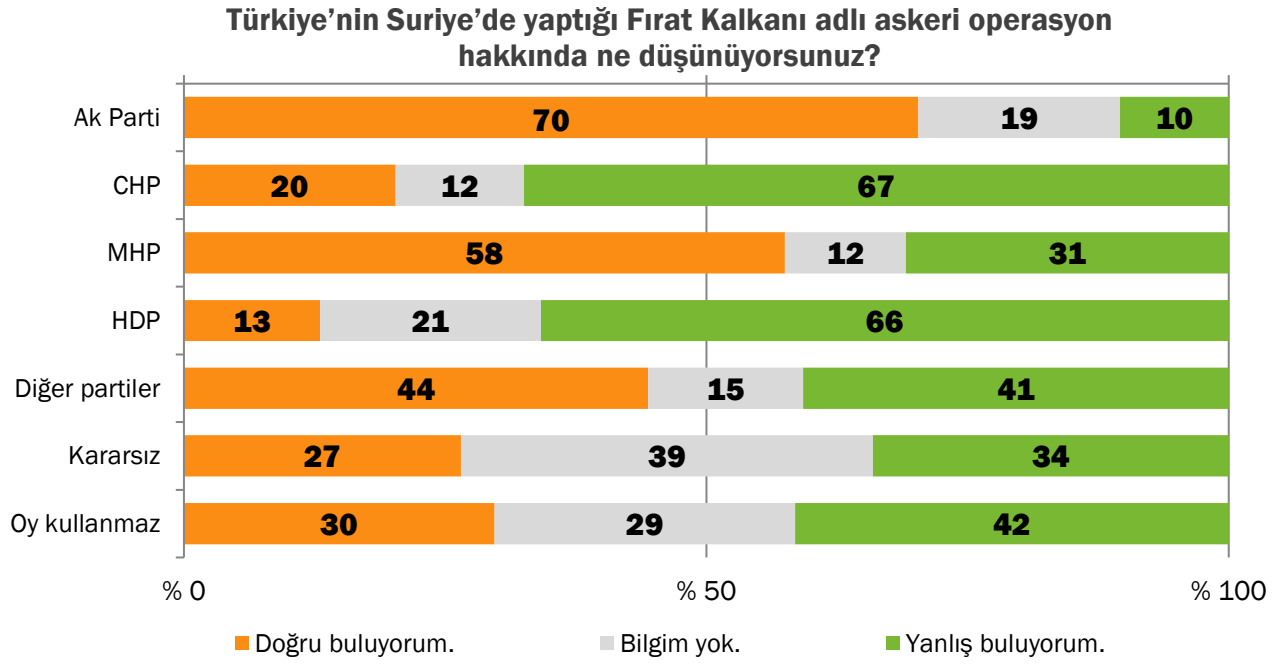
Irak ve Suriye'deki savaşların Türkiye'ye etkileri:

Tüm parti seçmenlerinin büyük çoğunluğu Irak ve Suriye'deki savaşların Türkiye'ye sığrama olasılığından endişe etmektedir. Bu konuda Ak Parti ve MHP seçmenleri oldukça benzer bir tablo sergilemektedir. Hem Ak Parti, hem de MHP seçmenlerinin yaklaşık üçte ikisi Irak ve Suriye'deki savaşların Türkiye'ye sığrayabileceğini düşünmektedir. Bu ülkelerdeki savaşların Türkiye'ye sığramasından korkanların oranları CHP ve HDP'de daha yüksektir ve her iki partinin %90'a yaklaşan oranda seçmeni bu olası durumdan endişe duymaktadır.

Fırat Kalkanı Operasyonu hakkındaki görüşler:

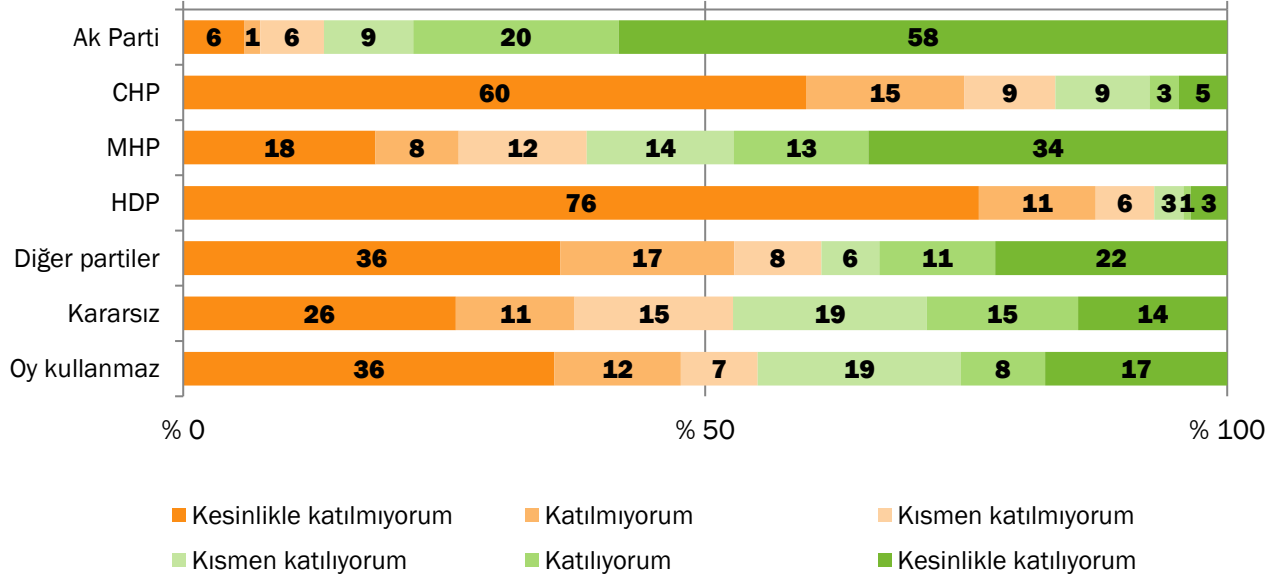
Şubat 2017 verilerine göre, Türkiye'nin Suriye'de gerçekleştirdiği Fırat Kalkanı askeri operasyonunu Ak Parti seçmenlerinin %70'i doğru bulurken, %10'u yanlış olarak değerlendirmektedir. MHP'lilerin içerisinde onaylayanların oranı %58, onaylamayanların oranı %31'dir. Meclis dışındaki diğer partilerin toplam seçmenleri arasında da Ak Parti ve MHP'ye benzer şekilde Fırat Kalkanı operasyonunu doğru bulanların oranı yanlış bulanlarınkinden yukarıdadır. Öte yandan, HDP ve CHP seçmenlerinin büyük çoğunluğu tersine bir yaklaşımla Fırat Kalkanı operasyonunu yanlış bulmaktadır.

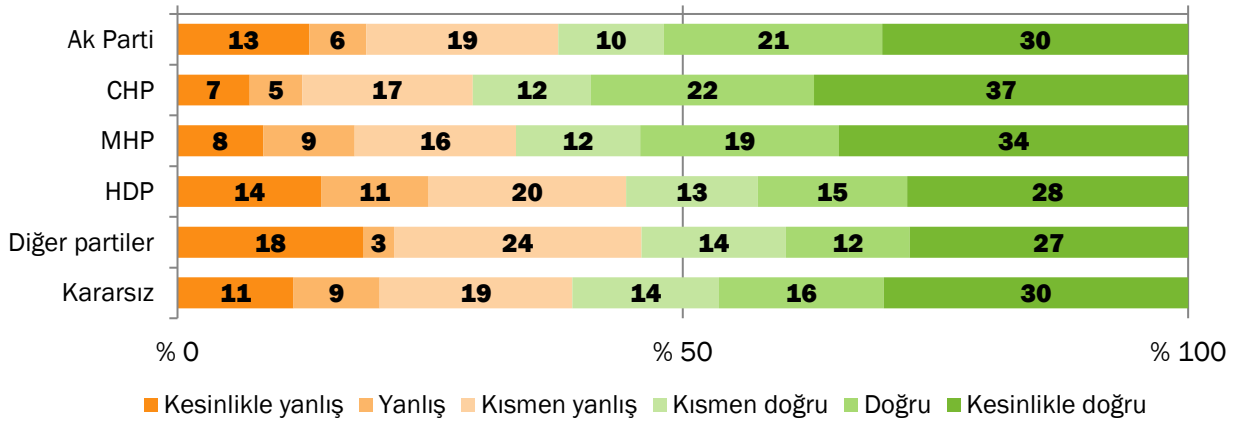
"Cumhurbaşkanı Avrupa ile olan kavgasında haklıdır."

NATO:

Tüm partilerde seçmenlerin çoğunluğu Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin devam etmesi gerektiği yönünde görüş bildirmektedir. Ak Parti seçmenlerinin toplamda %62'si, CHP seçmenlerinin %71'i, MHP seçmenlerinin %66'sı, HDP seçmenlerinin %56'sı ve diğer partilerin %54'ü NATO üyeliğinin devamına onay vermektedir.

Türkiye NATO üyeliğini mutlaka devam ettirmelidir.

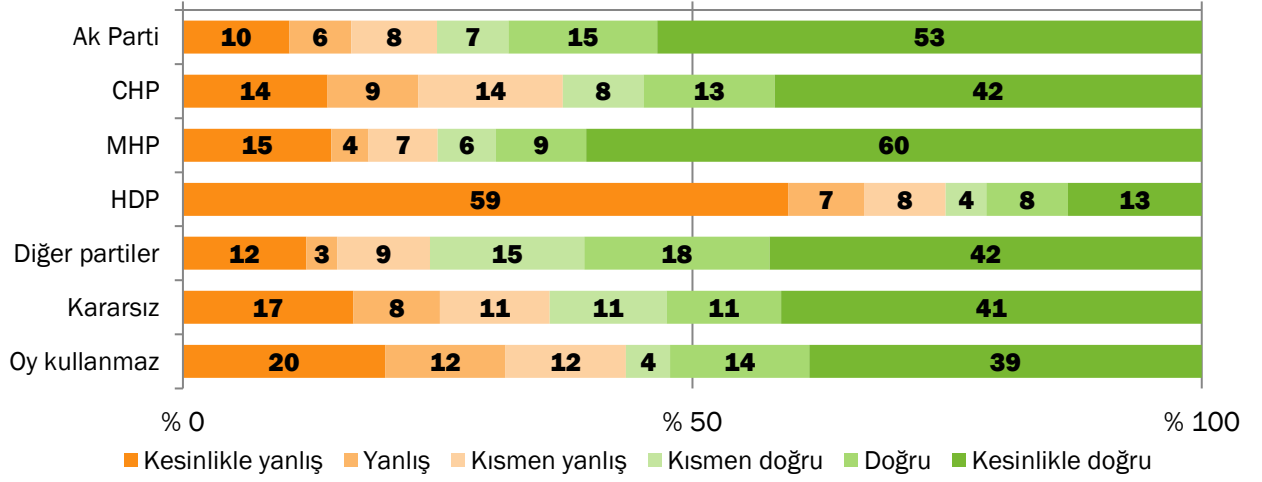

Kürtlerin Suriye'de devlet kurması hakkında görüşler:

HDP dışındaki tüm partilerin seçmenleri Suriye'de Kürtlerin devlet kurmasına engel olunması gerektiğini söylemektedir. Bu seçmenlerin oranı Ak Parti ve MHP'de %75 ile aynıken, CHP'de %63'te kalmaktadır. HDP'lilerin %71'i de tam tersi yönde görüş bildirmiştir.

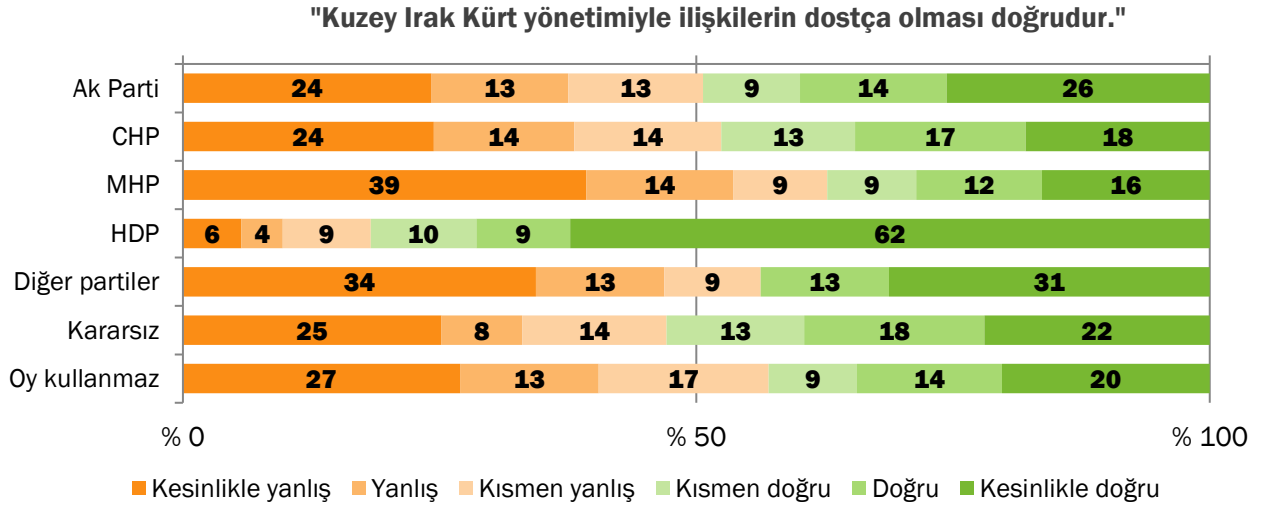

"Suriye'de Kürtlerin devlet kurmasına engel olunmalıdır."

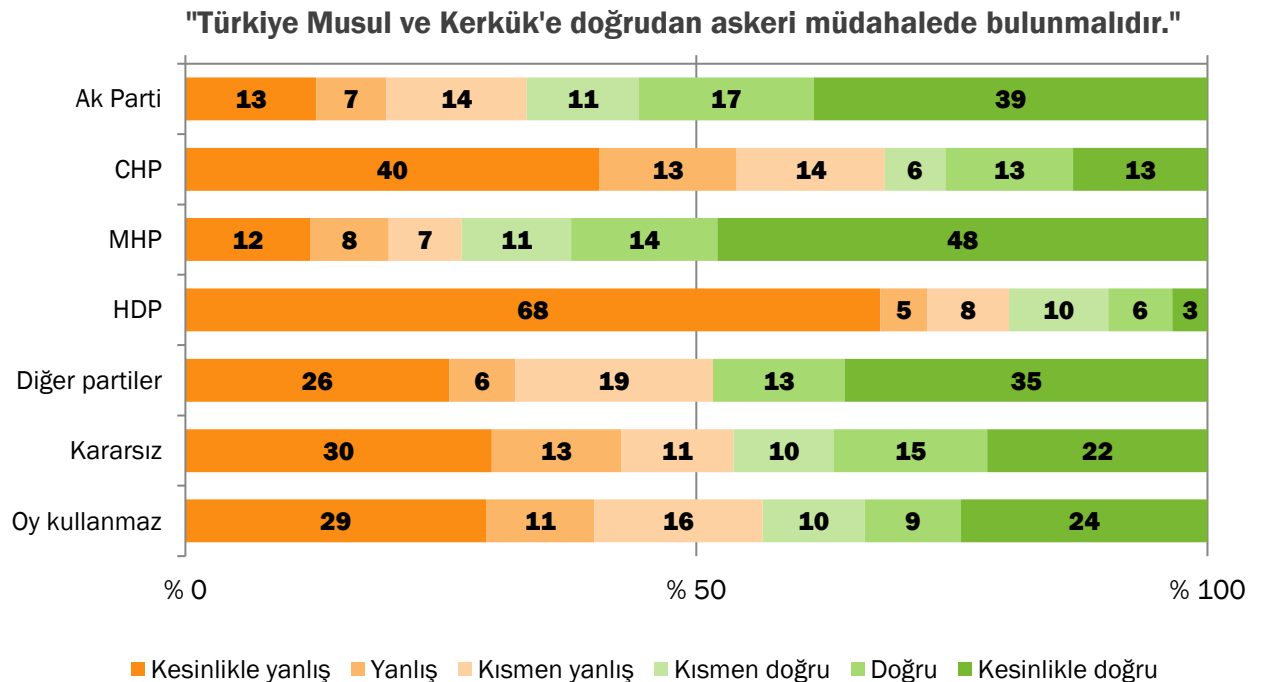
Kuzey Irak Kürt yönetimi ile ilişkiler:

Ak Parti ve CHP seçmenlerinin Kuzey Irak Kürt yönetimiyle dostça ilişkiler kurulması konusundaki düşüncelerinin oransal dağılımı birbirine benzemektedir. Ak Parti seçmenlerinin yarısı Kuzey Irak Kürt yönetimiyle dostça ilişkiler kurulmasını doğru bulmaktadır. Benzer şekilde, CHP seçmenlerinin de yarısı bu öneriyi doğru bulduğunu söylemiştir. Diğer yandan, MHP seçmenlerinin yaklaşık üçte ikisi Kuzey Irak Kürt yönetimi ile dostça ilişkiler kurulmasını yanlış bulurken, HDP'de tam tersi bir şekilde doğru bulanların oranı %80 civarına çıkmaktadır.

Musul ve Kerkük'e askeri müdahale hakkında görüşler:

Ak Parti ve daha yüksek oranda MHP seçmenlerinin çoğunluğu Türkiye'nin Musul ve Kerkük'e doğrudan askeri müdahalede bulunması gerektiğini belirtmektedir. HDP ve CHP seçmenlerinde ise tam tersi görüş hakimdir. Bu tersi görüş HDP seçmenleri arasında oldukça güçlüdür.

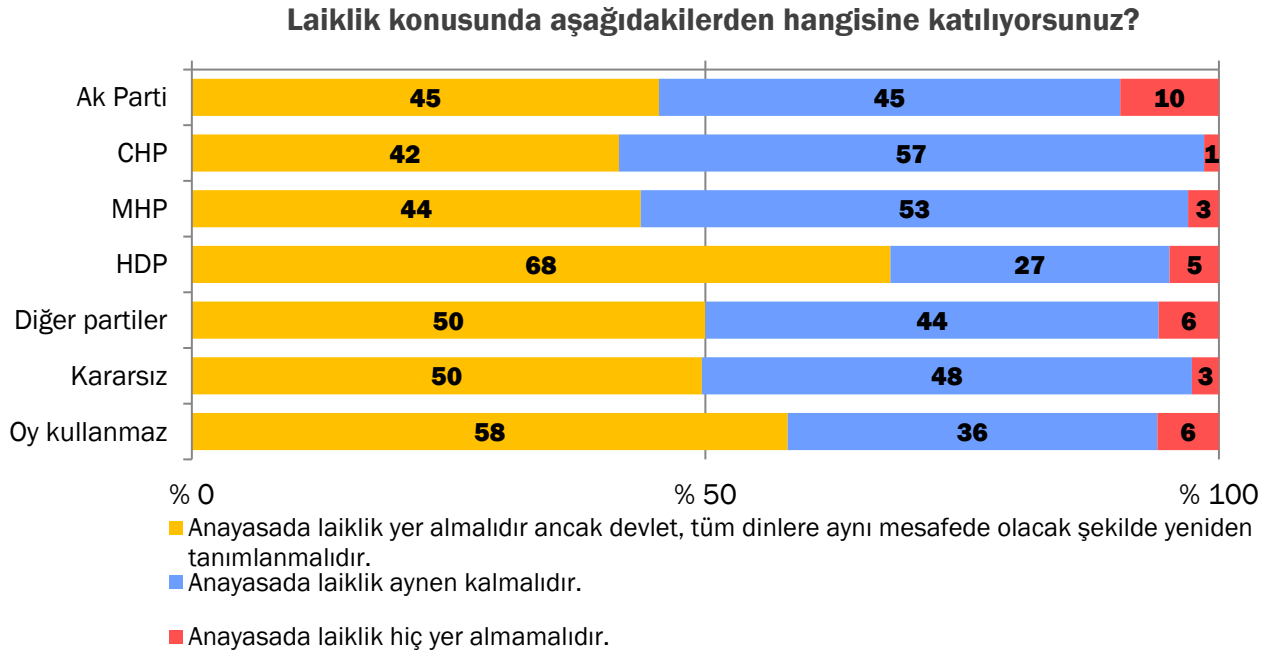

3.3. Seçmenlerin Zihin Dünyası

Laiklik:

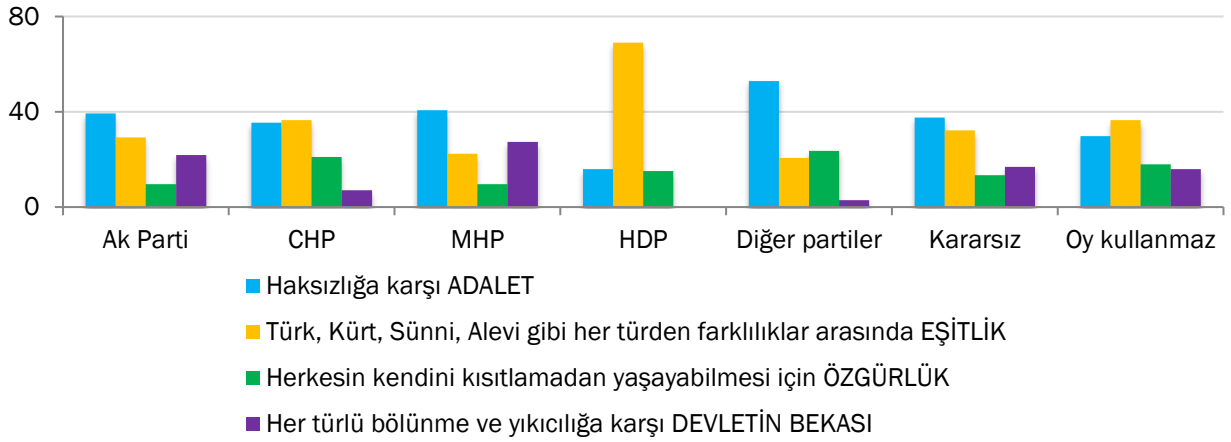
Ağustos 2016 verilerine göre, anayasada laiklik ilkesinin yer alırken devletin tüm dinlere eşit mesafede davranması gerektiğini düşünen Ak Parti seçmenlerinin oranı CHP ve MHP seçmenleri arasında bu yönde görüş bildirenlerin oranıyla benzerdir. Bu oranlar, Ak Partili'ler için %45', CHP'liler için %42, MHP'liler için de %44'tür. Laiklik anayasada yer alsada da devletin tüm dinlere eşit mesafede davranması gerektiğini savunan Ak Partili'lerin oranı, HDP seçmenleri içerisinde bu yönde düşünenlerin %68 olan oranının gerisinde kalmaktadır. "Anayasada laiklik aynen kalmalıdır" görüşünü destekleyenlerin Ak Parti seçmeni içerisinde %45 olan oranı, %57 olan CHP ve %53 olan MHP oranlarının altındadır. HDP seçmenlerinin içerisinde bu oran %27'ye düşmektedir ve Ak Parti'deki oranın altındadır. "Anayasada laiklik ilkesinin hiç yer almamalıdır" diyenlerin oranı Ak Parti seçmenleri içerisinde %10 ile düşük seviyede kalsa da, diğer tüm partilerin üzerindedir. Özetle, Ak Parti seçmenleri içerisinde laiklik ilkesinin uygulanış şekline eleştirel bakış ve farklı bir laiklik uygulamasına dair talep CHP ve MHP'lilere kıyasla daha yaygındır. Öte yandan, laiklik ilkesinin farklı bir yorumunu isteme konusunda HDP seçmenlerinin gerisindedir.

Temel ilkeler:

“Adalet” kavramı CHP ve HDP dışında tüm partilerin seçmenleri tarafından Anayasa’da en çok vurgu yapılması gereken birinci ilke olarak gösterilmektedir. HDP seçmenlerinin üçte ikisinden fazlası farklılıklar arasında eşitlik ilkesinin anayasanın temel ilke/esasları içerisinde daha çok vurgulanması gerektiğini söylemektedir. “Eşitlik” ilkesi CHP seçmenleri tarafından da birinci sıraya yerleştirilirken, “adalet” ilkesi hemen hemen aynı oranlarda belirtilmiştir. Ak Parti seçmenleri için “eşitlik” ilkesi ikinci, “devletin bekası” üçüncü sırada belirtilirken, MHP seçmenleri için bu sıralama tam tersidir.

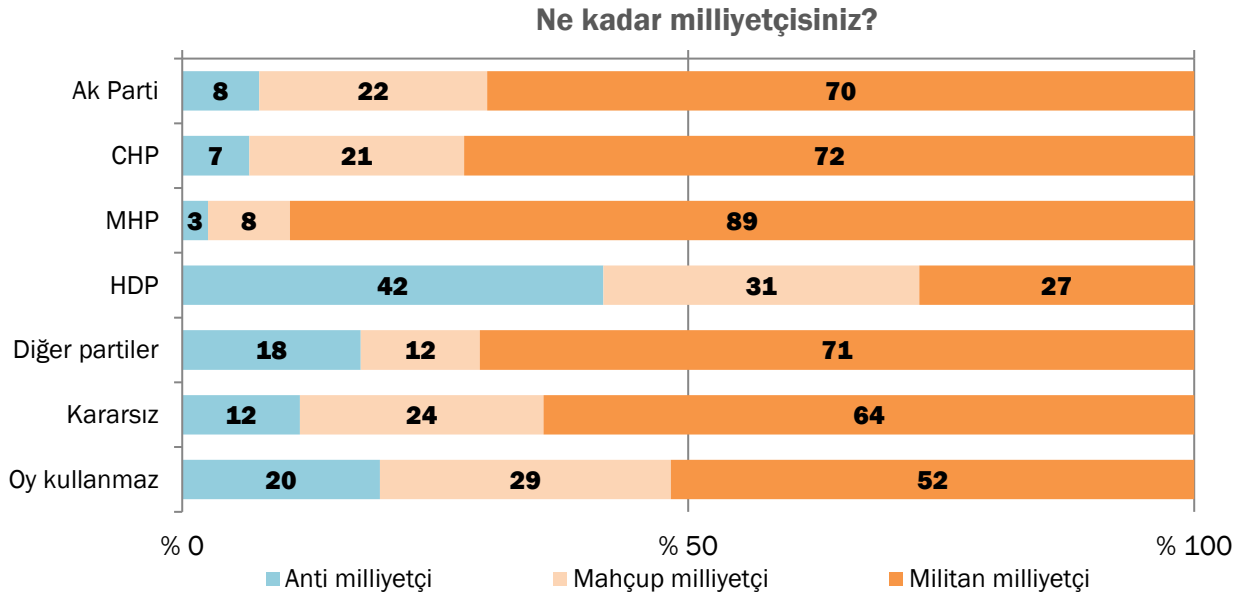
Anayasa’nın temel esasları, ilkeleri arasında hangisine daha çok vurgu yapılmalıdır?

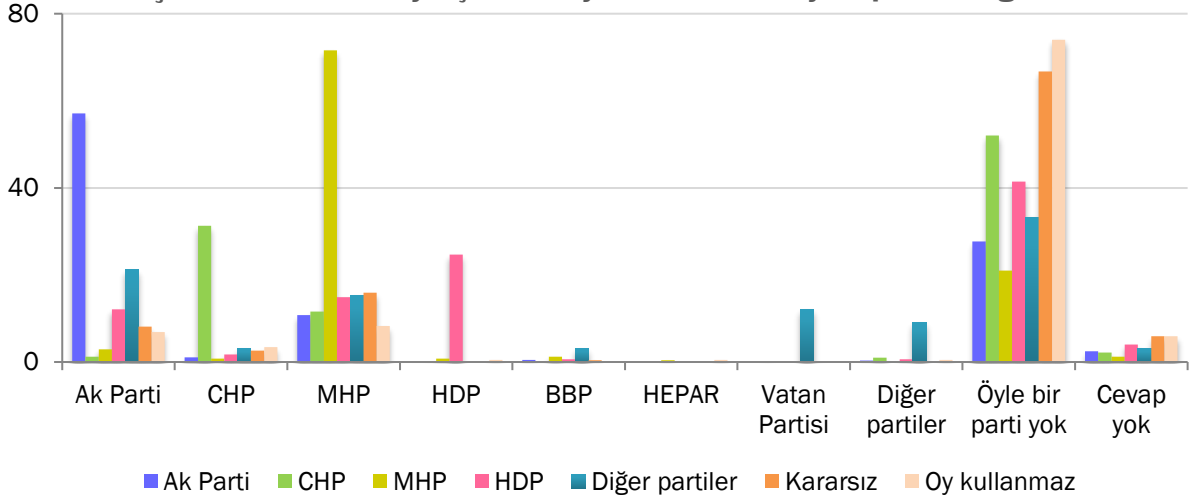
Milliyetçilik:

“Kendinizi ne derece milliyetçi gördüğünüzü 1 ile 10 arasında bir puan vererek söyler misiniz?” sorusuna verilen cevap puanları üzerinden kümeleme yapıldığında, toplumun yüzde 66,3’ünün kendini “milliyetçi” (7-8-9-10 puan), yüzde 22,6’sının “mahcup milliyetçi” (4-5-6 puan) ve yüzde 11,1’inin de “anti milliyetçi” (1-2-3 puan) gördüğü anlaşıyor. HDP dışındaki tüm partilerin seçmenleri kendilerini yoğunlukla “milliyetçi” olarak tanımlamaktadır. Ak Partili’lerin %70’i, CHP’lilerin %72’si, MHP’lilerin %89’u “militan milliyetçi” olarak tanımladığımız derecede milliyetçi olduğunu söylerken, HDP’liler arasında bu oran %27’dir. Kendilerini “mahcup milliyetçi” olarak tanımlayanların oranları Ak Partili’lerde %22, CHP’lilerde %21’dir. Diğer partilerden daha yüksek düzeyde “militan milliyetçi” seçmene sahip olan MHP’lilerde “mahcup milliyetçi”lerin oranı %8’e düşmektedir. “Anti-milliyetçi” olduğunu söyleyenlerin oranları Ak Parti için %8, CHP için %7, MHP’liler için de %3’tür. Diğer partilerden farklı olarak HDP’liler arasında “anti-milliyetçi” olduğunu söyleyenlerin oranı %42’ye çıkmaktadır. Bu tabloya göre, Ak Parti, CHP ve MHP “milliyetçilik” konusunda birbirlerine benzer bir görüntü sergilemektedir. Milliyetçiliğin farklı dereceleri göz önüne alındığında, Ak Parti ile CHP’nin çok benzer dağılıma sahip olduğu, %90’a yakına oranda “militan milliyetçi” seçmene sahip MHP ile Ak Parti’nin biraz farklılaştığı görülmektedir.

Tüm partilerde seçmenler milliyetçiliği en iyi kendi partisinin temsil ettiğini düşünmektedir. Ak Parti’de bu oran %60’a yaklaşırken, MHP’li seçmenler arasında %70’in üzerine çıkmaktadır.

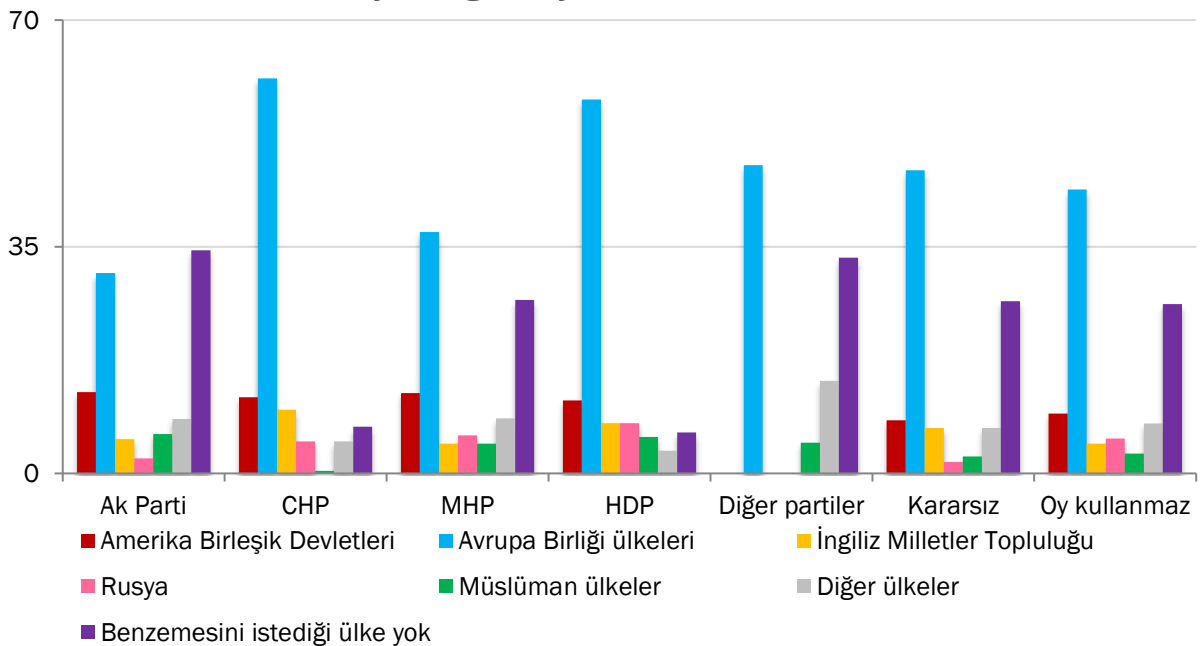
Şu anda sizce milliyetçileri en iyi temsil eden siyasi parti hangisidir?

Benzemek istenilen ülke:

“Türkiye hangi ülkeye benzese mutlu olursunuz?” sorusuna verilen cevaplarda, Avrupa Birliği ülkelerinin tüm partilerin seçmenlerinin tercihlerinde üst sıralarda yer aldığı görülmektedir. Soru açık uçlu olarak sorulmuş ve cevaplar daha sonra gruplanmıştır. Ak Parti seçmenlerinin %34’ü Türkiye’nin benzemesini istediği ülkenin olmadığını söylerken, Avrupa Birliği ülkeleri tercihi az bir farkla ikinci sırada yer almaktadır. Öte yandan Avrupa Birliği ülkeleri diğer tüm parti seçmenlerinin birinci tercihi olmuştur. Bu oranlar CHP’lilerde %61, HDP’lilerde %58, MHP’liler için de %37’dir. Amerika Birleşik Devletleri tercihi Ak Parti, CHP, MHP ve HDP seçmenleri için %10 seviyesinin biraz üzerindedir. CHP ve HDP seçmenlerinin ikinci sırada gelen tercihi Amerika Birleşik Devletleri’dir. MHP seçmenlerinin verdiği yanıtlarda “benzemesini istediği yok” ikinci sırada gelmektedir. Bu tablo, seçmenler arasında Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girmesi konusunda olumsuz görüşler yaygın olsa da, Avrupa Birliği ülkelerindeki yaşam standardına Ak Parti dahil olmak üzere tüm parti seçmenlerinin özlem duyduğunu göstermektedir.

Türkiye hangi ülkeye benzese mutlu olursunuz?

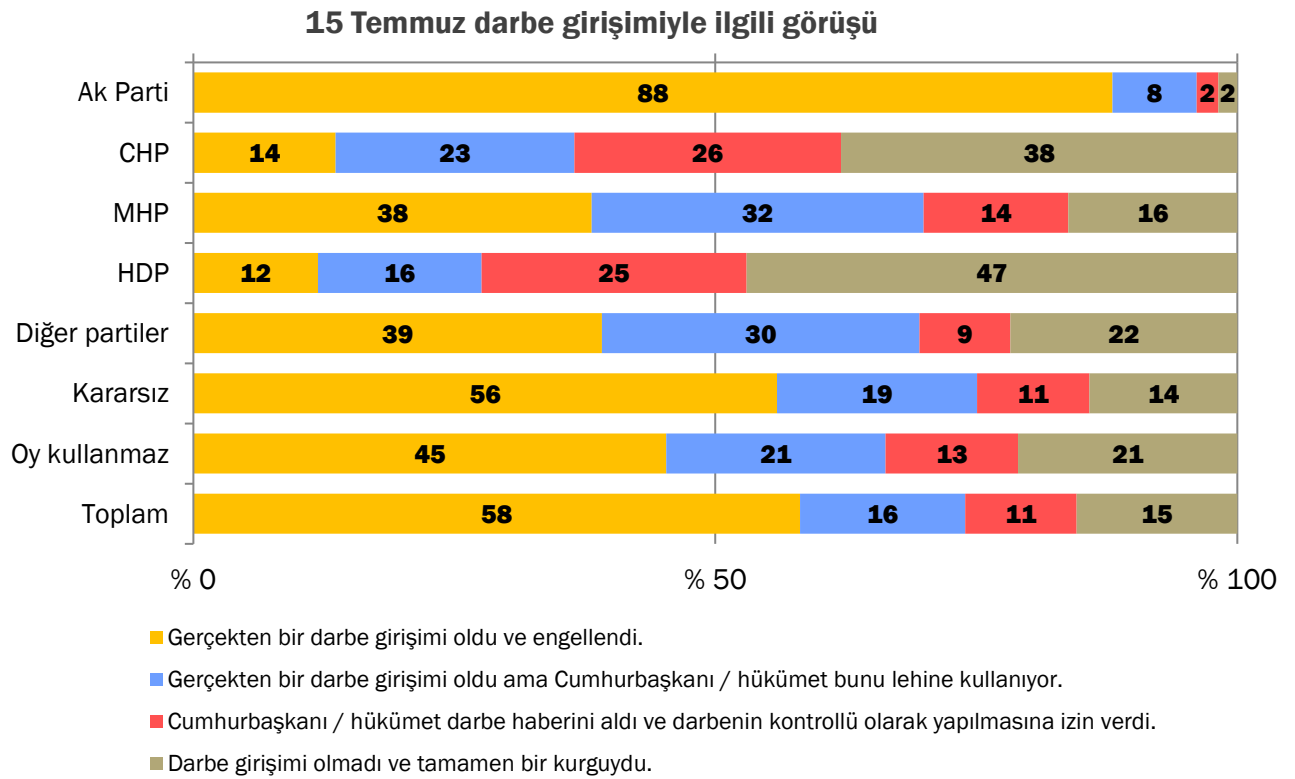

3.4. Türkiye'nin Sorunları

15 Temmuz:

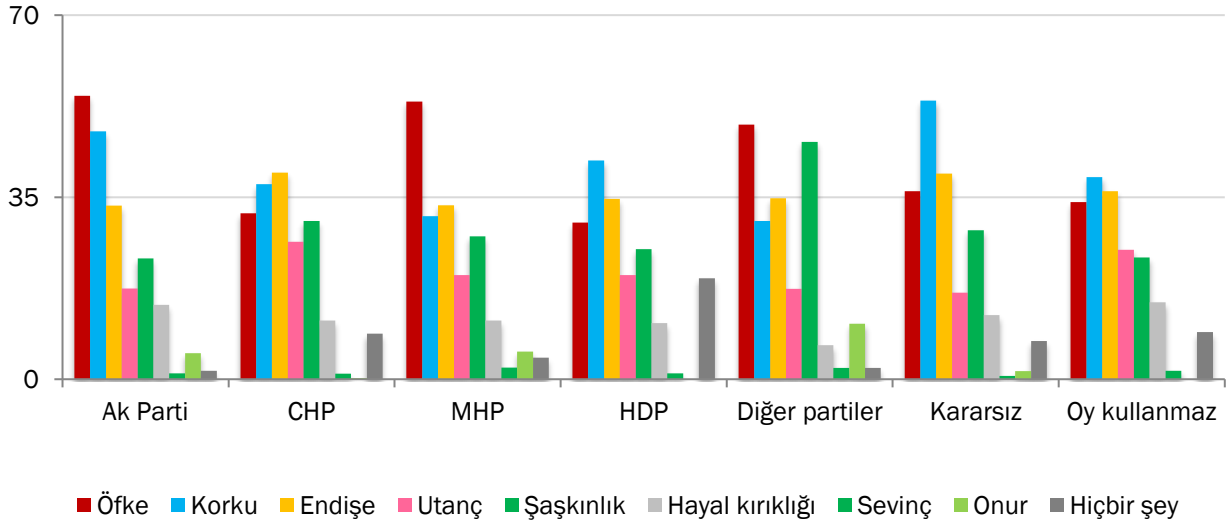
Diğer parti seçmenleri ile karşılaştırıldığında, 15 Temmuz'u engellenen gerçek bir darbe girişimi olarak yorumlama eğiliminin Ak Parti seçmenleri arasında açık farkla önde olduğu görülmektedir. Ak Parti seçmenlerinde %88 olan bu oran MHP seçmenleri için %38, meclis dışındaki diğer partilerin seçmenleri arasında %30, kararsız seçmenlerde %56 düzeyindedir. "Darbenin Cumhurbaşkanı/hükümet tarafından kendi lehine kullanıldığı" görüşü, Ak Parti seçmenleri arasında %8'lik oranla diğer partilerin bu yönde düşünen seçmen oranlarının oldukça altındadır. MHP'lilerde bu oran %23, CHP'lilerde %32, HDP'lilerde de %16'dır. Darbe girişiminin kontrollü olduğu veya kurgu olduğuna dair görüşler Ak Parti seçmenleri arasında yok denecek kadar azken, CHP ve HDP seçmenlerinin yarıya yakını bu iki görüşü savunmaktadırlar.

15 Temmuz darbe girişimi karşısında Ak Parti ve MHP seçmenleri en çok "öfke" duyduklarını belirtirken, CHP seçmenlerinde ağırlıklı olarak "endişe", HDP seçmenlerinde ise "korku" ön plana çıkmaktadır. Ak Parti seçmenleri tarafından ikinci sırada ifade edilen "korku" ise, diğer parti seçmenleri ile karşılaştırıldığında kararsız seçmenlerden sonra ikinci sırada en yüksek düzeyde ifade edilmiştir. "Endişe" duygusu diğer parti seçmenleriyle benzer bir oranda belirtilirken, Ak Parti seçmenleri tarafından ifade edilen "şaşkınlık" seviyesi diğer tüm parti seçmenlerine göre en alt seviyede bulunmaktadır.

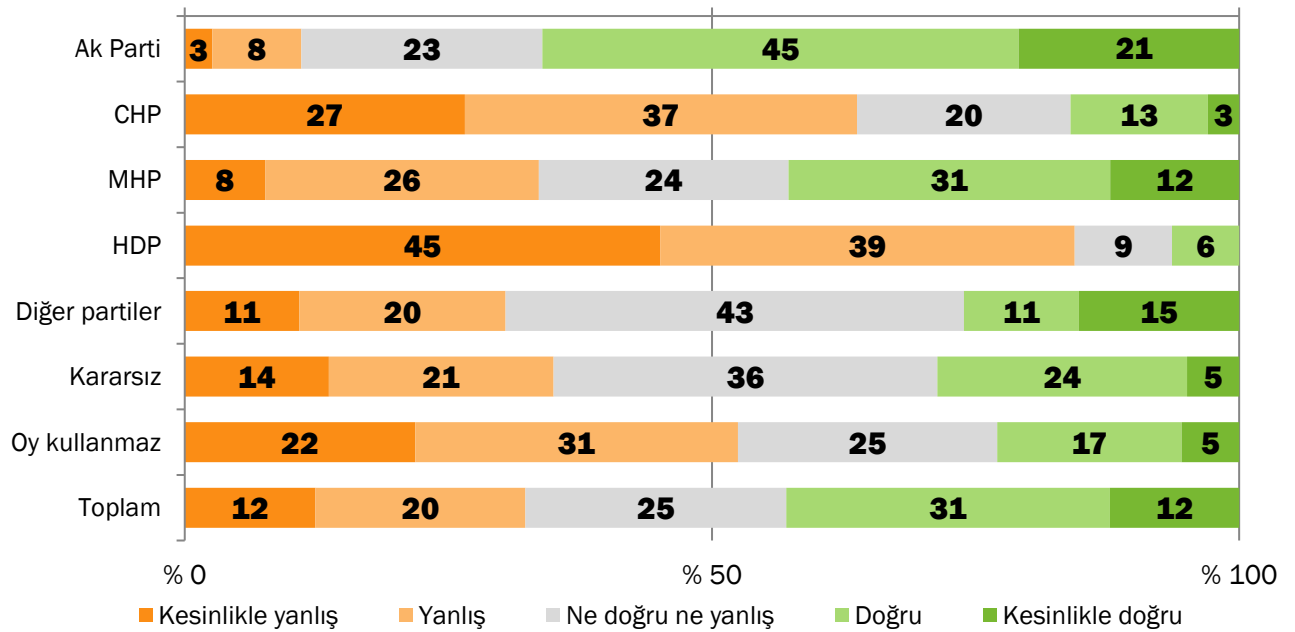

Genel olarak 15 Temmuz darbe girişimi hakkında ne hissediyorsunuz?

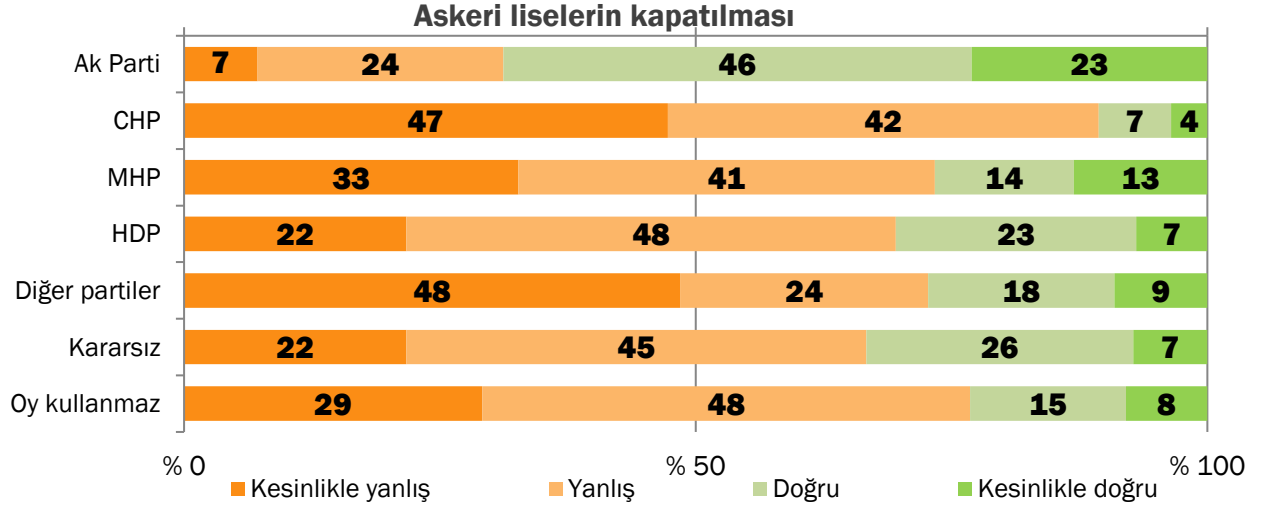
15 Temmuz darbe girişimi sonrasındaki dönemde OHAL uygulamaları kapsamında bazı memurların işten çıkarılmasını Ak Parti seçmenlerinin toplamda %66'sı doğru bulmaktadır. %23'lük bir kesim ne doğru ne yanlış diyerek ortada bir tutum sergilerken, toplamda %11'lik Ak Parti seçmeni bu uygulamaları yanlış bulmaktadır. CHP ve HDP seçmenlerinde tam tersi bir durum göze çarpmaktadır. Memurların işten çıkarılmasını doğru bulduğunu söyleyen CHP'lilerin toplam oranı %16, HDP seçmenlerinde ise toplamda %6'da kalmaktadır. Yanlış olduğunu söyleyen CHP'lilerin oranı toplamda %64, HDP'lilerin toplam oranı %84'tür. MHP seçmenin ise bu konuyla ilgili görüşlerin dağılımında Ak Parti seçmeninkilere oransal olarak daha yakın bir tablo çizmektedir. Ancak, MHP'liler arasında bu uygulamayı yanlış bulanların oranı toplamda %34 ile Ak Parti seçmeninin üzerindedir.

Bazı memurların işten çıkarılması

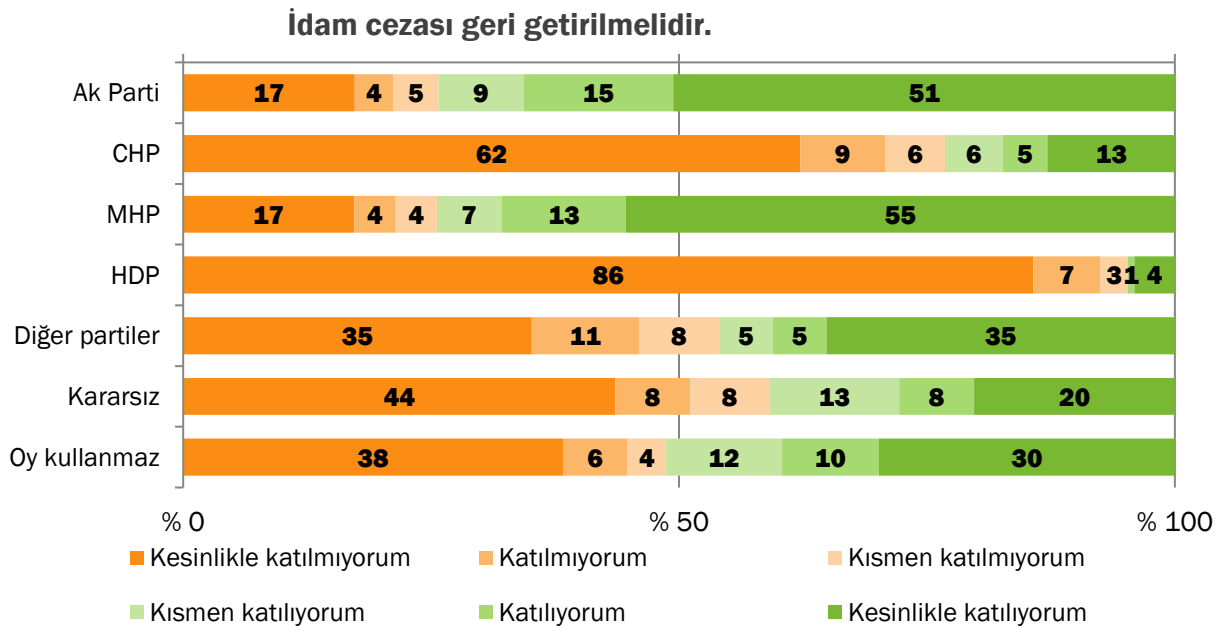

Askeri liselerin kapatılması 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında en az onaylanan uygulamadır ve bu durum tüm parti seçmenleri için geçerlidir. Yanlış bulanlar Ak Parti seçmenlerinin %31'ini oluşturmaktadır. CHP'lilerin %89'unu, MHP'lilerin %74'ü, HDP'lilerin de %70'i bu uygulamayı yanlış bulmaktadır. Özetle, Ak Parti seçmenleri diğer darbe girişimi uygulamalarına göre askeri liselerin kapatılmasını daha az onaylamaktadır. Bu uygulama konusundaki görüşleri diğer parti seçmenlerine yaklaşımdır.

15 Temmuz darbe girişimi sonrasında en çok tartışılan konulardan biri olan idam cezasının geri getirilmesi hakkında, Ak Partili ve MHP'li seçmenler benzer fikirlere sahiptir. Her iki partinin seçmenlerinin üçte ikisi idam cezasının geri getirilmesinin gerektiğini söylemektedir. CHP ve HDP seçmenlerin de tam tersi bir tablo ortaya çıkmaktadır. CHP'lilerin %71'i, HDP'lilerin de %93'ü idam cezasının geri getirilmesine karşıdır. Bu konuda seçmenlerin fikirlerinin oldukça kuvvetli olduğu görülmektedir. Ak Parti ve MHP seçmenlerinden onay verenlerin büyük çoğunluğu "kesinlikle katılıyorum" derken, CHP ve HDP seçmenlerinden idam cezasına karşı olanların büyük çoğunluğu "kesinlikle katılmıyorum" demektedirler.

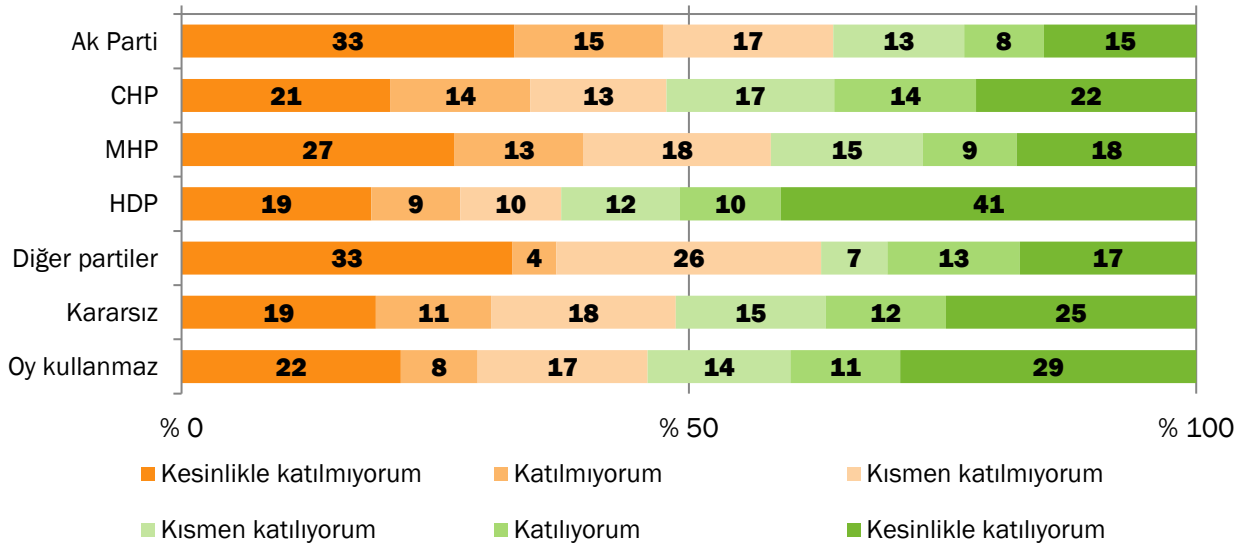

Otoriterlik:

Ak Parti seçmenleri arasında “Devlet istediği kişiyi sebepsizce, keyfi gerekçeyle tutukladığı için fikrimi kendime saklıyorum” görüşüne katılmayanların oranı katılanların oranının oldukça üzerindedir. Ak Parti seçmenleri içinde fikirlerini açıklamaktan sakınmadığını söyleyen seçmenlerin oranı diğer tüm parti seçmenlerinininkinin üzerindedir. Ak Parti’yi MHP izlemektedir. CHP ve HDP seçmenleri ise tam tersi yönde görüş bildirerek çoğunlukla devletin keyfi gerekçelerle tutuklamalar yaptığını düşündüğünü ve bu yüzden fikirlerini açıklamadığını belirtmektedir.

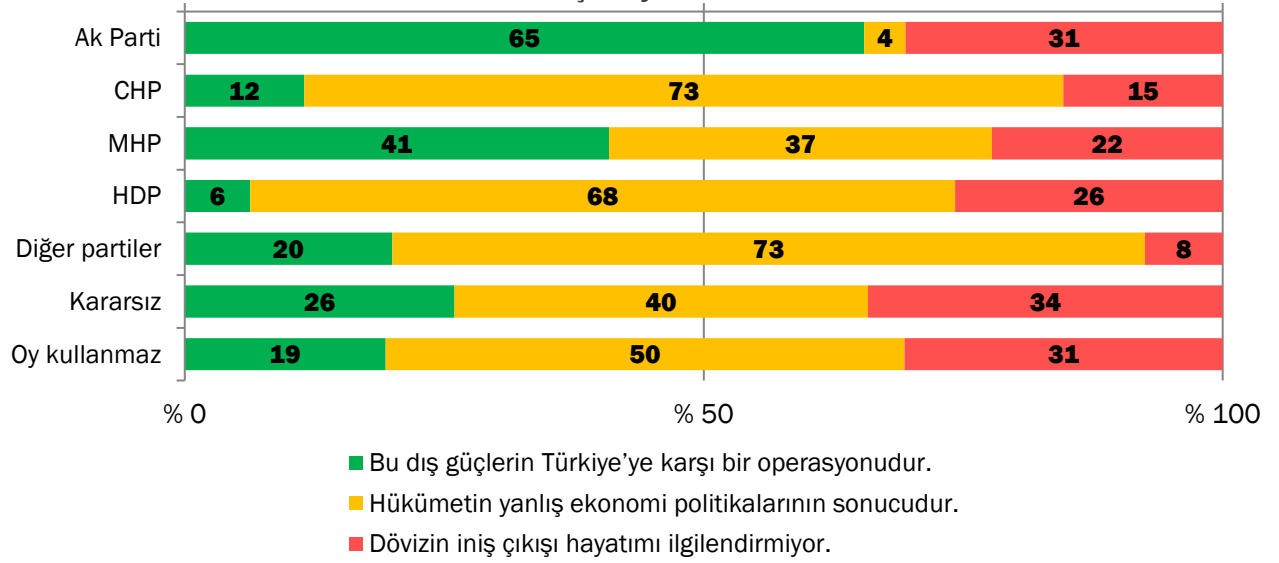
"Devlet istediği kişiyi sebepsizce, keyfi gerekçeyle tutukladığı için fikrimi kendime saklıyorum."

3.5. Ekonomiye Dair Görüşler ve Beklentiler

Ak Parti seçmenlerinin büyük çoğunluğu döviz kurunda son dönemde yaşanan istikrarsızlığın nedenini “dış güçlerin Türkiye’ye karşı bir operasyonu” olarak görmektedir. Öte yandan, CHP ve HDP seçmenleri tam tersi bir görüşe sahiptir. Bu iki partinin seçmenlerinin dörtte üçü dövizdeki iniş-çıkışların hükümetin yanlış ekonomi politikalarından kaynaklandığını düşünmektedir. MHP’de ise “dış güçlerin operasyonu” yanıtını veren seçmenler az bir farkla da olsa ani döviz hareketlerini hükümetin kötü ekonomi politikalarına bağlayanların önündedir.

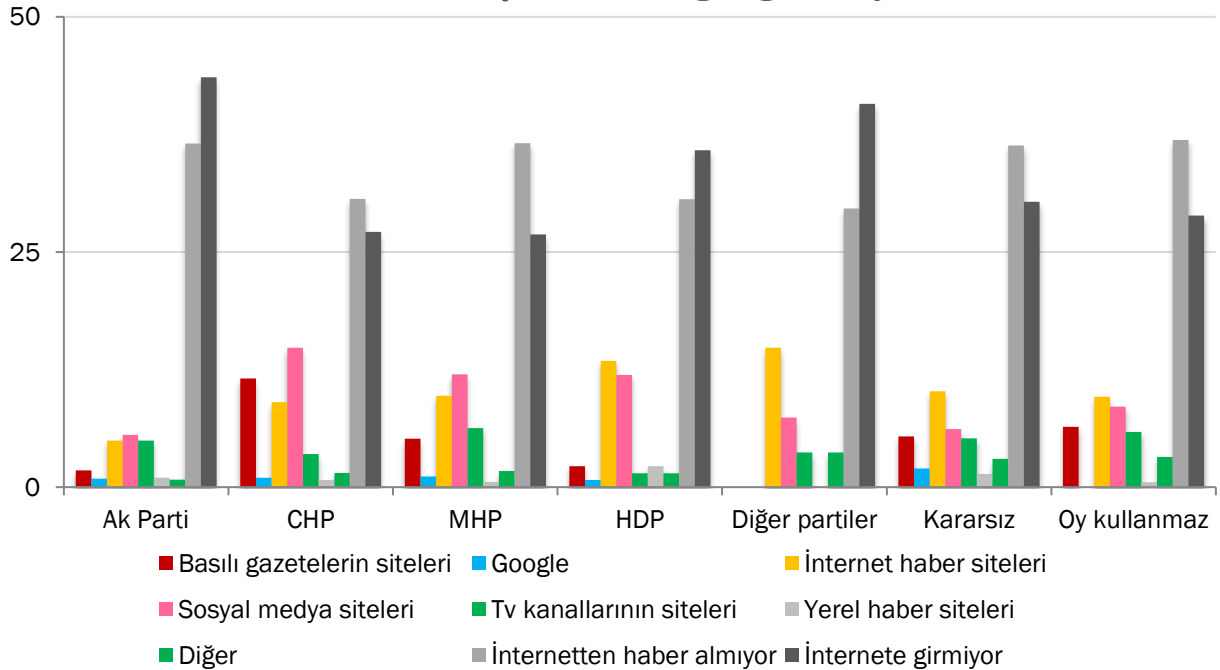
Son dönemde döviz kurundaki artış çıkışlar hakkında ne düşünüyorsunuz?

3.6. Medya

İnternetin haber amaçlı kullanımı tüm parti seçmenleri için oldukça düşüktür. Tüm partilerin seçmenlerinin büyük çoğunluğu internete girmediğini veya internetten haber almadığını söylemektedir. İnternete girmeyenlerin ve internetten haber almayanların toplam oranı %81 ile en çok Ak Parti seçmenlerindedir. Ak Parti'yi %71 ile diğer parti seçmenleri, %67 ile HDP'liler, %64 ile MHP'liler ve %58 ile CHP'liler izlemektedir. İnternetten haber alanların en çok tercih ettiği mecralar internet haber siteleri, sosyal medya siteleri ve TV kanallarıdır. Ak Parti seçmenlerinde her üç mecra da %5'lik paya sahiptir. CHP, MHP ve HDP seçmenleri içerisinde internetten haber alanlar ise daha çok internet haber sitelerini ve sosyal medya sitelerini kullanmaktadır ve bu oranlar Ak Parti seçmenlerinininkinin iki katı civarındadır.

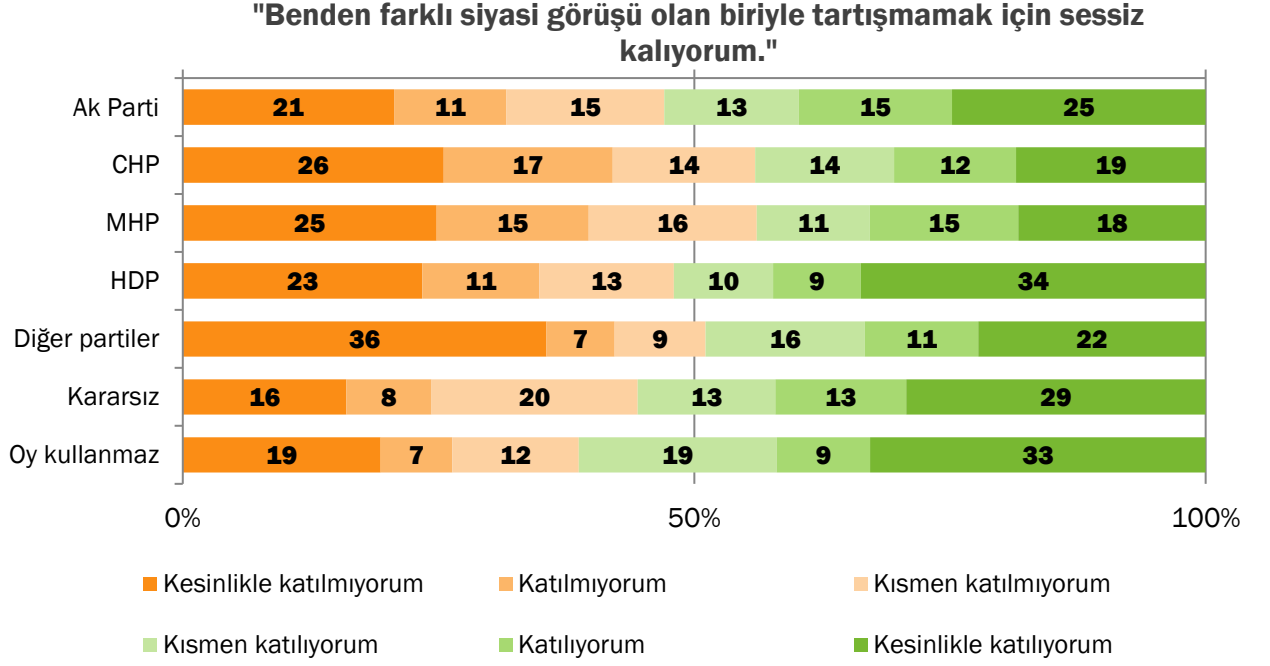
Haberleri almak için internette girdiğiniz ilk yer neresi?

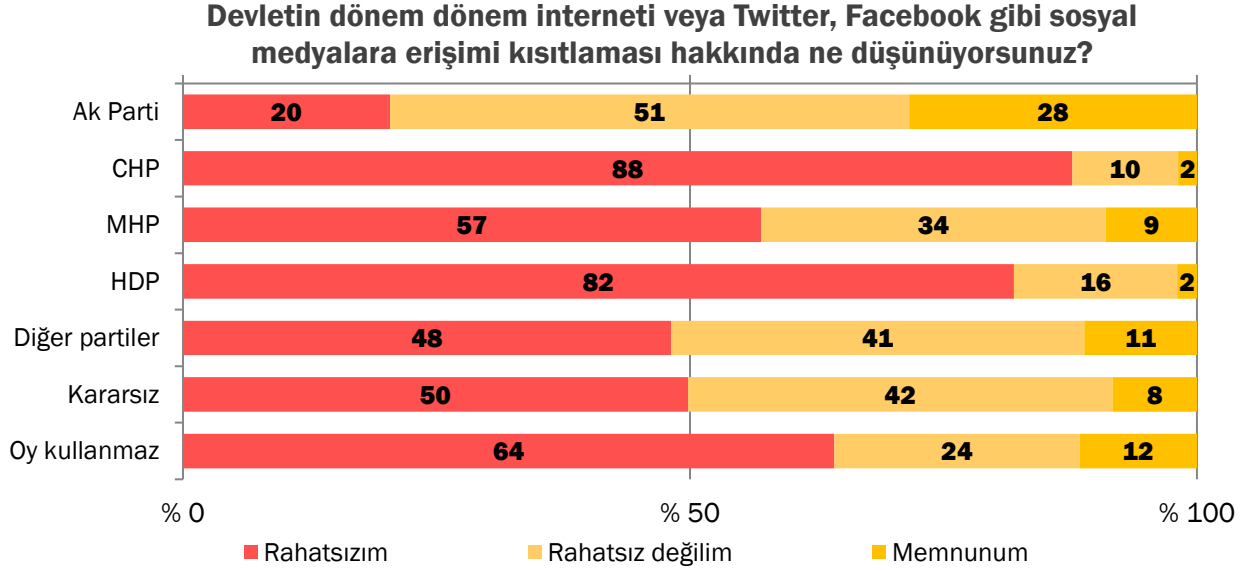
İfade özgürlüğü:

Ak Parti seçmenlerinin yarısından biraz fazlası kendisinden farklı siyasi görüşlere sahip olanlarla tartışmamak için fikrini kendine sakladığını belirtmektedir. Ak Parti seçmenleri ve HDP seçmenleri bu konuda benzer bir tablo oluşturmaktadır. Fikrini kendine saklayanların HDP seçmenleri içerisindeki yeri Ak Parti seçmenlerinkiyle neredeyse aynı orandadır. Diğer yandan, CHP ve MHP seçmenleri yarından biraz fazla oranla farklı fikirlerden kişilerle tartışmamak için fikrini saklama davranışında bulunmadığını ifade etmektedir.

Medyaya baskı:

Devletin dönem dönem sosyal medya mecralarına erişimi kısıtlamasından en az rahatsız olan seçmenlerin Ak Partili'ler olduğu görülmektedir. Ak Parti seçmenlerinin beşte biri "rahatsızım" derken, bu oran CHP'liler arasında %88, HDP'lilerde %82, MHP'lilerde %57 ve diğer partilerin seçmenlerinde %48'e çıkmaktadır. Rahatsız olmadığını söyleyenler ve memnun olduğunu söyleyenler en fazla Ak Partili'lerdir.

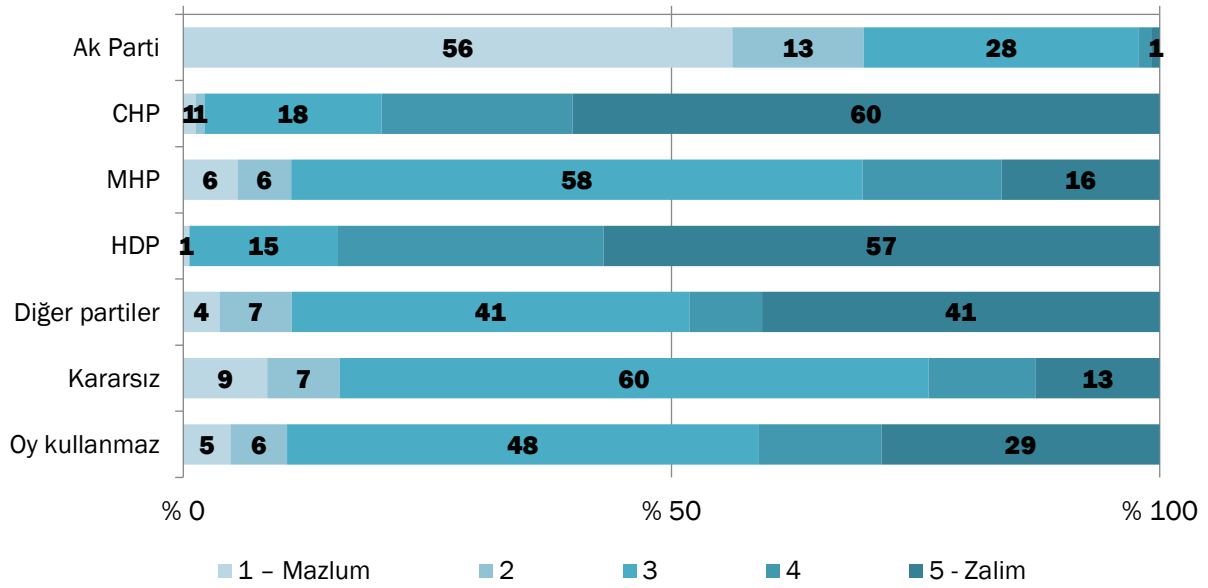

Otoriterlik:

Ak Parti'nin zalim olup-olmadığı konusundaki değerlendirmeleri sorulduğunda, Ak Parti seçmenlerinin %69 ile büyük çoğunluğunun kendi partilerinin zalim olmadığı görüşünde olduğu görülmektedir. 1'den 5'e kadarlık bir ölçeğe göre yapılan değerlendirmelerde, Ak Partili'lerin %28'i Ak Parti'yi "orta derecede zalim" olarak nitelemektedir. MHP'liler arasında %58 ile büyük çoğunluk Ak Parti'yi "orta derecede" zalim olarak tarif ederken, toplamda %30 oranında MHP seçmeni "zalim" olarak nitelemektedir. CHP seçmenlerinin %80'i, HDP seçmenlerinin de %84'ü Ak Parti seçmenlerinin tam tersi bir görüntü vererek Ak Parti'nin "zalim" olduğunu düşünmektedir.

Ak Parti'yi 1 mazlum, 5 zalim olacak şekilde, beşli ölçekte hangisine daha yakın buluyorsunuz?

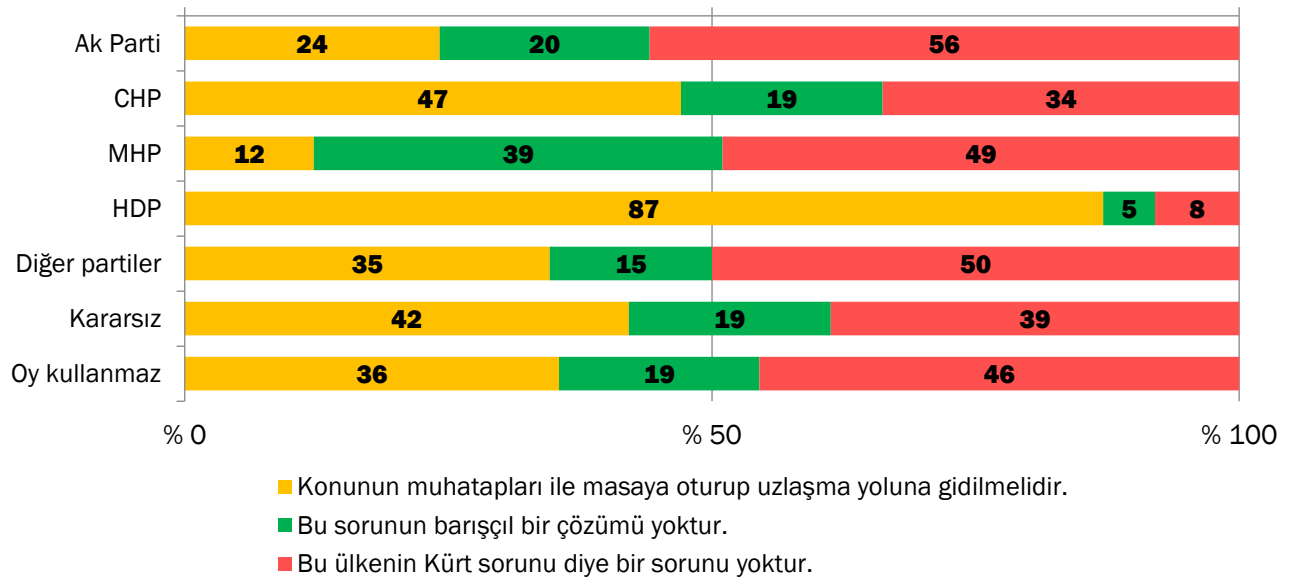

Kürt meselesi:

Kürt meselesi hakkında HDP'liler ve daha düşük oranda CHP'liler dışında kalan partilerin seçmenlerinde "Bu ülkenin Kürt sorunu diye bir sorunu yoktur" görüşüne sahip olanlar çoğunluktadır. Ak Partili'lerin %56'sının Türkiye'de Kürt sorununun olmadığını düşündüğü görülmektedir. Diğer yandan, Ak Parti seçmenlerinin %24'ü sorunun çözümü için muhataplarla uzlaşma masasına oturulmasının gerektiği yönünde görüş bildirirken, %20'si meselenin barışçıl yollarla çözülemeyeceğini düşünmektedir. HDP dışındaki diğer partilerin seçmenleri %30 ile %50 arasında değişen oranlarla Kürt sorunun olmadığını düşündüğü görülmektedir. Bu görüşe sahip MHP'li ve TBMM dışındaki partilerin seçmenleri %50 civarındaki oranlarıyla, Ak Partili seçmenlere yaklaşımaktadır. CHP'de ise bu oran %30'un biraz üzerindedir. MHP'liler arasında ikinci en yüksek oranda ifade edilen görüş sorunun barışçıl çözümünün olmadığıdır ve bu oran Ak Parti seçmenlerinkinden fazladır. HDP'lilerin görüşleri ise tam tersi yöndedir ve %87 oranında HDP seçmeni Kürt sorunun çözümü için uzlaşma masasını işaret etmektedir.

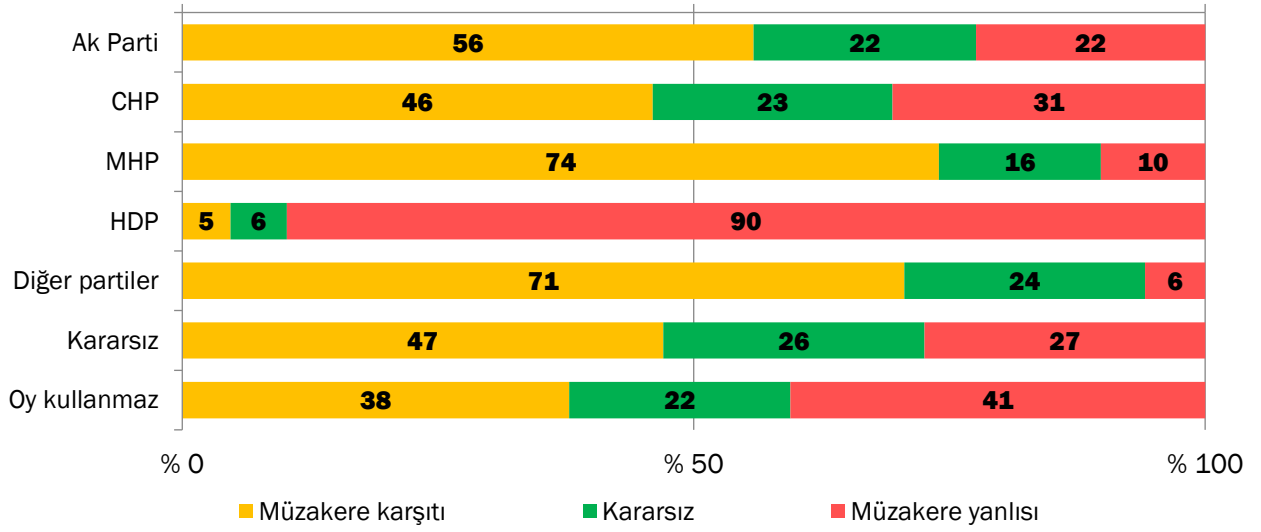
Sizce Kürt sorununu çözmek için ne yapılmalıdır?

Müzakere konusunda ise, HDP dışındaki tüm parti seçmenlerinin çoğunluğu müzakere masasına dönülmesine karşı olduklarını ifade etmektedir. Ak Parti seçmenleri arasındaki müzakere masasına karşı çıkanların oranı %56'dır. Bu oran, MHP seçmenleri için %74, CHP seçmenleri için %46 ve HDP seçmenleri için %5'tir. Buna göre müzakere masasına geri dönülmesi fikrine karşı çıkan Ak Partili'lerin oranı, MHP'lilerinkine nazaran düşük kalırken, HDP'lilerin çok, CHP'lilerin ise daha az farkla önündedir. Diğer yandan, Ak Parti seçmenlerinde müzakerelere geri dönülmesi hakkında kararsız olanlar ve bunu destekleyenler %22 ile eşit orandadır. Bu konuda kararsız olduğunu belirten CHP'lilerin oranı %23 ile Ak Partili'lerinkine benzeşmektedir. Ancak %31 oranında CHP seçmenleri müzakereyi desteklemektedir. Kısaca, Ak Parti seçmenlerinin çoğunluğu müzakerelere karşıyken, yarıya yakın bir bölümü ya müzakerelere dönülmesine olumsuz bakmalarına neden olacak kesin bir yargıya sahip değildir ya da müzakerelerden yana bir tavır göstermektedir.

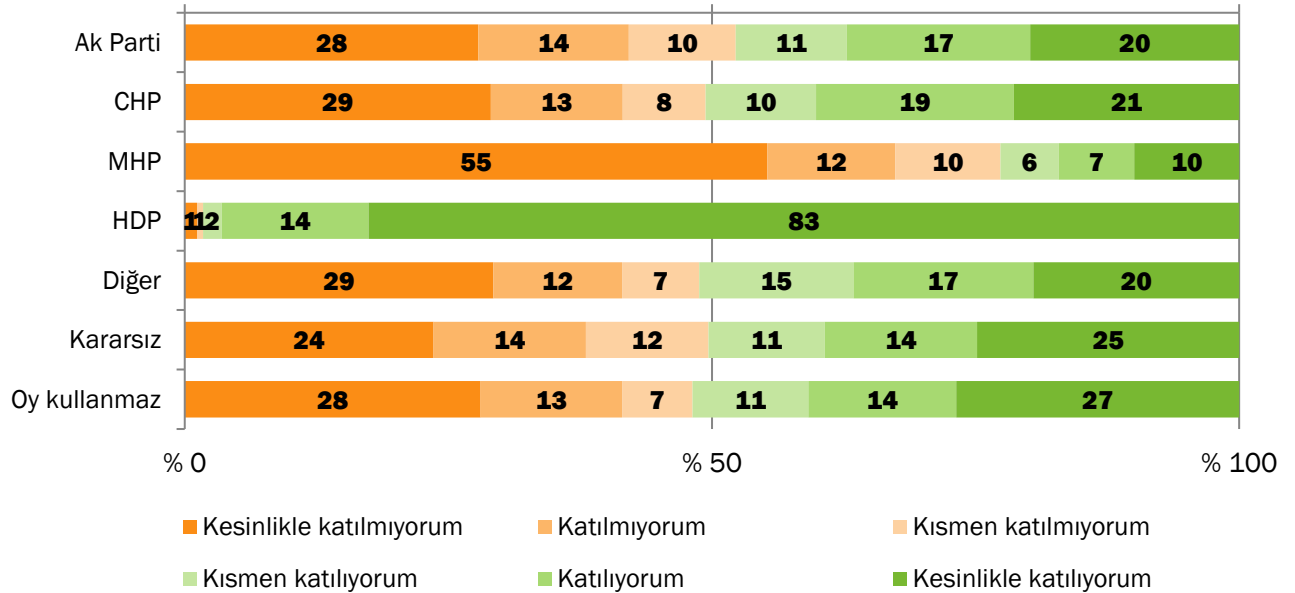

Sizce Kürt sorununu çözmek için ne yapılmalıdır?

Kürtçe anadilinde eğitim konusunda Ak Parti ve CHP seçmenlerinin birbirine yaklaştığı görülmektedir. Olumlu ve olumsuz görüş sergileyenlerin oranları Ak Parti seçmenlerinde birbirine yakındır. Benzer şekilde, CHP seçmenleri içerisinde de Kürtçe anadilde eğitimi onaylayanlar ve onaylamayanların payları yarı yarıyadır. MHP'lilerin %77'lik büyük çoğunluğu Kürtçe anadilinde eğitime karşıyken, HDP'lilerin neredeyse tamamı Kürtçe anadilinde eğitimi desteklemektedir.

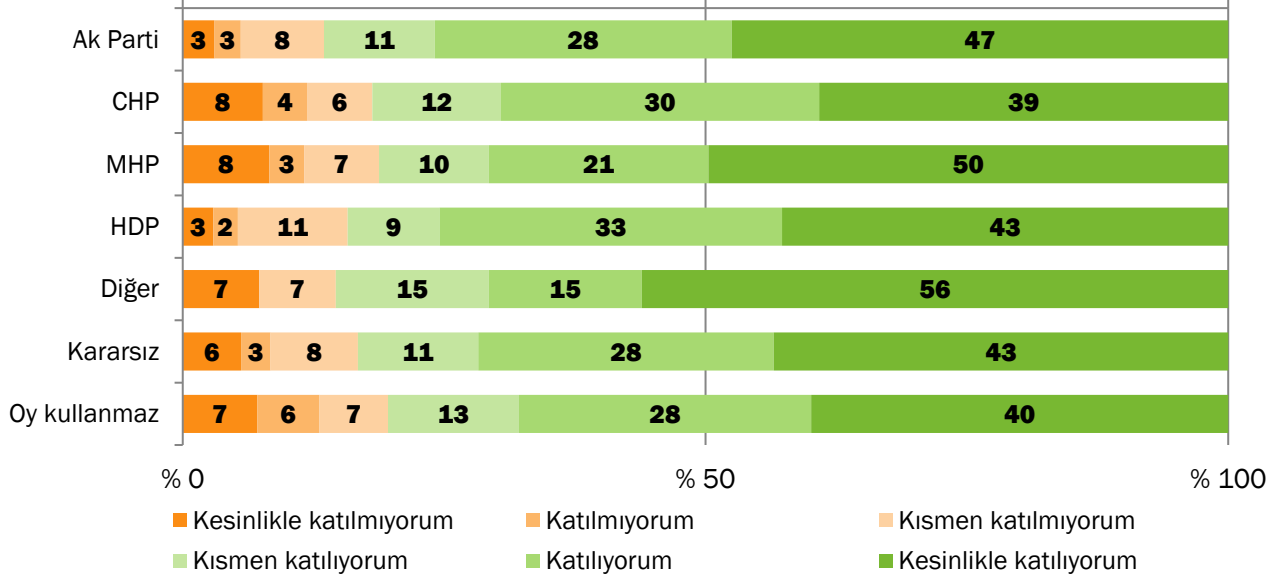
"Türkiye'deki Kürt çocuklar anadilleri olan Kürtçe ile eğitim alabilmelidirler."

Anadilde eğitim konusu bu defa "Almanya'daki Türk çocukları anadilleri olan Türkçe ile eğitim alabilmelidirler" ifadesi üzerinden sorulduğunda parti seçmenlerinin tercihleri Kürtçe anadilinde konusundaki tavırlarıyla çelişmektedir. Tüm partilerin seçmenleri ve kararsız seçmenler Almanya'daki Türk çocukların anadillerinde eğitim alabilmelri fikrini

desteklemektedir ve Kürtçe anadil konusunda zıt görüşlere sahip olan MHP ve HDP seçmenlerinin bu konuda hemfikir olmaları dikkat çekmektedir.

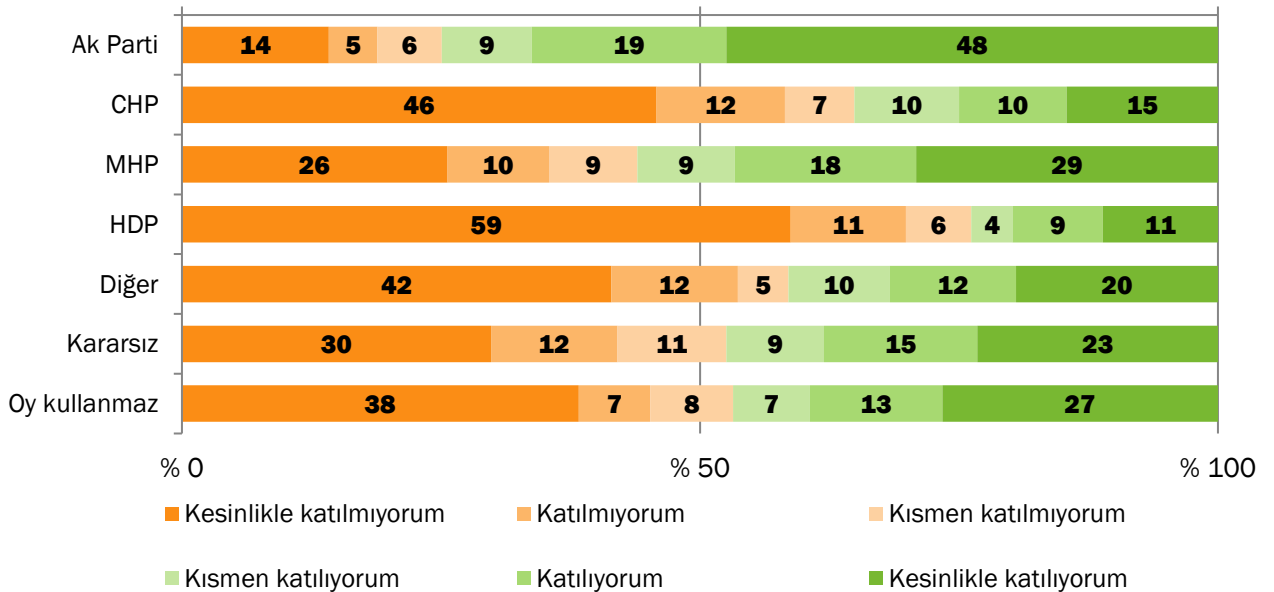
"Almanya'daki Türk çocukları anadilleri olan Türkçe ile eğitim alabilmelidirler."

Medyaya yayın yasağı:

Ak Parti seçmenlerinin yaklaşık dörtte üçü devlet düzeninin korunması amacıyla bazı olaylardan sonra medyaya yayın yasağı getirilebileceği kanaatindedir. CHP ve HDP seçmenleri ise tam tersi yönde düşünmektedir. CHP'lilerin %65' ve HDP'lilerin %74'ü medya yayın yasağına karşı olduklarını ifade etmektedir. MHP'de ise medya yasağına onay verenlerin oranı vermeyenlerin oranının biraz üstündedir; medyaya yayın yasağı getirilmesine Ak Partili'lere kıyasla daha az onay vermektedir.

"Devlet düzeninin korunması için bazı olaylardan sonra medyaya yayın yasağı getirebilir."

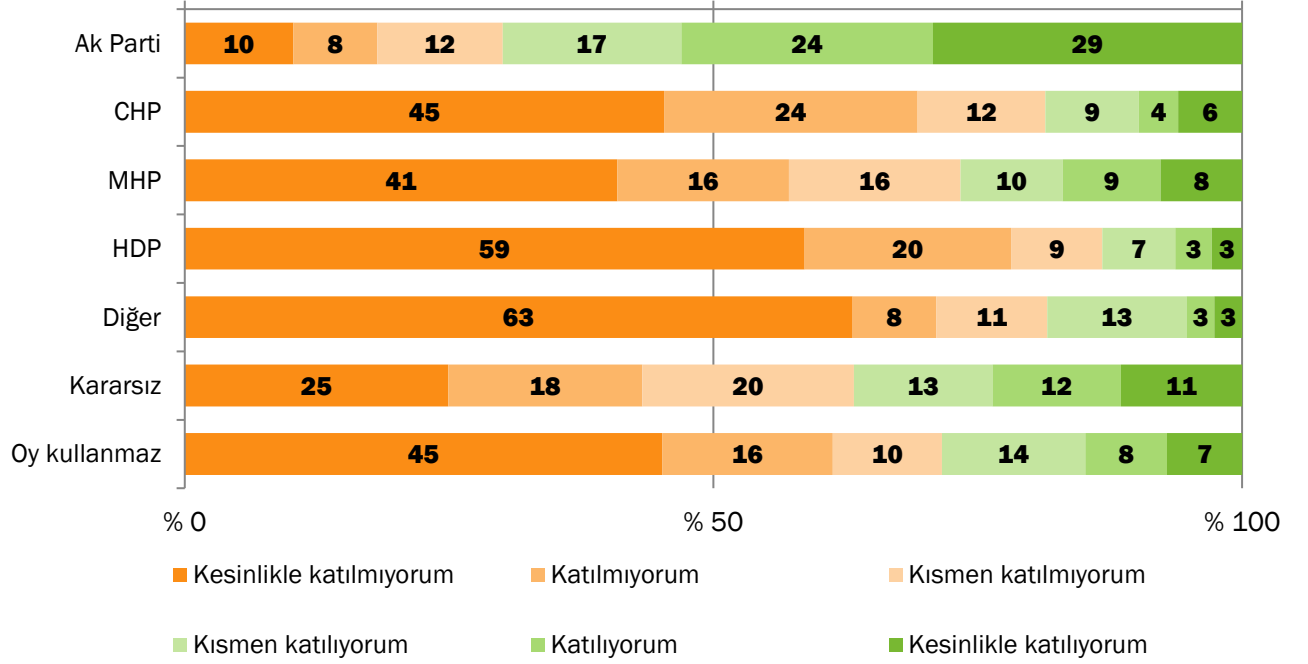

Hukuk ve yargının işleyişi:

Türkiye’de hukukun ve yargının işleyişinden memnun olduğunu söyleyen tek seçmen grubu Ak Parti’ye aittir. Ak Parti seçmenlerinin %70’i hukukun ve yargının işleyişinden memnun olduğunu belirtmektedir. Bu oran CHP’lilerde %21’e, HDP’lilerde %13’e, MHP’lilerde %27’ye ve diğer partilerin seçmenleri arasında %19’a düşmektedir.

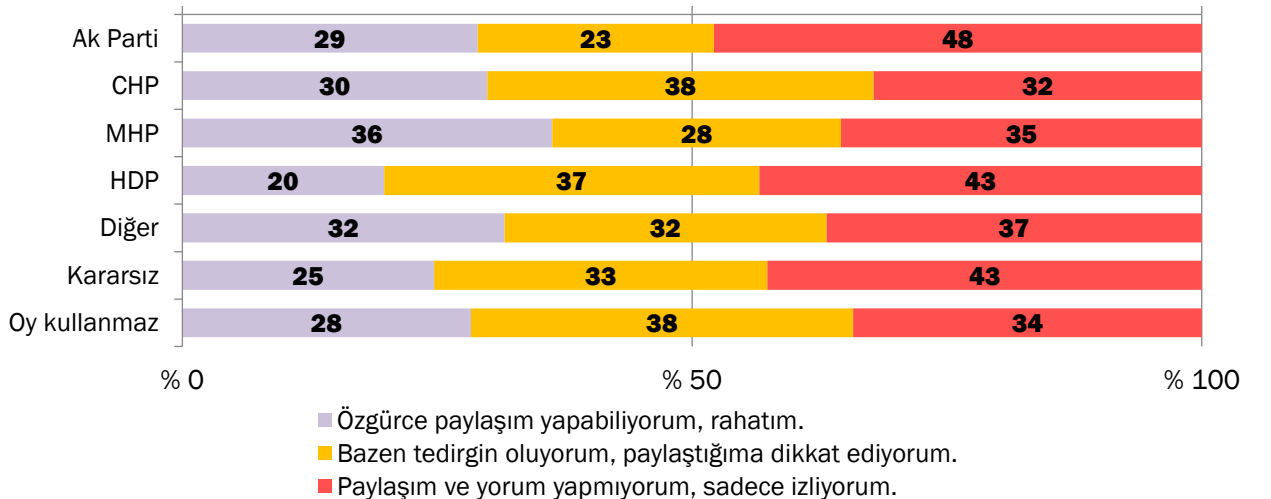
"Türkiye’de hukukun ve yargının işleyişinden memnunum."

Sosyal medya:

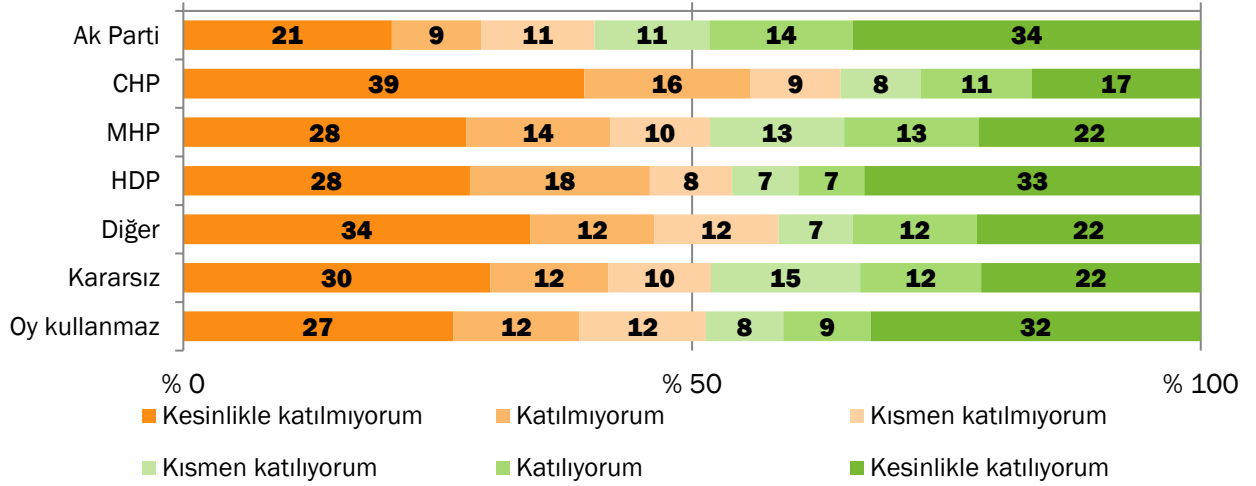
Sosyal medyada paylaşım yaparken rahat hisseden seçmenlerin oranı tüm partilerde %50’nin altındadır. Ak Parti seçmenlerinin sadece %29’u sosyal medyada rahat hissettiğini söylerken, %23’ü “tedirgin” olduğunu belirtmektedir. “Tedirgin” olduklarını belirtenler CHP, HDP ve daha az oranla MHP’de daha fazladır. Ak Parti seçmenlerinde sosyal medyada paylaşım ve yorum yapmama eğilimi diğer tüm partilerin üzerindedir.

Sosyal medyada paylaşım ve yorum yaparken nasıl hissediyorsunuz?

Ak Parti seçmenlerinin toplamda %59'u sosyal medya mecralarını toplumların baş belası olarak tanımlamaktadır. Bu görüşe en yakın seçmen grubu %41 ile TBMM dışındaki diğer partilere aittir. CHP seçmenlerinin yaklaşık üçte ikisi ile HDP ve MHP seçmenlerinin yarıdan biraz fazlası aksi yönde görüşlere sahip olup, sosyal medya mecralarının "toplumların baş belası" olmadığını düşünmektedir.

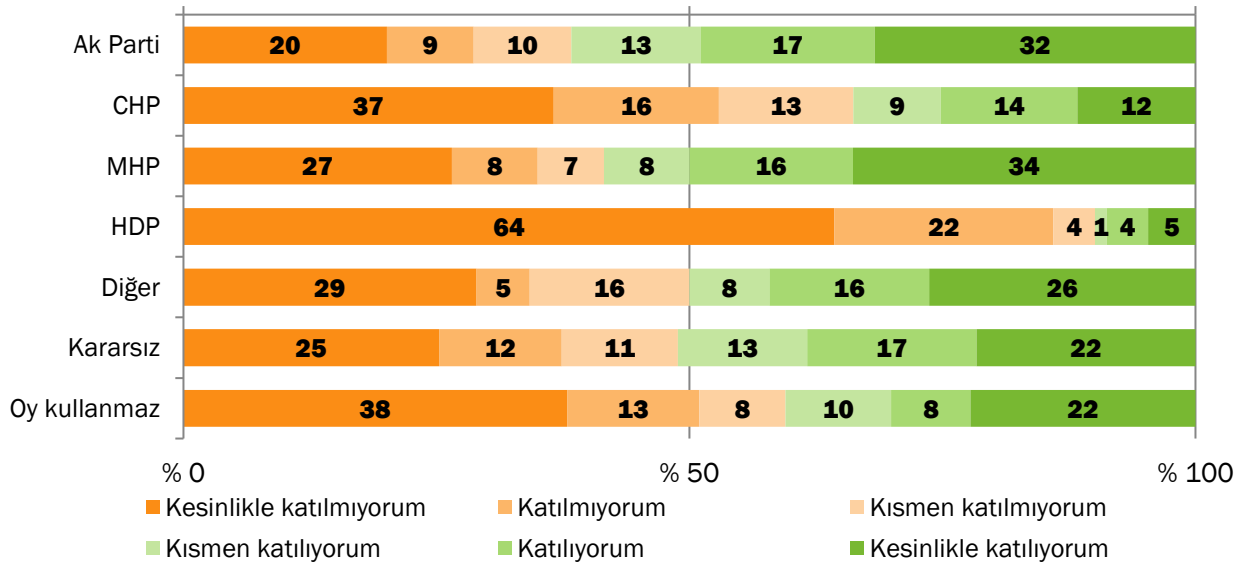
"Twitter, Facebook gibi sosyal ağlar tüm toplumların baş belasıdır."

Temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması:

Ak Parti seçmenlerinin çoğunluğu "Terör ve suçla mücadele için gerekiyorsa vatandaşların temel hak ve özgürlükleri kısıtlanabilmelidir" ifadesine katılmaktadır. Ak Parti seçmenlerinde %62 olan bu oran, MHP'liler arasında %58'dir ve Ak Parti seçmenlerinkine yaklaşılmaktadır. HDP ve CHP seçmenlerinin çoğunluğu ise tam tersi yönde görüş bildirerek, temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına karşı çıkmaktadır:

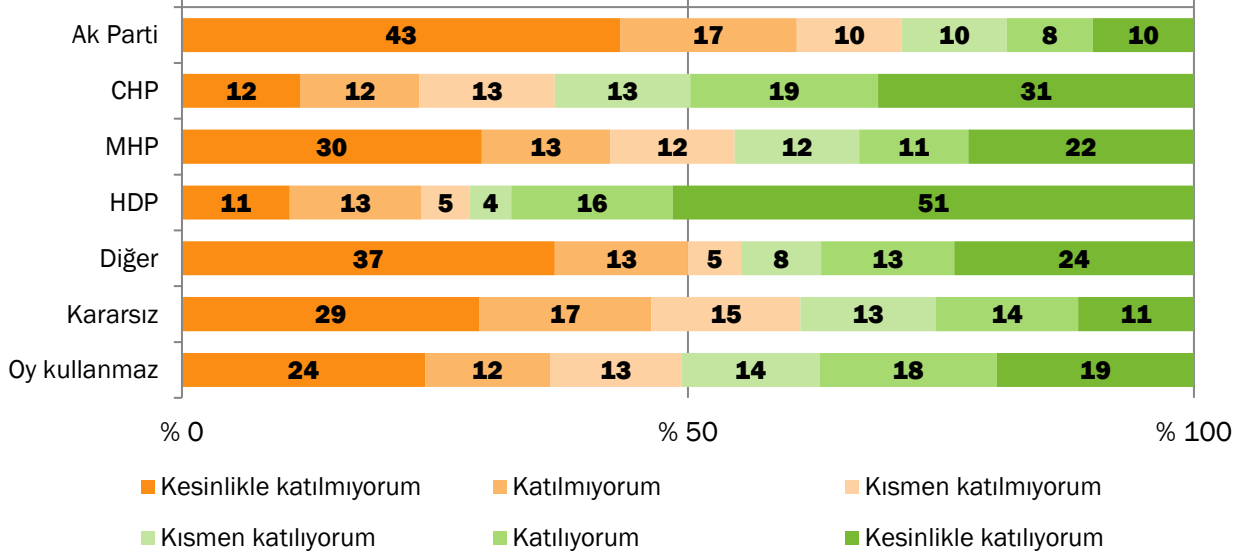
"Terör ve suçla mücadele için gerekiyorsa vatandaşların temel hak ve özgürlükleri kısıtlanabilmelidir."

Diğer yandan, Ak Parti seçmenlerinin %70'i Türkiye'de terör ve suçla mücadele için temel hak ve özgürlüklerin vatandaşların elinden alınmadığı görüşündedir. MHP ve TBMM dışındaki diğer partilerin seçmenlerinin görüşlerinde de benzer bir eğilim bulunmaktadır. Diğer yandan, CHP ve HDP seçmenleri ise temel hak ve özgürlüklerin vatandaşların elinden alındığını düşünmektedir.

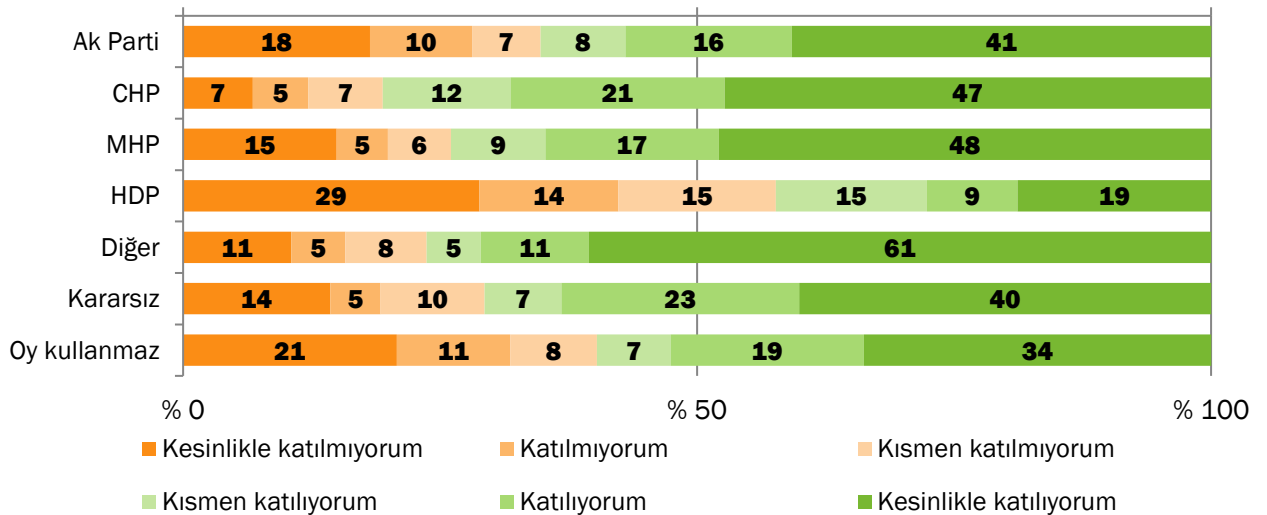
"Ülkemizde terör ve suçla mücadele için vatandaşların temel hak ve özgürlükleri ellerinden alınıyor."

Türkiye'nin bölünmesi korkusu:

Ak Parti, CHP, MHP ve TBMM dışındaki partilerin seçmenlerinin büyük çoğunluğu Türkiye'nin bölünmesinden korkmaktadır. Ak Partili'lerin %65'i, MHP'lilerin %74'ü, TBMM dışındaki partilerin seçmenlerinin %77'si "Türkiye'nin bölünmesinden korkuyorum" ifadesine katılmaktadır. Burada dikkat çekici olan CHP'liler arasında bu korkuyu taşıdığını söyleyen seçmenlerin oranının %80 olması ve diğer parti seçmenlerinin üzerinde olmasıdır. HDP'liler ise tam tersi görüntü sergilemektedir. HDP seçmenlerinin yarısından azı Türkiye'nin bölünmesinden korktuğunu söylemektedir.

"Türkiye'nin bölünmesinden korkuyorum."

KONDA

Seçmen Kümeleri

**Ak Parti Seçmenleri ile
Derinlemesine Görüşmeler**

4. GİRİŞ

Bu raporun amacı Ak Parti seçmenlerinin ekonomik, siyasal ve sosyal konularda düşünce ve yorumlarını derinlemesine incelemektir. Bunun için İstanbul'da 10 Ak Parti seçmeniyle yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüştüğümüz kişilerin 3'ü kadın, 7'si de erkektir. Bu kişilerin 3'ü ilkokul, 3'ü lise ve 3'ü de üniversite mezunudur. Bir kişi de hiç okula gitmemiştir. Meslek dağılımlarına bakıldığında ise, 4 kişi emekli, 1 kişi devlet memuru, 1 kişi serbest çalışan ve 2'si beyaz yakalı olmak üzere 4 kişi ücretli çalışandır. Emekli kişilerden biri hâlihazırda sahibi olduğu işletmede çalışmaktadır. Medeni durumlarına göre, görüşülenler arasında 8 evli, 1 dul ve 1 bekar kişi bulunmaktadır. Görüştüğümüz kişilerin 4'ü İstanbul doğumludur.

Yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda elde edilen genel bulgular şöyledir: Ak Parti seçmenleri kalkınma ve refah arzulayan, devletin güçlü olmasını isteyen, etkin birer ekonomik aktör olmak için mesleki formasyon ve bilgiyle donanmayı hedefleyen bir seçmen kitlesidir. Kültürel anlamda da, büyük oranda merkezinde dindarlık olan “geleneksel muhafazakâr” bir hayat tarzına sahiptir. Geleneksel muhafazakârlığının üzerine inşa ettikleri kalkınma, refah ve yükselme özlem ve arzularının bugüne kadar oy verdikleri Ak Parti tarafından karşılandığı düşüncesi hakimdir. Ak Parti ile kurdukları ilişkide liderin önemi büyüktür. Recep Tayyip Erdoğan tüm bu özlemlerini gerçekleştirmeye yönelik reformları gerçekleştirdiği için güven veren, aynı zamanda kendilerine özgüven aşılayan, halkın içinden gelen ve güçlü bir lider olarak görülmektedir.

Diğer yandan, Ak Parti seçmenlerinin bazı çelişki ve sıkışmışlıkları da yoğun bir şekilde yaşamakta oldukları görülmektedir. Bu sıkışmışlığın ve çelişkilerin başlıca nedenleri iç içe geçmiş modernleşme-kentileşme-bireyselleşme süreçleriyle beraber muhafazakârlık dünyasında ortaya çıkan dönüşümler ve hızlı ekonomik kalkınma girişimlerinin doğurduğu etkilerdir. Ak Parti seçmenleri hızlı bir kalkınma istemekle beraber doğa tahribatından ve yeşil alanlara erişimlerinin kısıtlı olmasından şikayetçidir. Kentsel dönüşümü olumlu bulmakta ancak buna bağlı olarak sosyal ilişkilerinin dönüşmesinden sıkıntı duymaktadır. Refahı tüketim ile eşdeğer tutan ve bunun bir parçası olarak alışveriş merkezlerinin (AVMler) yaygınlaşmasına neden olan ekonomi politikalarını desteklemelerine rağmen, sosyal ve kültürel faaliyetlerin AVMlere sıkıştırılmasından ve bu olanakların hem niteliğinden hem de memnun değildir. Ekonomik refah ve kalkınma amacıyla izlenen makroekonomik politikalara onay vermesine rağmen hayat pahalılığından şikayetçidir. Devletin güçlü ve otoriter olmasını yeğlerken, mağduriyetleri ve adalet eksikliğini eleştirmektedir. Çocuklarının dinini bilen ve yaşayan kişiler olabilmesi için imam-hatip liselerini desteklerken, aynı zamanda çocuklarını iyi eğitim bir eğitimle yeterli mesleki bilgileri edinmesinin peşindedir. Farklılıkları önemseydiğini vurgularken, kendi muhafazakâr kimliğini de olabildiğince korumaya çalışmaktadır.

Derinlemesine görüşmeler sonucunda, Ak Parti seçmenlerinin aynı zamanda “çekingin” bir görüntü çizmektedir. Ak Parti iktidarları döneminde edinilen refaha ve hizmetlere dayalı ekonomik kazanımlar ve dindar kimliğe dair kültürel kazanımları olabildiğince koruma güdüsüyle hareket etmektedir. Bu da, Ak Parti iktidarıyla ilgili çeşitli sorunların olduğuna işaret eden seçmenlerin bile oy tercihlerini değiştirmemesine neden olmaktadır. Bazı seçmenler bu

sorunları görmezden gelmektedir. Bazıları da sorunlardan dolayı rahatsız olduklarını belirtmeler de var olan muhalefet partisi ve liderlerini “yetersiz” ve hatta kendi hayat tarzlarına yönelik “riskli” buldukları için Ak Parti’yi tercih etmeye devam etmektedirler. Diğer yandan, görüştüğümüz Ak Parti seçmenleri arasında yaşadıkları sosyal ve ekonomik sorunları “kişiselleştirme” eğiliminin hâkim olduğu görülmektedir. Farklı eğitim durumlarına ve sosyo-ekonomik pozisyonlarına sahip Ak Parti seçmenleri, özellikle kişisel hayatlarında karşı karşıya oldukları sorunlarının kökenini ve çözümlerini uygulanan politikalar yerine kendi eylem ve tavırlarında aramaktadır. Bu da görüştüğümüz Ak Parti seçmenlerinin muhafazakâr kimliğinin yanı sıra kendi girişim ve çabalarıyla bir yere gelebileceğine inanan ve riskleri kendi başına göğüslemeye çalışan “neoliberal” bireyler olduğuna işaret etmektedir.

5. AK PARTİ SEÇMENLERİNİN SOSYAL HAYATA DAİR GÖRÜŞLERİ

5.1. Hayat Tarzları

2017 verilerinin ortalamasına göre, Ak Parti seçmenlerinin yüzde 11'i modern, yüzde 46'sı geleneksel muhafazakâr ve yüzde 43'ü dindar muhafazakâr olduğunu söylemektedir. Derinlemesine görüşmeler yaptığımız Ak Parti seçmenlerinin çoğunluğu da kendilerini “geleneksel muhafazakâr” olarak tanımlamaktadır. Bunu yanı sıra kendi hayat tarzını “dindar muhafazakâr” kategorisine sokanlar ve aynı anda hem “geleneksel muhafazakâr” hem de “modern” hayat tarzına sahip olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.

Görüşülen Ak Parti seçmenleri, geleneksel muhafazakâr hayat tarzını genellikle “aşırıya kaçmadan” “orta karar” yaşamak olarak tarif etmektedir. Bunlara bağlı olarak, geleneksel yaşama tarzı “orta yolda olmak” ve “normal bir yaşantı sürmek” ile eşdeğer tutulmaktadır. Geleneksel muhafazakâr yaşam tarzının içeriği ağırlıklı olarak “ailesine bağlı olmak”, “örf ve adetlere göre yaşamak”, “komşuluk ve akrabalık ilişkilerine önem vermek” ve “dindar olmak” ile tanımlanmaktadır. Buna göre görüştüğümüz Ak Parti seçmenleri aileyi ve dini, geleneklerin dayandığı temel unsurlar olarak belirlemektedir:

Zaten bana göre muhafazakâr demek dine bağlı yani. Dini bir nevi savunan yani veyahut da dinini yaşamaya çalışan yaşayandır yani bana göre. (Erkek, 44, geleneksel muhafazakâr)

Dindar muhafazakâr dediğin zaman dinine, örfüne, âdetlerine daha bağlı, ikisini bir arada yürüten; normal muhafazakâr da orta yolu şey yapan ama modernler de bana göre din ve âdetten daha farklı yaşamaya çalışandır. (Erkek, 52, dindar muhafazakâr)

Geleneksel yani hem kendi mesela komşuluk ilişkileri, gelmişini geçmişini, akrabalık ilişkileri geliştirir. Hem de dini yaşarsın yani istediğin gibi. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

Benim bildiğim geleneksellik de Türkiye'deki geleneksellik, yani ataerkil bir aile, işte yakınlarınızın, akrabalarınızın, anne babanızın önemli olduğu ve hayatınızda karar alırken onları da göze alarak, onları da düşünerek karar vermeniz gerekliliği gelenekselcilik oluyor bence. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Geleneklerimize bağlıyız. Mesela birisi öldüğünde bu bir gelenektir, gidiyorsun, komşuna ziyarete, baş sağlığına gidiyorsun. Hacdan geliyor, iyi ki geldi gibi, hoş geldin diyorsun. Aileler mesela bayram olunca birbirine gider, el öper. Çoluk çocuk ailecek bayram günü, ilk gün mesele bayram günü toplanırız bütün aile. Gece 12'lere kadar toplanıyoruz böyle. Bugünkü gibi. Birbirimize gidip geliyoruz. (Kadın, 55, geleneksel muhafazakâr)

Görüştüğümüz geleneksel muhafazakâr hayat tarzına sahip kişiler genellikle dinin kendi hayatlarında önemli bir yer tuttuğunu vurgulamaktadır. Bu kişiler Türkiye'de din ile gelenekler arasında yakın ve sıkı bir ilişki olduğunu düşünmektedir. Dinin geleneklerin içerisinde merkezi bir konumda olduğunu ve gelenekleri belirleyen başlıca unsur olduğu söylenmektedir. Diğer yandan, görüştüğümüz kişilerden “dindar muhafazakâr” hayat tarzına sahip olduğunu

belirtenler de, dini düşünce ve pratiklerin hayatlarının merkezinde yer aldığını ve yaşantılarını dini inançlarına göre şekillendirdiklerini ifade etmektedirler.

Her ne kadar din hem “geleneksel muhafazakâr” hem de “dindar muhafazakâr” hayat tarzlarının içerisinde merkezi bir konumda olsa da, bu iki hayat tarzı arasındaki ayrımlar yine din üzerinden yapılmaktadır. Bu ayrım dini pratiklerin yerine getirilme derecesi üzerinden açıklanmaktadır. Burada iki farklı yorum ortaya çıkmaktadır. Görüştüğümüz kişilerden eğitim seviyesi daha düşük olan geleneksel muhafazakârlardan bazıları kendilerinin “dindar” olduğunu söylese de, dini yeterince yaşayamamalarından ve dini pratiklerini “olması gerektiği kadar” yerine getirememekten yakınmaktadır. Bu durum da kendilerini “dindar muhafazakâr” yerine “geleneksel muhafazakâr” olarak tanımlamalarına neden olmaktadır. Öte yandan, geleneksel muhafazakârlar arasında dindar muhafazakârlara yönelik eleştirel tanımlamalar da yapılmaktadır. Görüşülen kişilerden bazılarının ifade ettiği bu görüşe göre, dindar muhafazakârlar “aşırıya kaçan” ve “normalden uzaklaşan” kişilerdir. Bunun yanı sıra, dindar muhafazakârlar “aşırı kapalı” ve “tarikatlarla ilişki içinde” olmakla da tarif edilmektedir:

Dindar muhafazakârlar mesela aşırı kapalı. Aşırı mesela namazını kılıyor tamam, biz de kılıyoruz ama her şeyin aşırısına kaçmaktır bana göre yani. (Kadın, 55, geleneksel muhafazakâr)

Dindar muhafazakârlar bu tarikatlarla bağlı olanlar biraz daha kendilerini böyle ayırıyorlar. Ben orta karar dindarım, cumadan cumaya namaza giderim. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Sünniyiz. Elimizden geldiği kadar yapmaya çalışıyoruz. Ama çok dindar değiliz yani. Normal yani. Aşırıya kaçmadan, ortasını yapıyorum. ... Kimi yani çok dindar olanlar, işte zikirdir şeydir, yani böyle daha dindar olanlar birazcık daha aşırı oluyor. Onun için ben yani ortayı seçtim. (Erkek, 48, geleneksel muhafazakâr)

Geleneksel muhafazakârlardan dindar muhafazakârlara yöneltile bir başka eleştiri de dindar muhafazakârların bir kesiminin “gerçek” dini anlayışa uygun hareket etmemeleridir. Özellikle eğitim seviyesi yükseldikçe dile getirilen bu eleştiriye göre dindar muhafazakârlar çeşitlidir ve genellikle dini gerçek anlamda bilmeden ve çeşitli ezberlere dayanarak yorumlamakta ve yaşamaktadır. Mesela, görüştüğümüz kişilerden üniversite mezunu orta sınıf bir Ak Parti seçmeni dindar muhafazakârların bir kısmının dini yeterince bilgisi olmadan, ailelerinden öğrendiği, ancak dinde yeri olmayan biçim pratikleri sorgulamadan yaşadıklarını ileri sürmektedir:

Dindar muhafazakârlar Türkiye’de çeşit çeşit maalesef. Dindar muhafazakâr olup gerçekten de din, dindarlığın bir kere ne demek olduğunu bilmesi lazım, bunun için dini biliyor olması lazım. Hani anasından babasından ve etrafından duyduklarıyla dini yaşamıyor olması lazım, çünkü bu Türkiye’de çok var, herkes konuya hâkim falan değil, bu konuda eğitim almış da değil hayatın şartları gereği insanın maddi durumu kötü olduğu zaman, ekonomik şartları zor olduğu zaman biraz daha çok dine sarılıyor. Bu anlamda hem dindarlığın ne demek olduğunu bilmesi lazım hem de muhafazakârsa da neden taviz vererek muhafazakâr oluyor bu insan?

Onun farkında olması lazım. Türkiye’de o yüzden dindar muhafazakâr kesim iki tabaka olarak adlandırılabilir: birincisi, bunu bilenler ve yapanlar; diğeri de bilmeyenler ve yapanlar ve tabii ki dolayısıyla yanlış yapanlar. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Görüşüğümüz Ak Parti seçmenleri modern hayat tarzını yorumlarken genellikle “olması gereken” ve “yaşanılan” modernlik arasındaki farka dikkat çekmektedir. Özellikle orta ve alt gelir grubuna ait kişilerin bir kısmı Türkiye’de yaşanan modern hayat tarzını genellikle gelir seviyesinin yüksekliğı ile eş tutulmaktadır. Modernleri tanımlamak için sıklıkla “tuzu kurular”, “elitler” ve “zenginler” betimlemeleri kullanılmaktadır:

Herhalde çok kazananlar çok modern olarak kendilerini, çok katlı evlerde veya villalarda duranlar kendilerini biraz da o şekilde ayırt etmiş oluyor. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Modern deyince ben, zengin hayatı derim. Çünkü şimdi bir de yani oranın zengin faaliyetleri beni kurtarmaz. Çünkü olur ya mesela şartları daha çok olur. Harcama konusunda daha çok olur. (Erkek, 48, geleneksel muhafazakâr)

Türkiye’de yaşanıldığı şekliyle modern hayat tarzına sahip kişilerin geleneklerine sahip olmadıkları eleştirisi sıklıkla yapılmaktadır. Modernlerin geleneksel aile yaşantısından ve dinden taviz verdiği yönünde görüşler ileri sürölürken, yaşandığı şekliyle modern hayat tarzı geleneksel muhafazakârlılığının karşısına yerleştirilmektedir. “Modernlik”, özellikle alt gelir seviyesinden kişiler tarafından “varlıklı olma” durumu ile ilişkilendirilmektedir. Buna göre, “modern” hayat tarzı gelir seviyesine bağılı olarak ulaşılabilen bir hayat tarzı olarak görölmektedir:

Modern hayat tarzı bana göre şu an Acarlar’da, konaklardakilerin yaşadığı hayat tarzıdır. Ama onlarda muhafazakârlık diye bir şey yok yani. Kız arkadaşım var, orada çalışıyor, gazeteci. Şimdi işe başlarken besmele çekti diye patrondan fırça yiyor. Modernlik tamam budur. Onların hayatı bana göre modern. Ama yani yüzde 99’unun hatta dinle bağlantısı yok. (Erkek, 44, geleneksel muhafazakâr)

Modern demek bence insanın sosyal şartlar gereğı, networkü gereğı, çalıştığı ortam gereğı bazı doğrulardan taviz vererek adapte olmasıdır. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Dindar muhafazakâr dediğin zaman dinine, örfüne, âdetlerine daha bağılı, ikisini bir arada yürüten; normal muhafazakâr da orta yolu şey yapan ama modernler de bana göre din ve âdetten daha farklı yaşamaya çalışan. (Erkek, 52, dindar muhafazakâr)

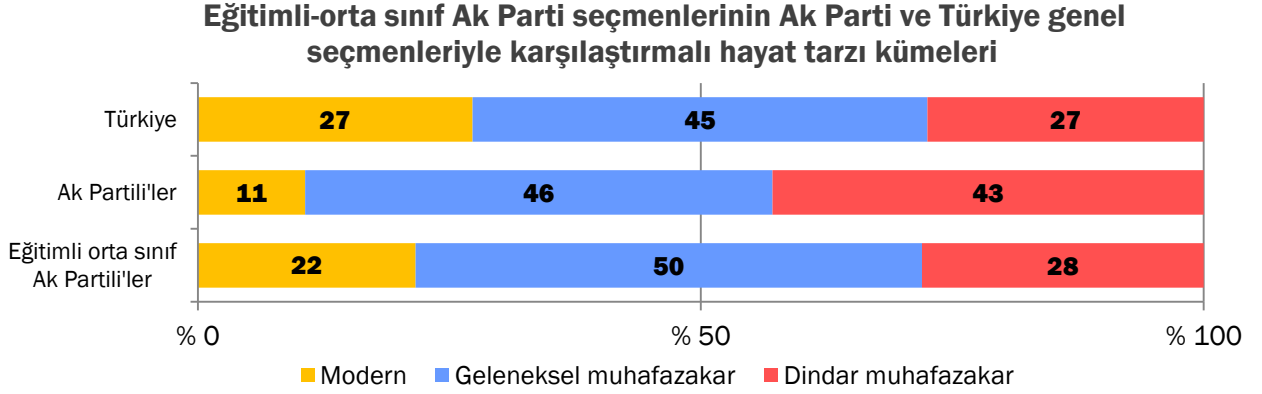
Görüşülen Ak Parti seçmenlerinden bazıları modern tarzına sahip olanları muhafazakârları “küçümseyen”, “aşağılayan” ve “ötekileştiren” tavırlara sahip olmakla eleştirmektedir:

Modern dediğimiz kesimin bizim konuştuğumuz manada toplumun diğeri kesimleriyle, gelenekselcilerle, muhafazakârlarla, dindarlarla hiçbir ortak noktası yok ve bunu reddediyorlar ve bunu ötekileştiriyorlar, aşağılıyorlar, kabul etmiyorlar. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Modern birisi mütevazı olmalı, kibirli olamamalı, üstten bakmamalı. İnsanlara bir şey katan, öğretici olmalı. Paylaşımçı kendini geliştirmiş kişiler olmalı. (Erkek, 44, geleneksel muhafazakâr)

Modern olan da aşırı açık. Yani küçük görebilir aşırı muhafazakâr insanları ya da dindarları. (Kadın, 55, geleneksel muhafazakâr)

Lise ve üstü eğitim geçmişine sahip ve orta sınıf pozisyonundaki Ak Parti seçmenlerinin hayat tarzları ve bu kategorilerin yorumlanması konularında diğer Ak Parti seçmenlerinden farklılaştığı görülmektedir. 2017 yılı verilerine göre, eğitimli ve üst düzey pozisyonlarda çalışan beyaz yakalı işlere sahip Ak Parti seçmenleri arasında modern hayat tarzına sahip olduğunu belirtenlerin oranı yüzde 22'dir. Bu oran, modern hayat tarzı kümesinin Türkiye'deki genel seçmenleri içerisindeki yüzde 27'lik payına yaklaşmaktadır. Geleneksel muhafazakâr hayat tarzına sahip olduğunu söyleyenlerin eğitimli, orta sınıf Ak Parti seçmenleri içerisindeki oranı yüzde 50'ye çıkmaktadır. Bu oran, Türkiye genel seçmeni içerisindeki geleneksel muhafazakârların yüzde 45'lik oranının üzerindedir. Dindar muhafazakârların oranı eğitimli orta sınıf Ak Parti seçmenlerinin arasında yüzde 28'e düşmektedir ve Türkiye genelindeki oranla benzeşmektedir. Özetle, eğitimli orta sınıf Ak Parti seçmenleri "dindar muhafazakârlıktan" uzaklaşırken, "modern" ve "geleneksel muhafazakâr" hayat tarzı kümelerinde yoğunlaşmaktadır.

Diğer yandan, yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda, Ak Parti seçmenleri arasında eğitim ve gelir seviyeleri arttıkça hayat tarzı kategorilerine dair yapılan değerlendirmelerde farklılıklar olduğu görülmektedir. En belirgin farklılık, eğitimli, orta sınıf Ak Parti seçmenlerinin modern-geleneksel muhafazakâr-dindar muhafazakâr olarak sunulan üçlü hayat tarzı kategorileri arasındaki sınırları sorgulamalarıdır. Buna bağlı olarak eğitim seviyesi yüksek, orta sınıf Ak Parti seçmenlerinde kendilerini birden fazla kategoriye ait olarak tarif etme eğilimi ortaya çıkmaktadır ve kendilerini "modernliğin" "gelenekselliğin" ve "dindarlığın" belirli unsurları taşıyan kişiler olarak tarif etmektedirler. Her bir hayat tarzı kategorisine ait çeşitli unsurları benimsediklerini belirten bu kişiler bunların birbirleriyle çelişmediğini savunmaktadır. Görüştüğümüz üniversite (yüksek lisans) mezunu beyaz yakalı bir Ak Parti seçmeni kendisinin, örf ve adetlerine sahip çıktığı için "geleneksel", inançlı olduğu ve dini pratikleri yerine getirdiği için "dindar" ve açık fikirli ve eleştirilere açık olduğu için "modern" olarak tanımlamaktadır. Buna göre, farklı hayat tarzı kategorileri arasında köprü kurulduğu ve

“modern muhafazakâr” gibi melez kategoriler üzerinden hayat tarzı kategorilerinin içeriklerinin yeniden tanımlandığı görülmüştür:

Aslında ben de dinime bağlıyım, hani namaz kılmaya çalışıyorum, oruç tutuyorum ama dindar kelimesine Türkiye’de olumsuz bakış açısı var sanki. Benim için aslında dindarın modernden bir farkı yok, olumsuzluk anlamda. Ben geleneksel muhafazakâr derken, ben biraz geleneklere bağlı, Çerkesim ben Kafkasım, örf ve adetlere bağlı, aynı zamanda muhafazakâr da bir insanım, o yüzden öyle söyledim. Hani çok dindar derken, bir Fatih’teki İsmailağa şeklindeki insanlar anlaşılıyorsa, onlardan olmadığımı belirtmek için... Modern bence, ben hani günlük her şeyi takip ederim, teknolojiyi, işte gazeteleri, haberleri, işte ne bileyim. Yani ben hem Ortadoğu’ya da giderim, böyle gelişmiş Amerika’ya da gidebilirim. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

Öte yandan, her ne kadar kendi hayat tarzlarını modernliği kapsayacak şekilde yapsalar da, bu gruba ait Ak Parti seçmenleri Türkiye’de var olan hakim modern hayat tarzı ile ilgili olarak bazı eleştirilerde de bulunmaktadır. Bu eleştirilere göre Türkiye’de modernliğin yaygın bir şekilde “elit” olmakla eşdeğer tutulduğu ya da maddi zenginlik ve yeni teknolojiyi kullanmak olarak algılandığı iddia edilmektedir. Oysa modernliğin “açık görüşlü olmak”, “yeniliklere açık olmak” anlamına gelmesi gerektiği savunulmaktadır:

Hani açık fikirliyim, eleştiriye açığım kapalı değilim, sabit fikirli bir adam değilim, yanlışsam hatamı kabul ederim. Modernlik zaten illa şey değil, her yeni şeyi almak demek değil, kafa olarak modern olmak lazım. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

Görüşüğümüz kişilerin birçoğı kendileriyle önceki jenerasyonlar arasında hayat tarzları açısından farklılıklar bulunduğunu söylemektedir. Her ne kadar geleneksellik aile üzerinden edinilen örf ve adetlere sahip olmak olarak tarif edilse ve anne-babalarını da “dindar” ve “ geleneksel” kişiler olarak tanımlasalar da, anne ve babalarının dini yaşama şekillerinin, davranışlarının, düşüncelerinin ve sosyal ilişkilerinin farklı olduğunu vurgulamaktadırlar. Özellikle eğitim durumu, gelir seviyesi ve kent-köy ayrımı üzerinden açıklanan bu farklılıklar “(dindar/geleneksel) muhafazakâr” kavramının dinamik bir şekilde dönüşüme uğradığına işaret etmektedir:

Bizim jenerasyon biraz daha sorgulayıcı bir jenerasyon. Babamlar fazla sorgulamamışlar, bu din olaylarını dini, kabul etmişlerdir, yaşantılarını ona göre biçimlendirmişlerdir. Biz biraz daha sorguluyoruz. O yüzden bazı şeyleri niye yaptığımızı merak ediyoruz, niye namaz kılıyorum, niye oruç tutuyorum, Allah var mı; bunları biraz daha sorguluyor bizim jenerasyonumuz. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

[Anne ve babası hakkında] *Dindar muhafazakârlar ve dini de bizim gibi okullarda kitaplardan, bilimsel yollarla diyelim, öğrenmiş değil de annesinden, babasından hurafelerle öğrenmiş bir kesim annem babam... Hayat bakışımız farklı. Özellikle din konusunda. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)*

Benim annem babamın zamanında karanlık olduğunda dışarı çıkarmazdı annem. Hayır, kızım, diyordu, çıkamazsın diyordu. Film mesela, set gelirdi yanımıza, bizim komşular Türkan

Şoray'ın filmini mesela orada oynattılar. Oynatırken izlememe bile izin vermezdi annem. Korkuyordu yani her şeyden. Ama şimdi ben çocuklarıma öyle değilim. Özgür bırakıyorum her konuda. (Kadın, 55, geleneksel muhafazakâr)

Annem benim üç yaşından beri hiç namazını, yani ölüm olmadıktan sonra, iki eli kanda olmadıktan sonra hiçbir namazını aksatmaz, kılar. ... Yani kredi kartıyla alışveriş yapsa yemez. Faturayı bile, elektrik faturasını bile kredi kartıyla yatırdığım zaman bana söyleniyor yani. Adam olup da para verip yatırmıyorsun diyor... Annem köyden geldi. Eminönü'ne tek başına gitmez, yanına birini almadan. Ben burada doğdum ama Antalya'sına da gittim, Antep'ine de, İzmir'ine de, Kütahya'sına, Çanakkale'sine her yerine, çoğu yerine gittim. (Erkek, 45, geleneksel muhafazakâr)

Fakir adamın zaten çok böyle şeyi yok, zaten köyde yaşamış insanlar zamanında çiftçilikle geçinen, geçimini sağlayan; dokuz tane çocuk, biz kardeşiz, dokuz tane kardeşi büyütme çabalayan bir aile. Bunlardan çok böyle ama dinine bağlı, namazını kılan bir aile yapımız vardır, böyle. ... Değişiklik var kesinlikle. Tabii babam okuryazdı, annem keza öyle. Emekliliği babamın köylerde Bağkur ödeyerek, yani bir işçilik yapmamış veya bir devlet kurumunda çalışmamış, bir fabrikada çalışmamış, bir toplumun içine hani kültür anlamında girmemiş, öyle bir aileden gelen bir şeyiz. Belki biz ailecek şehirde olsaydık daha farklı olurdu, üniversite mezunu olurduk, okurduk, daha başka konumlarda olurduk. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

5.2. Kent Hayatı ve Kentleşme

Görüştiğimiz Ak Parti seçmenlerinin hepsi İstanbul'da yaşamaktadır ve kentin çeşitli sorunlarından yakınmaktadır. Bu sorunlar özellikle kentsel dönüşüm, yeşil alanlar, sosyal faaliyetler ve kent altyapısı başlıkları altında toplanmaktadır.

Görüşülen Ak Parti seçmenlerinin birçoğu kentsel dönüşümü bir gereklilik olarak görmektedir. Bu gerekliliğin başlıca nedenleri olarak sürekli artan nüfus ile beraber büyüyen kentin ortaya çıkan ihtiyaçları gösterilmektedir. Bunun yanı sıra, kendi yaşadıkları semtlerin ve evlerin bugüne kadarki yetersiz koşullarından dolayı daha iyi yaşama standardı elde etme arzusu da kentsel dönüşüme onay vermelerine neden olmaktadır:

Yeterince yeşil alan kalacak ama tutup da daha ormana çeviremezsin, çünkü insanlar yaşıyor burada. Hatta var olanı ancak koruyabilirsin bundan sonra, çok sıkıştıramazsın insanları, çünkü affedersin yıllar önce memleketlerinden gelmiş benim gibi 30-40 sene önce, gelmiş burada artık bu insanlar memleketlerine dönüş yapamazlar... [Kentsel dönüşüm için] Gelmesi de gerekli, çünkü bunlar gelmese gecekondulaşmaya gidiyor iş, bunlar geldiği için gecekondu da buna dönüşecek, yani daha iyi bir yapılaşmaya dönmesi gerekir, çünkü insanların yaşamı şu anda kömürlük evin yanında, böyle bir şey yani harabe bir yaşantı gibi, göçebe yaşantısı gibi. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Kentsel dönüşüm güzel bir şey ama dönüşürken de daha güzel olmalı. Bizim bu binalar mesela, çok karışık. Bir yangın olsa giremeyecek hiçbir araba. Kendi kendine yaptığı için

herkes, kendi arsasına yaptığı için arada yol yok, hiçbir şey yok. E yol olmayınca yangın çıksa giremeyecek, hasta olsa götüremeyecek. Eşya evine getirirken zorlanıyorsun. (Kadın, 55, geleneksel muhafazakâr)

Bizim oturduğumuz yerde. ... İkitelli’de bizim gelişme yok, hep gecekondur. (Kadın, 63, dindar muhafazakâr)

Daha az oranda ifade edilmekle beraber, estetik kaygılar ve görünümün güzelliği de kentleşme hakkında belirtilen konulardandır:

Bütün imarı bir an önce hayata geçirmesini, bütün bu kötü görünümlü evlerin hepsini yıkdım, yani hemen bu işe başlatılması lazım, hemen acilen, çünkü dünyada iki tane boğaz var, birisi İstanbul Boğazı. İstanbul Boğazı’nın çok güzel bir hal alması lazım, yani oradan bak gemiler geçerken görüyorsunuz bir katlı, iki katlı derme çatma evler, bunlardan kesinlikle bir an önce kurtulunması lazım. Yani üzerimize baktığımız zaman temiz görünüyorsak, çevremize baktığımız zaman da temiz olması lazım; yollar bir sırada, evler bir sırada, böyle, yani güzel bir şehir yaratılması lazım. İstanbul çok önemli bir şehir aslında, değerini bilemiyoruz bunun. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Kentsel dönüşüm projelerinin gerekliliği vurgulansa da, uygulanmakta olan projelerle ilgili genel şikayet ve eleştiriler de yaygın bir şekilde ifade edilmektedir. Görüşülen Ak Parti seçmenlerinin eğitim, yaş, cinsiyet, meslek ve hayat tarzı kategorileri fark etmeksizin ağırlıklı çoğunluğu kentsel dönüşüm projelerinin tatmin edici bir şekilde uygulanmamasından şikayetçidir. Eleştiriler özellikle kentsel dönüşümün plansız ve düzensiz bir şekilde yapılması, yüksek katlı yapılaşma, yeşil alanların azalması ve –daha az bir oranla- tapu ilgili yaşanan sorunlar üzerine yoğunlaşmaktadır. Görüşülen Ak Parti seçmenlerinin bir çoğu yeni binaların kat sayısının 5-6’yı geçmemesi gerektiğini belirtmektedir. Bunda estetik kaygılar kadar, yüksek katlı, büyük binaların sosyal ilişkileri olumsuz yönde etkilediği görüşü de etkilidir. Yüksek katlı binaların “kimsenin birbirini tanımamasına”, “komşuluk ilişkilerinin olmamasına” ve “insanların bireysel yaşama itilmesine” neden olduğu belirtilmektedir:

Beş katı geçmemeli. Bu yüksek yüksek binalara, AVM’lere hiç gerek yok o kadar bence. (Kadın, 55, geleneksel muhafazakâr)

Hem yapılaşmamıza müsaade etmediler, çarpık yapılaşmayı yaptırdılar. Hem de şu anda ne tapu var ne bir ne bileyim şöyle bir, bizi aydınlatacak kimse gelip de bize konuşmuyor yani. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

Yapılsın buraya ben istemem. Çünkü neden istemem? Çünkü yapılsa buraya mesela, 10-15 katlı. Birbirini zaten tanımaz kimse. Girip çıkı. Ancak tanırsan belki yanındaki komşuyu tanırsın. O da tanırsan, görürsen. Ben yani kendi şahsıma diyeyim, 5 katlı, 6 katlı binada oturmak isterim. ... Ben o tarzda istiyorum. Çünkü komşunu da tanırsın, üst kattakini de tanırsın, alt kattakini de. O yönden. Öbür türlü yani, ben kendi şahsıma istemiyorum. (Erkek, 48, geleneksel muhafazakâr)

Yapılaşma olacak, yenilenecek. Bunlar olumlu. Ama kutulaşma oluyor ve yaşam standardı düşüyor. Nefes alamıyorsun, her yer kalabalıklaştı. Mesela siteler kaliteyi artırır. Ama yaşamı da kısıtlıyor. Komşuluk ilişkileri yok oluyor. Bireysel yaşama döndürüyor. Kimse kimseyi tanımıyor. (Erkek, 44, geleneksel muhafazakâr)

Belediyede temizlik işçisi olarak çalışan ilkokul mezunu bir Ak Parti seçmeni de yeni yapılan sitelerin “yapaylığından” ve insanları doğal hayattan koparmasından şikayet etmektedir:

Adamlar satarken lansmanını oraya göre yapıyor. Şimdi Marmara Denizi’yle yani sitedeki bir havuz bir olur mu ya? Sitedeki havuza bir tane ördek veyahut de bir simit koyarsın, akşama kadar onu seyredemezsin. Ama Marmara denizine indiğin zaman bir martı gider, bir martı gelir ya. (Erkek, 45, geleneksel muhafazakâr)

Kentsel dönüşümle ilgili olarak üzerinde durulan bir başka konu da alışveriş merkezlerinin (AVM) yapılmasıdır. AVM’ler gündelik hayat ihtiyaçlarının giderildiği ekonomik faaliyet alanları olduğu kadar içerisinde sosyal faaliyetler de barındıran mekanlar olarak görülmektedir. Mesela görüştüğümüz Ak Parti seçmenlerinden biri yaşadığı semtin daha önceki dönemlerde sosyal hayat ve faaliyetler açısından “zayıf” olduğunu ama son dönemde açılan AVM’lerle bu eksikliğin giderildiğini söylemektedir. Diğer yandan, AVM’ler konusunda olumsuz görüşlere sıklıkla rastlanmaktadır. Bu olumsuz değerlendirmelere göre, AVM’ler sosyal hayatta yaşanan yoksunluklara cevap verse de, AVM çerçevesinde sağlanan imkanlar kısıtlı ve yetersiz bulunmaktadır. Bunun yanı sıra AVM’ler özellikle “yeşil alanların” karşısında konumlandırılmakta ve yeşil alanların yetersizliği AVM’lerin inşa edilmesi imgesi üzerinden ifade edilmektedir:

Eskiden mesela diyelim ki insanlar, mesela diyelim ki çoluk çocuklarımız, imkânlarımızın olmayışından cuma günü, pazarları bağlarda, bahçelerde, parklarda, su kenarlarında bırakacakları yerde belki de ne yapıyorlar? İmkânsızlıktan dolayı AVM’lere gidiyorlar. ... AVM’ler de insanların, boş vakit geçirmek için insanların toplandığı yer haline dönüştü. İkincisi bilinçsiz harcamalar oluyor, olduğu bir şey haline, mekânlar haline dönüştü. Ben çok AVM’ye de çok gitmem, niye gitmem? Hele cuma günleri hiç gitmem, çünkü kültüründen, ahlakından, şeyinden gençlerimiz daha çok, böyle çok, hiç şey yapılmadığı için. ... Aslında bunlar çözüm de değil, AVM’ler aslında bu şey için, gelişmemiş toplumlar için. ... Bizim AVM’ler sadece insanları uyutmak için, sadece boş kalan insanlara zaman geçirtmek için yapılmış. (Erkek, 52, dindar muhafazakâr)

Böyle AVM’ler, böyle yüksek yüksek binaları sevmiyorum yani. En fazla bir yapıyorsa 5 katlı olmalı. Bahçeli olmalı, otopark olmalı. Çocuk parkı olmalı değil mi? Her şey olmalı. AVM’nin yüzüncü katına çıkıp da ne yapacağım ben orada. Değil mi? İklimler değişti diyorlar bu AVMlerin yüzünden, büyük büyük binaların yüzünden. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

Her yer AVM olmuş, gölgeye gitmeye yer yok. Sosyal, yani sosyal alan yok fazla, park yok, bir şey yok. Sürekli AVM inşaatı yapılıyor. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

Yeşil alanların yetersiz ve eksik olması da İstanbul ile ilgili sayılan en büyük sorunlardan biri olduğu görülmektedir. Genel olarak yeşil alanlar hem nitelik hem de nicelik açılarından eksik

bulunmakta, az da olsa var olan yeşil alanlara erişimin kolay olmadığı belirtilmektedir. Görüştüğümüz Ak Parti seçmenlerinin çoğunluğu bu yetersizlikten dolayı boş zamanlarını bulabildikleri kısıtlı sayıdaki yeşil alanlarda geçirdiklerini ve genellikle bunun için de yaşadıkları semtlerin dışarısına gitmek zorunda kaldıklarını söylemektedir:

Bazen eşimle “Orman havası alalım” diyoruz. Kemerburgaz’dan çıkıp Sarıyer’den iniyorum Bahçeköy’den, bir orman havası ala ala gidiyoruz. ... Piknik alanları oluyor, bir yerlere gidiyoruz ama burada çok fazla yok yani. Şöyle, aslında var da ulaşılabilir değil herkes için. Araban varsa var. Şimdi Polonezköy’e, Poyrazköy’e insanlar nasıl gidecek ki? Var ama onlar zaten şehir dışında kalmışlar, şehir içinde yaşanan yer [ayrı]. Herkes ulaşamaz. İstanbul’da Bağcılar’da oturup hâlâ ne bileyim deniz kıyısına gitmiş, deniz var mı diye bilmiyor insanlar, deniz görmemiş çocuklar var İstanbul’da. (Erkek, 37, modern muhafazakar)

Bazı yerlerde yeşillik çok az. Mesela burayı sevmemin nedeni bu Beykoz’da yeşillik hat safhada. Arabana bin, köylere çık, oh dersin, mis dersin yani. Her yer orman. Zeytinburnu’na gittim, bir tane ağaç göremedim. Şimdi karşılaştırdığım zaman, ha burada ağaçlar var, bakımı zayıf ama. Buranın da eksikliği var yani. Doğası güzel, bakımı zayıf. (Erkek, 45, geleneksel muhafazakâr)

Görüşülen Ak Parti seçmenlerinden biri de temiz havaya erişimin gittikçe zorlaştığını belirtmektedir:

Buranın havası temiz değil yani. Daha önce temizdi. Şimdi kentsel dönüşüm olduğu için, evler yapıldığı için. Tabii kaçak kömür yakılıyor. Bunlardan tabii hava değişiyor. Daha önce temizdi tabii bura. (Erkek, 48, geleneksel muhafazakâr)

Görüştüğümüz Ak Parti seçmenlerinin bir kısmı bunu hızlı büyüyen metropolün ve artan nüfusun getirdiği “doğal” zorluk ve engellerin bir parçası olarak görmektedir. Kentle ilgili bu sorunlardan dolayı genellikle yerel yönetimler sorumlu tutulurken, görüştüğümüz Ak Parti seçmenlerinden biri İstanbul’un sorunlarıyla Ak Parti’nin izlediği genel politikaların ilgisini kurmaktadır. Bu kişiye göre, “hızlı kalkınmayı” sağlama zorunluluğu bulunan Ak Parti “yeşil alanlara önem vermemekte” ve “rantçılık” yapmaktadır:

Ak Parti çok hızlı kalkınmak zorunda, bir şeyleri çok hızlı yapmak zorunda, o yüzden de arada bazı doğruları kaçırıyorlar, atlıyorlar. Gerçekten de atlıyorlar ama bu benim onları tek başına suçlayabileceğim bir şey mi? Hayır ama İstanbul’da şu anda sorunlar var, altyapı sorunlarımız var, inşaat sorunları var, yeşilimiz hiç yok. Gerçekten o konuda Ak Parti’nin o parselleşme olayı falan doğru maalesef. Yeşile pek önem vermiyorlar, rantçılık yapıyorlar. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Görüşülen Ak Parti seçmenleri arasında, eğitim ve gelir seviyesi düşük kişiler ile eğitim seviyesi yüksek, orta sınıf kişiler arasında yaşanan semtin/bölgenin değerlendirilmesi konusunda bazı farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır. Birinci grup Ak Parti seçmenleri yaşadıkları bölgedeki yaşantıyı daha olumlu bir şekilde değerlendirirken, ikinci gruptakiler yaşadıkları semtin olumsuz yanlarını ön plana çıkartmaktadır. Olumlu görüşlere sahip olanlar yaşamakta oldukları semtleri tarif ederken ortak olarak bu yerlerin “orta halli olması” ve “komşuluk ilişkilerinin iyi olması” özelliklerine vurgu yapmaktadır. Oturulan semtlerde “göçten dolayı

farklılıkların olması” da belirtilmekte ancak buna ilişkin herhangi bir olumsuzluktan bahsedilememektedir. Görüşülen üniversite mezunu beyaz yakalı işlere sahip orta sınıf Ak Parti seçmenleri de Ak Parti seçmenlerinin yoğunlukta olduğu kendi ifadeleriyle “dindar” ve “muhafazakâr” olarak bilinen semtlerde yaşamaktadırlar. Ancak bu kişiler, yaşadıkları semtlerin kendi hayat tarzları ve arzularıyla örtüşmediğini vurgulamaktadır. Değinen başlıca konular bu yerlerde “eğitim seviyesinin düşük olması” ve “sosyal ve ekonomik olanakların az olması”dır. Bu da muhafazakâr kesimin içerisinde eğitim ve gelir seviyesine göre bazı farklılaşma ve ayrışmaların olduğunu işaretini vermektedir:

Kendisini İslami olarak tanıtıp da biraz alt tabaka kalmış hem ekonomi olarak hem sosyal olarak, o tabaka insanların yaşadığı bir yer Ümraniye. Tutucu bir kesimin yaşadığı bir yer. Ondan başka sosyal olarak benim dışarıda yürümekten zevk almadığım bir yer burası. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Bizim orası muhafazakâr bir kesim, hani sağ seçmenin daha yoğun olduğu bir yer Gaziosmanpaşa, Sultangazi tarafları; Doğulu insanlar var çoğunlukla, öyle. Gelir seviyesi düşük, öğrenim düzeyi de düşük insanlar var öyle. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

Bu gruba ait kişiler oturdukları yerlerde boş zamanlarını geçirmediikleri ve sosyal ilişkilere fazla girmedikleri görülmektedir. Boş zamanlarında genellikle sosyal faaliyetlerin daha fazla olduğu İstanbul’un üst orta sınıf semtlerinde geçirmeyi tercih etmektedirler. Hayatlarının bir bölümünde iş ve/veya eğitim amacıyla yurtdışında yaşamış olan bu kişiler, tatillerinde ise yurtdışı ve yurtiçi seyahatleri yapmaktadır.

Diğer yandan, yaşadıkları semtlerin daha olumlu yönleriyle tarif edenler arasında bu yerlerle ilgili bazı eksikliklerin olduğunu da ifade etmektedir. Yeşil alanların eksikliği, düzensizlik ve sosyal faaliyetlerin kısıtlı olması en büyük şikayet konularıdır.

5.3. Toplumsal Hayatta Farklılıklar

Görüştüğümüz Ak Parti seçmenlerinin tümü “Farklı kimliklerden kişilerle görüşür müsünüz?” şeklindeki soruya mezhep ve etnik kimlik farklılıklarına gönderme yaparak yanıt vermişlerdir. Öte yandan, diğer kimlikler konusunda herhangi bir yorum yapılmamıştır. Görüşülen kişilerin hepsi çevrelerinde farklı mezhep ve/veya etnik kökenden kişilerin bulunduğunu belirtmektedir. Farklı kimliklere sahip bu kişilerle olan ilişkiler genellikle komşuluk, arkadaşlık veya iş yapma üzerinden gelişmektedir. Az sayıda kişi de ailelerinde bulunan farklı kimliklere sahip kişilerden bahsetmiştir. Görüştüğümüz kişilerin hepsi farklı etnik, dini ve coğrafi kökenden insanlarla rahatlıkla arkadaşlık, komşuluk ve iş ilişkilerine girdiklerini ve onları “kendilerinden ayırmadıklarını” belirtmişlerdir. Bu ilişkiler yaygın bir şekilde “çok iyi”, “yakın” ve “samimi” gibi olumlu ifadeler kullanılarak tarif edilmektedir. Görüşülen kişilerin tümü karşısındaki kişiye güven duymaları için karşısındakinin bireysel özelliklerine önem verdiklerini söylemektedir:

Alevi komşularımız var. Biz onları hiçbir zaman dışlamadık yani. Komşuluklarımız devam ediyor. Biz geldiğimiz zaman, 65'te geldiğimiz zaman onlar da vardı. 45 seneden beri beraberiz. 50 seneden beri yani. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

Komşuluk olarak "Sen Alevisin," "Sen Kürtün," "Sen Sünnisin" şeyi hiç yok. Mesela burada cemevimiz de var, bu bölgede kardeşlerimiz de var, Alevi kardeşlerimiz var ama komşu olarak çok sorunlarımız yok, yani bir şey yok. Düşün olur, dernek olur mesela ben komşum Alevi de olsa, şey de olsa düşüne derneğe davet edildiğim zaman giderim. Ben de davet ederim. (Erkek, 52, dindar muhafazakâr)

İkisi de var. Yani Alevi olsun, Sünni olsun var. Biz ayırım yapmıyoruz. Ayırım şeyimiz yok. Yani ben herkesin, her müşteriye de aynı hizmeti yapıyorum... Ben her müşteriye uyuyorum. (Erkek, 48, geleneksel muhafazakâr)

Yani önemli olan aslında şeyden, dinden değil de karakter. İnsanın karakteri sağlamsa, yani dediğim gibi karşı çıktığı bir şeye bile, karşı çıkmasa bile saygı duyabiliyorsa, o iyi bir insan yani. Şimdi dediğim gibi ben içki sevmiyorum, sen içki seviyorsun içiyorsun. Sana bunun yanlış olduğunu söylemem normal. Ama seni tutup da içki içiyorsun diye dışlayamam yani. Bu yanlış yani. En azından herkesin görüşüne belli bir ölçüde saygı duymak lazım. (Erkek, 45, geleneksel muhafazakâr)

İlişkiye girdiği kişilere karşı etnik, dini veya coğrafi kökeninden dolayı güven duymayacağını belirten veya ima edenlere rastlanmamıştır. Diğer yandan, dini inanç konusunda ise, görüştüğümüz kişilerden biri "Allah'a inanmayanlarla" görüşmeyeceğini ve "Müslümanlığına yatkın yaşayan" insanları tercih ettiğini söylemektedir. Bir diğeri de her ne kadar kimseyi "dini, dili, ırkına göre" yargılamadığını söylese de, kendisiyle aynı dini görüş ve yaşam biçimini benimseyenlerle görüşmeye gayret ettiğini vurgulamaktadır:

Deminki dediğim gibi sadece Allah'a inanmayan insanla çok görüşmem. Görüşüyorum hâlâ ama çok görüşmemeye çalışıyorum. Bana ters geliyor o düşünce çünkü. ... Alevi ama Alevi diye değil. Sadece Allah'a inanmadığı için. Yoksa birçok arkadaşım benim Alevi. (Kadın, 55, geleneksel muhafazakâr)

Çevremde görüşüme yakın olanlar var. Yaşam şeklime uygun olmalı. Müslümanlığı yatkın, bayrak vatan aşkı üst düzey olmalı. (Erkek, 44, geleneksel muhafazakâr)

Ayrıca, diğer mezhep ve etnik kimliklerden kişilerle herhangi bir sorunu olmadan ilişki kurduğunu söyleyen bir Ak Parti seçmeni farklı kimliklerden kişilerle evlilik gibi aile bağları kurulmasına karşı olduğunu söylemektedir. Görüştüğümüz kişilerin bazılarının da benzer düşünceye sahip olduğu görülmektedir. Bu da farklı kişilerle kurulan ilişkilerin sınırları olduğuna, muhafazakâr kimliğin belirleyici unsurlarından biri olarak görülen ailenin farklılıklara karşı "korunduğuna" işaret etmektedir.

Farklılıkların bir arada yaşaması hayat tarzı ekseninde ele alındığında ise, görüştüğümüz Ak Parti seçmenlerinin hemen hepsi farklı hayat tarzlarının özgürce bir arada yaşaması gerektiğini dile getirmiştir. Ancak, aynı zamanda farklı hayat tarzları arasında kopukluk ve ayrışmaların

olduğuna da dikkat çekilmiştir. Dindar ve geleneksel muhafazakârların birbirleriyle daha sık ve yakın ilişki kurdukları görülürken, modernlerle ilişkilerinin daha sınırlı ve seyrek olduğu gözlenmektedir. Kendisinin her üç hayat kategorisine de ait olduğunu söyleyen bir kişi bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Bence keskin ayrımlar var. Burada modern tabaka zaten komple ayrı bir kademeler, onlarla görüşme şartlarınız dâhi yok, çünkü aynı yerlerde gezmiyorsunuz genellikle modern tabaka ile. Modern tabaka ile benim kastettiğim şey şudur, üst gelir grubu, aşırı üst gelir grubundaki insanlardır modern olanlar. ... Geleneksel muhafazakâr da dindar muhafazakâr da aynı seviyede yaşayan insanlar konum olarak, o yüzden onlar arasında iletişim, modern ile olan ilişkilerinden biraz daha sıkı fıkı ama onların da birbirlerini anlayabildiklerini sanmıyorum. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Toplumsal hayatta farklı hayat tarzları arasında kopukluk olduğu görüşünü ifade eden bir başka kişi de bunun kaynağının “siyasi kutuplaşma” ve “din” olduğunu düşünmektedir:

Kopukluklar var. Siyasi açıdan baktığınız zaman kopukluk çok. Ama genellemede baktığınız zaman da kopukluk var. Yani şimdi kutuplaşma diyorlar ya. Din konusu zaten Türkiye’de bana göre siyasetle birleştii an kutuplaşma başlıyor zaten. (Erkek, 45, geleneksel muhafazakâr)

Derinlemesine görüşme yapılan geleneksel muhafazakâr kişilerin modern hayat tarzına sahip kişilerle özellikle iş ilişkileri üzerinden bir araya geldikleri görülmüştür. Hizmet sektöründe çalışan iki kişi modernler ve farklı kimliklerden kişiler de dahil olmak üzere her kesimden müşterilerinin olduğunu ve herkesle iyi geçinip, rahatlıkla ilişkiye girdiklerini söylemektedir:

Benim yaptığım iş neticesinde, işte bir ticari faaliyetimiz var piknik alanı, oraya her kesim insan geliyor Alevisi de Sünni, şey Yahudisi de Ermenisi de yani kim gelirse gelsin bizim için aynı şey, dostane ilişkiler mutlaka oluyor yani. Bayram zamanı bayramlaşmalarımız vs. Tabii onun dışında da görüşecek bir şeyimiz yok, görüşeceksek orada yani gelip orada sohbet ediyoruz, dışarıda şeyimiz olmuyor. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Bu durum üniversite mezunu, genç/orta yaş, beyaz yakalı işlere sahip Ak Partili seçmenler arasında farklılaşmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere üç kategoriden de farklı özellikleri birleştiren melez hayat tarzlarına sahip bu kişiler tüketim tercih ve alışkanlıkları ve sosyal ilişki biçimleri açılarından modern hayat kategorisine yaklaşmaktadır. Bunun yanı sıra, eğitim ve iş alanlarında da modern modernlerle iç içe yaşamaktadırlar. Modern hayat tarzı içerisinde dindar ve geleneksel özelliklerine sahip çıkarak yer almaya çalışan bu kişiler diğerkleri tarafından “dışlanma”, “hor görülme” ve “yargılanma” gibi şikayetleri daha fazla dile getirmektedir. Öte yandan, tam içine girememe ya da dışarıda kalma olarak tarif edilebilecek bu durum sadece karşı tarafın tavır ve davranışlarından kaynaklanmamaktadır. Kendilerinin de ifade ettiği gibi hayat tarzlarının farklı unsurlarını birbiriyle bağdaştırmada bazı çekinceleri bulunmaktadır. Diğerk bir deyişle, farklı hayat tarzları arasında temas noktaları arttıkça ilişkiler daha çatışmalı ve sorunlu bir hâl almaktadır:

Yapacağımız şeyler kısıtlı, mesela benim eşim öğretmen, evlenmeden önce açtı şey tabirle. Evlendikten sonra tesettüre girmeye karar verdi. ... Etrafımda kendisini modern diye

tanımlayıp, benim modern olarak addettiğim insanlar ben biliyorum ki biz ortak dışarıda bir şey yapamayız, çünkü onlarla yapacağımız muhabbetin de içeriği eşim açısından rahatsız edici bir içerik taşıyabilir, gideceğimiz ortamlar da eşimin yaşam tarzına, benim doğrularıma karşılık yaratacağı için kolay kolay ortak bir şey yapmıyoruz ama işyerinde profesyonellik olduğu zaman profesyonellik sınırları içerisinde, bu daire içerisinde dışarı çıkıyorsunuz, görüşüyorsunuz, ediyorsunuz, eğleniyorsunuz, onlar oluyor ama aile ile ilgili olay değişiyor. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Genelde “Niye içmiyorsun” falan diyorlar ama ben de söylüyorum, yani “Dünya görüşüm öyle, içmiyorum.” Çok garip geliyor onlara. “Hiç mi içmedin?” “İçmedim.” “Yani merak etmiyor musun?” “Etmıyorum. Sigara da içmiyorum, niye merak edeyim ki? (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

Eğitim ve/veya çalışma amacıyla hayatlarının bir bölümünde yurtdışında yaşamış bu kişiler, Türkiye’deki modernlik anlayışını Avrupa’dakiyle karşılaştırarak, burada modern çevrelerin daha “baskıcı” ve “müdahaleci” olduğunu ileri sürmektedirler:

Türkiye’de şu var, mesela ben yurtdışında yaşarken iş ortamında çok İngiliz var benim çalıştığım ortamda ve ben hiçbirisinin birbirleriyle ayrıştırıcı konularda muhabbet açtıklarını hiç görmedim, yani sert konuşmazlardı, politika konuşmazlardı hiç. Kendi aralarında bile ben konuştuklarını duymadım, benim yanımda konuşmadılar. Benden rahatsız olacakları için olduğunu sanmıyorum, yani kültür de o şekilde edinilmiş ama bizde insanların birbirleriyle ayrıştırıcı konularda konuşmak üzerine maharetleri var, mesela ben beyaz yakalıyım, Ak Parti’ye oy veriyorum ama benim çalıştığım ortamda Ak Parti’ye oy vermek veya muhafazakâr olmak çok yanlış tanımlanıyor ve vukuunda şu mahalle baskısı denen şey vardı. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Yurtdışındaki yaşamı Türkiye’deki ile karşılaştırılırken değinilen bir başka konu da Türkiye’de sosyal baskı ve kontrollerin genel anlamda daha fazla olduğudur:

İngiltere daha güzel bir yer çünkü herkes kendi hayatını yaşıyor. Türkiye’de insanlar sürekli sizi gözlüyorlar, bakıyorlar, bir düşünceleri var, İngiltere’de kimsenin ne yaptığıyla ilgilenmiyor, umurunda değil yani güzel bir yer. ... Özgürsünüz, özgürlük var gerçekten, onu gördüm orada. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

Benim için yurtdışına çıkmak nefes almak. Ben yurtdışına çıktığım zaman bütün Türkiye’deki o boyunduruklarımdan, bağlarımdan, o bizim kültürümüzdeki kötü taraflardan arındığımı ve nefes alabildiğimi hissediyorum. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Diğer bir deyişle, Türkiye’de sosyal ilişkilerin bağlayıcı ve kısıtlayıcı olduğu fikri ön plana çıkmaktadır. Bu durum farklı hayat tarzı gruplarının hem kendi içlerindeki ilişki ve dinamiklerinden, hem de hayat tarzlarının birbirleri arasındaki ilişkilerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ancak bu durum olağan ve olması gerektiği şeklinde karşılanmaktadır:

Benim kimliğimle veya hayat görüşümde kimin nereden olduğu pek önemli değil, yani Karadeniz ruhuyum, “Ben Karadenizliyim, Samsunluyum” diyorum. Bu da ataerkil bir aileden

gelmemden dolayı, çünkü babam Samsunlu benim. O yüzden bir kuralmış gibi Samsunluyum diyorum ama yani ben kendimi daha çok çok-uluslu değerlendirebilirim, her ne kadar yurtdışından geldikten sonra Türkiye'ye alıştıkça, Türkiye çünkü global bir ülke halinde olmadığı için o yerliliğe yavaş yavaş dönmeye başlıyorsunuz. Ben Londra'da daha açık fikirli, daha çok-uluslu bir adamdım ama artık Türkiye'de böyle o yavaş yavaş oluyor file oluyor yani kapanıyor yavaş yavaş, yerleşmeye başlıyor. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Sosyal baskılar konusunda benzer bir değerlendirmeyi, ilkokul mezunu ve belediyede temizlik işçisi olarak çalışan bir Ak Parti seçmeni yapmaktadır. Bu kişi geldiği yer olan Bitlis'i, yaşadığı kent olan İstanbul ile karşılaştırmakta ve İstanbul'da kendisini daha özgür ve rahat hissettiğini belirtmektedir:

Bitlis'de iş imkanı yok, sosyal yaşam yok. Dar bir bölge. İstedikçe gibi kendini ifade edemiyorsun. Burada daha açık, istediğim gibi yaşıyorum. (Erkek, 44, geleneksel muhafazakâr)

Farklılıklar konusunda dikkat çeken bir başka konuda, görüştüğümüz kişilerin hemen hepsinin kendilerinden farklı siyasi düşünce ve hayat tarzlarına sahip olanlarla kontrollü bir iletişim içinde olmalarıdır. Bu ilişkiler gündelik komşuluk, arkadaşlık ve iş ilişkileri içerisinde ötekinin farklılığını görmezden gelerek yürütülmektedir. Ancak, görüştüğümüz kişilerin çoğunluğu karşılarındaki kişilerle anlaşmazlıklara ve ayrımlara ortaya çıkarabileceği için “hassas” konuları konuşmamayı tercih ettiklerini söylemektedir. Özellikle siyasi konuların genellikle bilinçli bir şekilde konuşulmadığı, böylelikle de ayrışmaların önüne geçildiği görülmektedir. Aşağıda daha detaylı açıklandığı gibi sosyal medya kullanımında da ortaya çıkan kişinin bazı konularda geriye çekmesi şeklindeki bu davranış biçiminin toplumsal düzeyde farklı kimlikler arasında “kısıtlı” ve “kontrollü” bir diyaloga neden olduğu sonucuna varılabilir:

Onlar benim böyle olduğumu biliyorlar, ben de onların öyle olduğunu biliyorum, o yüzden herkes herkesi kabul etmiş durumda ama şöyle bir şey var, çok fazla ben dini ve politik muhabbetler yapmak istemiyorum arkadaşlarımla hani şey olarak; aynı görüşte olmadığım, tartışma havasına giriyor, belli bir yerden sonra saygı gidebiliyor ortadan. O yüzden o muhabbeti daha çok kendi görüşünüze uygun olan yerlerde yapıyorsunuz. Açıkçası öyle, orada bir korumacı yaklaşıyorum. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Kahvede binde bir konuşulur. Onu da çoğu istemiyor yani kahvede konuşmak. Zıt gittiği için. CHP'li olsun, mesela ben Ak Partili olayım. İşte yani tartışma çıkmasın diye konuşulmuyor. Yani o yüzden bazı kişiler hemen kapatın diyor parti meselesini. ... Ben dinlerim yani. Karşı söylem söylemem. ... Yanlış da söylese dinlerim. Tartışmaya girmem. (Erkek, 48, geleneksel muhafazakâr)

5.4. Medya ve Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları

Görüştüğümüz Ak Parti seçmenlerinin çoğunluğu haberleri farklı medya kanallardan edindiğini söylemektedir. Haber edinmek için kullanılan başlıca mecralar genel olarak televizyon ve daha az oranda gazeteler ve internet olduğu belirtilmiştir. 2017 verilerine göre, Ak Parti

seçmenlerinin haberleri edinmek için en çok izledikleri TV kanalları sırasıyla ATV, TRT ve A Haber'dir. Görüştüğümüz kişiler arasında da bu TV kanallarının öne çıktığı görülmektedir.

Diğer yandan, görüşülen kişilerin bir kısmı farklı görüşten olduklarını düşündükleri televizyon kanallarını da haber edinmek amacıyla izlediklerini söylemektedir. Böylelikle olaylar hakkında farklı görüşlere ulaşabildiklerini, bunun da kendi düşünceleri şekillendirmede önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Görüşülen kişiler arasında A Haber, TRT1 ve Kanal 7'nin haberleri edinmek için en çok izlenen televizyon kanalları olduğu görülürken, herhangi bir tarafı olmadığı düşünülen CNNTürk ve NTV'nin de izlenme oranlarının yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Görüşülen kişilerden bazıları kendi görüşlerinin dışında kaldığını düşündükleri FoxTV'yi de takip ettiklerini söylemektedir. Birden fazla değişik kanalı takip etme eğilimi eğitim seviyesi arttıkça daha fazla görülmektedir:

Eğer bir kanal silme Ak Parti yanlısı, yandaşlığı var ya haberler sunuyorsa izlemiyorum. O yüzden benim izlediğim kanal NTV'yi izliyorum. Çünkü onların objektifliğine inandım, bir şekilde inanıyorum. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

NTV izliyorum genelde, açık olunca genelde konudan konuya, yani CNN Türk, A Haber, böyle hepsinden izlemek istiyorum. ... Beni ilgilendirmiyor kanalların görüşleri filan. ... Fanatik Fox TV'nin ne dediğini de merak ediyorum, A Haber'deki yandaş bir spikerin de medya dilini merak ediyorum. Sonra ikisine bakıyorum, kendim karar veriyorum. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Daha şeffaf, daha tarafsız olduğunu düşünüyorum, daha gerçekçi, daha doğru, daha tarafsız; "elli bir şeye takılmıyorum, yani zihni şeyim yok açıkçası. Ha şu "Benim zihniyetim şu" orada çok sevmem, bir din görevlisiyim ama mesela "Şu benim zihniyetime uygundur, bu doğrudur" diye bir şey yok. (Erkek, 52, dindar muhafazakâr)

Sosyal medyada paylaşım yaparken rahat hisseden seçmenlerin oranı tüm partilerde %50'nin altındadır. Ak Parti seçmenlerinin sadece %29'u sosyal medyada rahat hissettiğini söylerken, %23'ü "tedirgin" olduğunu belirtmektedir. "Tedirgin" olduklarını belirtenler CHP, HDP ve daha az oranla MHP'de daha fazladır. Ak Parti seçmenlerinde sosyal medyada paylaşım ve yorum yapmama eğilimi diğer tüm partilerin üzerindedir.

2017 verilerine göre, internet kullananların oranı Ak Parti seçmenleri arasında Türkiye genel ortalamasına göre daha düşüktür. Görüştüğümüz Ak Parti seçmenlerinin büyük çoğunluğu ise internet kullandığını söylemektedir. Bu kişilerin internet kullanımının yoğunlukla Facebook, Twitter, Whatsapp gibi sosyal medya mecraları üzerinden olduğu görülmektedir. 2017 yılı verilerine göre görüşülen kişilerin bir kısmı Facebook ve Twitter gibi sosyal medya mecralarını sadece yazılanları takip amaçlı, pasif bir şekilde kullandığını belirtirken, diğerleri kendilerinin de paylaşımda bulunduklarını söylemektedir. Ancak, sosyal medyayı etkin olarak kullananların çoğunluğu siyasi paylaşımlarda bulunmaktan kaçındıklarını belirtmektedir.

Bu kişilerden bazıları takipçileri ve arkadaşları arasında siyasi içerikli mesaj paylaşanlar olduğunda rahatsız olup onları listelerinden çıkardıklarını söyleyenler de bulunmaktadır. Görüştüğümüz kişilerden bazıları siyasi içerikli mesajlardan rahatsız olduğu için kendi sosyal medya hesabını

kapattığını söylemektedir. Sosyal medya ile ilgili göze çarpan bir başka konu ise, görüştüğümüz kişilerden bazılarının sosyal medyadan yayılan haberlere oldukça kuşkuyla bakıyor olmalarıdır. Özetle, görüştüğümüz kişilerin sosyal medyayı oldukça kontrollü ve kısıtlı kullanmakta olduğu ortaya çıkmaktadır:

Sosyal medyaya itibar etmem. Çünkü şöyle söyleyeyim, normal kanalda ben muhabirim, bir haber yakaladım, bunu merkeze gönderiyorum. Merkez bunu doğruluğunu bir şekilde teyit ediyor. Bunu haber olarak sunuyor. 50 kişinin belki elinden geçiyor. Montajı bilmem nesi. Şimdi ben sürekli yalan haber verirsem zaten benim kanalımı kimse izlemez. (Erkek, 45, geleneksel muhafazakâr)

Sosyal medya çok karışık. Her görüş karşınıza çıkabiliyor. İyi anlamadan bazı şeyler söyleniyor. İnsan buna kanabilir. (Erkek, 44, geleneksel muhafazakâr)

Sosyal medya çok kirli bir kere. Gezi döneminde o haberleri, o sosyal medya paylaşımlarını takip ederken sinirlenmemek elde değildi. İnsanlar o kadar önyargılı, o kadar popülist, o kadar saldırmacı, o kadar tahammülsüz paylaşımlar yapıyorlardı ki hani “Ben bu ülkede yaşamak istemiyorum” deyip ben iptal ettim Twitter vs. hesaplarımı. Tekrar Twitter hesabımı açtım. İki sene kadar önce falan. O da takip amaçlı, daha çok ekonomi, dış ilişkileri takip için. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Zaten Facebook’u ben Gezi olaylarında kapattım. Birçok sevdiğim arkadaş bir şeyler yazıyor, başkası başka şeyler yazıyor, insanlar hakkındaki düşüncelerimi etkilenmeye başladı. Ben kimse ile ilgili bir şey düşünmek istemiyorum. ... Twitter’ı da takip ediyorum, bir hesabım var ama çok aktif değil, orada da sadece böyle okurum, beğendiğim bir şey olursa eklerim, takip ederim. Siyasi bir şey takip etmem oralarda. Kendimde en fazla “Beğen” yaparım, yorum yapmam, işte tweet de atmam, yorum da yapmam, asosyal bir insanım. ... Ben daha çok LinkedIn’i kullanıyorum açıkçası, profesyonel iş hayatı için. ... Siyasi bir haber paylaşılsa LinkedIn’de, direkt o arkadaşları listemden çıkarıyorum. ... Benim siyasi görüşüme uygun bir şey paylaşırsa da çıkartıyorum. Orası siyasi paylaşım yapılacak bir yer değil, direkt çıkarıyorum. (Erkek, 37 modern muhafazakâr)

Görüştüğümüz kişilerden biri sosyal medyanın Türkiye’de herkesin kendi görüşünü diğer tarafa kabul ettirmek için kullandığı bir “silaha” dönüştüğünü, bunun da farklı görüşler arasında kutuplaşma ve ayrımları keskinleştirdiğini iddia etmektedir:

Türkiye’de sosyal medya bir silah, bir silah olarak kullanılıyor. Avrupa’da böyle değil ama bizde maalesef sosyal medya bir silah. Her kesim için, yani iki taraf da birbirine tahammülsüzlüklerin ortaya koyuyorlar. Modern kesim işte geri kafalı, baskıcı diyor. İşte yol yapıyor ama yolun şurasında çukur çıkmış falan diyor. ... Yani iyi bir şeye odaklanmıyor, iyi bir şey görmüyorlar. Önyargılı yaklaşıyorlar. Aynı şekilde bizim cenah da diyeyim hem geleneksel muhafazakâr hem de dindar muhafazakâr hem de cahil muhafazakâr kısım da önyargıyla, onlar da hep sallamacı yaklaşıyorlar. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Devlet memuru olarak çalışan bir başka kişi de sosyal medyayı aktif olarak kullandığını ve paylaşımlarda bulunduğunu ancak kendisini yeterince özgür ve rahat hissetmediğini söylemektedir:

Bazı şeyler, çünkü orada da sıkıntılar var, bir de memur olmamız şeyinden sosyal medyada çok rahat değiliz yani ama yorumlar falan yaparken ona dikkat ederim. Biliyorsun onlar takip ediliyor ülkede. (Erkek, 52, Dindar muhafazakâr)

6. AK PARTİ SEÇMENLERİNİN SİYASİ GÖRÜŞ VE TAVIRLARI

6.1. Ak Parti

2017 verilerine göre, Ak Parti seçmenlerinin %46'sı lidere, %22'si ideolojik nedenlerle, %22'si de taraftar olduğu için Ak Parti'ye oy vermektedir. Seçmenlerin %9'u da oy tercihlerini son dakikada belirlemektedir. Derinlemesine görüşmelerden elde edilen veri de genel tabloyla benzerlik göstermektedir. Görüştüğümüz kişilerin hemen hepsi oy verme tercihlerinde Ak Parti lideri Recep Tayyip Erdoğan'a duydukları güvenin altını çizmektedir. Ak Parti'nin büyük oranda liderle özdeşleştirildiği göz önüne alındığında, Ak Parti'ye "taraftar" olarak ve "ideolojik" nedenlerle oy verenlerin de lidere olan güven sadakat duygularıyla hareket ettikleri görülmektedir.

Görüştüğümüz kişilerin hepsi genel seçimlerde 2002 yılından beri istikrarlı bir şekilde Ak Parti'ye oy vermektedir. Görüştüğümüz kişilerin bir kısmı daha önce hiç oy vermediklerini söylerken, CHP-DSP gibi partilere oy verenler de bulunmaktadır. Görüştüğümüz kişiler arasında oy verme tercihlerini şekillendiren en önemli etkenler arasında "liderlik" ve "yapılan hizmetler" sayılmaktadır.

Görüştüğümüz kişilerin ortak kanaati Ak Parti'nin "üretken", "çalışkan" ve "hizmet getiren" bir parti olduğudur:

Tamam beğenmeyebilirsiniz, inşaatçı parti diyebiliriz Ak Parti'ye. Onlar geldiğinde bu kadar inşaat olmuyordu, köprümüz yoktu. Tamam, pahalı olabilir ama ben kullanıyorum, hoşuma da gidiyor. Yani hastaneler yoktu bu kadar, okul yoktu bu kadar. Biraz demin eleştirdim, fazla oldu. Ne bileyim, e devlet diye bir şey çıktı onların zamanında, her şeyimizi artık oradan görüyoruz. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Çalışan bir parti. Yani bir de şu yönden bakalım. ... Çalışması iyi her yönüyle. Sağlık ve eğitim gibi hizmet konusunda iyi. İş konusunda da uğraştı daha da iyi olacak inşallah. (Erkek, 48, geleneksel muhafazakâr)

Mesela metrobüsler yaptı, yollar yaptı, köye giderken tüneller yaptı, trenler, hızlı trenler. Yani çok çalışıyor ben görüyorum bunu. (Kadın, 55, geleneksel muhafazakâr)

"Yapılan hizmetlerin" yanı sıra, özellikle kültürel alana atıfla ideolojik nedenlerin de oy verme tercihlerini etkilediğini söyleyenler özellikle hayat tarzlarında "dindarlık" vurgusu yapanların arasında rastlanmaktadır. Buna göre, Ak Parti "geleneklere bağlı" ve "İslami yaşama saygı duyan/benimseyen" bir parti olduğu görüşü de ifade edilmektedir.

Vatanına, milletine, örfüne, âdetine daha bağlı hissettiğim için [Ak Parti'yi tercih ediyorum], ki bu benim tercihimdir. (Erkek, 52, dindar muhafazakâr)

Oyumu Ak Parti'ye vermemin nedenlerinden biri de İslami görüşü savunuyor olması. (Erkek, 44, geleneksel muhafazakâr)

Ak Parti'nin liderle özdeşleştirildiği ve parti kadrolarından bahsedilemediği görülmektedir. Görüşülen kişiler Ak Parti lideri Recep Tayyip Erdoğan'ı "güvenilir", "güçlü", "etkin", "söylediklerini yapan" ve "halkla iç içe olan" bir lider olarak tarif etmektedir. İlkokul mezunu ve alt gelir grubuna ait bir kişi Erdoğan'ı "dik duran", "İslami yaşamı olan" ve "memleketi için çalışan" bir lider olarak değerlendirmektedir. Ak Parti'ye oy vermesinin nedenleri arasında "İslami görüşe sahip çıkması" ve "iyi çalışma ve ekibinin olması"nın yanı sıra "güven veren" liderinin de etkisiyle sağladığı "müthiş özgüven" olarak saymaktadır.

Diğer yandan, "yapılan hizmetler" de oy tercihlerinin belirlenmesinde önemli bir etken olarak sıklıkla telaffuz edilmektedir. Daha önceki dönemlerde eksik ve yanlış olanların Ak Parti tarafından giderildiğine dair değerlendirmeler görüştüğümüz kişiler tarafından sıklıkla yapılmaktadır. Bu 2 etkenin birbiriyle iç içe girdiği ve birbirlerini destekledikleri anlaşılmaktadır. Vaat edilen "hizmetlerin" gerçekleştirilmesi "lidere" olan güveni arttırmış, zaman içinde lidere olan sadakat doğallaşmış ve otomatikleşmiştir:

Sanki bağlandık gibi. Ona sanki abone olmuşuz, içimizden öyle geliyor. ... Çalışıyorlar tabii, belediyesi de güzel, çalışıyorlar. Hep Ak Parti'ye oy verdim. Memnunum, başka partiyi hiç düşünmedim. (Kadın, 63, dindar muhafazakâr)

Çalışması iyi olduğu için ben verdim. Bir de başkanlık ve bir de Recep Tayyip Erdoğan başkan olduğu zaman. Ben ondan verdim. Yani çalışmasını iyi gördüm. Yani ben parti olarak vermedim. Çünkü ben hiçbir zaman parti, mesela o konuşulsun, ben parti konuşmam. Ben hizmet konuşurum. O yönden yani. Ben parti olarak vermem hiçbir zaman yani. Çalışmasına bakarım. Çünkü şu anda mesela Kılıçdaroğlu gelsin ya da MHP'den gelsin, ben yani çevirecek insan göremiyorum. Bir tek Recep Tayyip Erdoğan çevirdi, yaptı. (Erkek, 48, geleneksel muhafazakâr)

Lideri güçlü olduğu için oy veriyorum. Geçmişteki liderleri dışarıdan, Genel Kurmay'ın baskısı altındaydı. Dışarıdan bize borç veren ülkeler bizim kanımızı emiyordu söylediklerini yapan bir lider olmadığı için. Tayyip Erdoğan şu anda öyle değil. Çok şeyler yapıldı, yani biz aslında Ak Parti değil de bu işi lider Tayyip Erdoğan ya, yani CHP'nin başında da Tayyip Erdoğan olsa, Tayyip Erdoğan olur. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

İyi hizmet yapan, park-bahçe yapan, hizmet eden; birinci öncülük hep odur, yani iyi hizmet etsin işte, yani bu gibi şeylerde, sosyal şeylerde. Bana göre halka daha yakın, böyle insanlarla iç içe yaşayan, insanların derdi ile hemhal olan insan lazım. ... Bunun yapabileceğini başkasının yapabileceğine inanmıyorum. (Erkek, 52, geleneksel muhafazakâr)

Ak Parti ile lider üzerinden kurulan güven hem olumlu hem de olumsuz beklentilere karşılık gelecek şekilde işlemektedir. Buna göre, Ak Parti'ye oy verme tercihi gelecekte ülke çıkarına uygun politika ve hizmetlerin üretilmesine dair inanç kadar, "geçmişe dönme" ve "ülkenin boşlukta kalması" kaygılarıyla da şekillenmektedir. Görüştüğümüz kişilerden bazıları Ak Parti ile ilgili çekinceleri olduğu zamanların olduğunu ancak alternatif göremedikleri ve ülkenin istikrarını düşündükleri için Ak Parti'ye oy verdiğini belirtmektedir. Bu da Ak Parti'ye –özellikle liderine– en azından Türkiye'nin daha kötü duruma düşürmeyeceğine dair bir güven duyulduğunu göstermektedir. Özellikle eğitim seviyesi daha yüksek kişilerin daha çok dile getirdiği bu yaklaşım, diğer parti liderlerine duyulan güvenin Ak Parti liderine olanından düşük olduğunu göstermektedir:

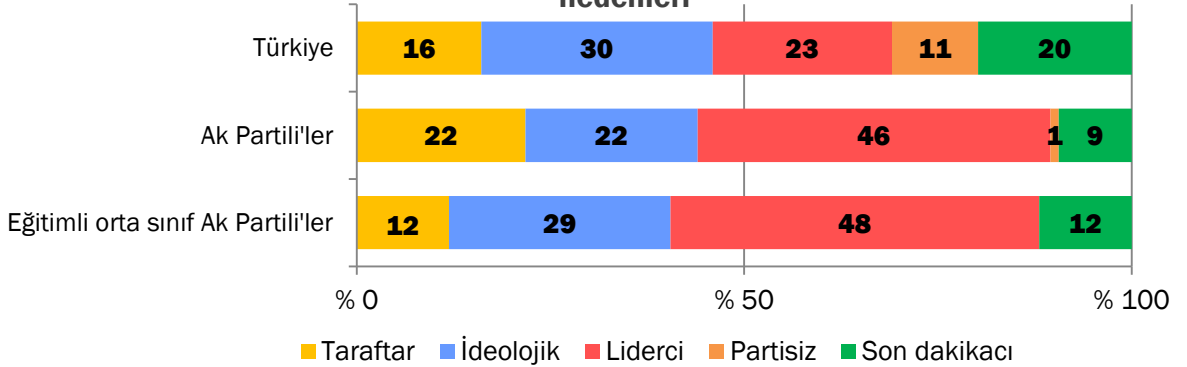

Her şey önemli. Bakarsın, tartarsın düşünürsün verirsin yani. Ama tabii ki her şey benim düşüncem gibi olmuyor. Memleket meselesi olunca bazı şeylerden taviz veriyorsun. Bazı yerlerde kayıyorsun. Yani memleket boşlukta kalmasin, başsız kalmasin diye düşündüğümüz zamanlar oldu. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

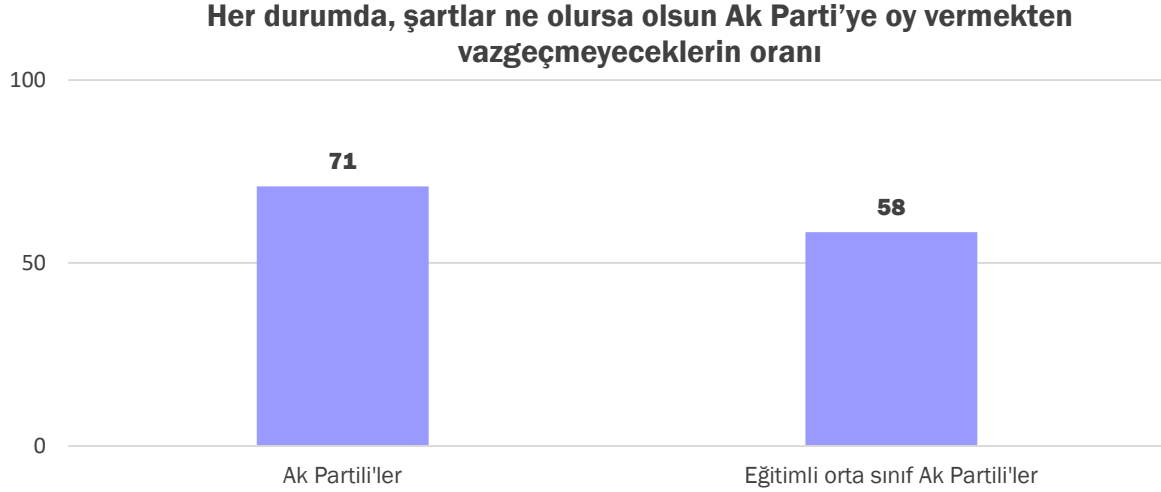
Bazen şöyle düşünüyorum, gelmesini istemediğim biri varsa, onun gelmemesi için oy atabiliyorsunuz. Belki ilk başladığında Ak Parti, Recep Tayyip Erdoğan'ı politikalarını beğendiğim için attım, daha sonra Kemal Kılıçdaroğlu'nu beğenmediğim için attım. İktidara biri gelecekse, bunlar gelsin diye attım, çünkü şu da var muhalefetin bir çözüm ürettiğini veya bir muhalefet yaptığına da inanmıyorum. Ülkede muhalefet yok. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

İşte kadrolaşma diyoruz, iş ortamlarının eksikliği diyoruz, global pazarlara entegre olmakta biraz durakladık diyoruz vs. falan ama bunların hiç birisi benim CHP anlayışına razı getirecek bahaneler değil. Kötü, rahatsızım, gerçekten rahatsızım, çünkü yaşım da artık olgunluk yaşına erdiği için biraz da geleceğe yönelik kendi çocuklarımı düşünmeye başlıyorum. O yüzden bunlar bile benim için Ak Parti'ye oy vermek için yeterli sebep, yani karşımdakileri direkt eleyebiliyorum o konuda. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

2017 yılı verilerine göre eğitilmiş orta sınıf Ak Parti seçmenlerinin Türkiye ve Ak Parti geneli ile karşılaştırmalı partilere oy verme nedenleri

Eğitilmiş orta sınıf Ak Parti seçmenlerinin parti tercih nedenleri genel Ak Parti seçmeninkine göre bazı farklılıklar içermektedir. Bu grubun bir partiye “tarafdar” oldukları için oy verenlerin oranı Ak Parti genel seçmenleri arasındakinden düşüktür. Bu oran Ak Parti seçmenlerinin genelinde yüzde 22 iken eğitilmiş orta sınıf Ak Parti seçmenlerinin genelinde yüzde 12’dir. Eğitilmiş orta sınıf Ak Parti seçmenlerinin oy verme tercihlerini “lidere” göre yapma eğilimi ön plandadır ve genel Ak Parti seçmeninkine benzer orandadır. Ak Parti’ye “ideolojik nedenlerle” oy verenlerin ve seçimlerde parti tercihini son dakikada yapanların oranları ise genel Ak Parti seçmenleri arasındakilerin oranlarından daha yüksektir.

Diğer yandan, Ak Parti seçmenleri arasında eğitim ve gelir seviyesi artıkça parti sadakatinin azaldığı görülmektedir. Ak Parti seçmenlerinin genelinde “her durumda, şartlar ne olursa olsun Ak Parti'ye oy vermekten vazgeçmeyeceğim” diyenlerin oranı yüzde 71’dir. Bu oran eğitimli orta sınıf Ak Parti seçmenleri arasında yüzde 58’e düşmektedir.

Görüştüğümüz eğitimli orta sınıf üyesi bir seçmen de kendisiyle anne-babasının arasındaki oy verme davranışındaki farka dikkat çekerek, Ak Parti’yi seçmesinde taraftar olma durumunun etkili olmadığını, bunun yerine meseleler üzerinden kendi değerlendirme ve yargılamalar sonucunda oy tercihini belirlediğini söylemektedir. Buna bağlı olarak, siyasi tercihlerini “körü körüne” bağlılık yerine kendi değerlendirmeleri sonucunda yaptığını vurgulamaktadır:

Benim babam hacıdır, beş vakit namazını kılar, işte Ak Parti işte veyahut sağcıdır; koyudur, çok değiştiremeyebilirsin ama ben mesela olumsuz bir tarafını gördüğüm zaman kararımı değiştirebilirim, takım tutar gibi parti tutmam açıkçası. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

Aynı seçmen oy tercihinde “liderin” de çok önemli yer tuttuğunu dile getirmektedir.

Yerel seçimlerde ise Ak Parti’ye olan parti sadakatinin gevşediği görülmektedir. Görüşülen Ak Parti seçmenlerinin bir kısmı Ak Parti’nin iktidarda olduğu geçtiğimiz 16 yıl içerisinde yerel seçimlerde dönem dönem diğer partilere oy verdiklerini ya da diğer siyasi partilere oy vermeye düşündüklerini/düşünebileceklerini söylemektedir. Görüştüğümüz Ak Parti seçmenleri yerel seçimlerde oy tercihlerini genellikle sunulmakta olan belediyeye ait hizmetleri değerlendirerek yaptıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra, hemşerilik, arkadaşlık ve akrabalık ilişkileri de kişilerin yerel seçimlerdeki parti seçimlerinde rol oynamakta olduğu belirtilmektedir:

Sevdiğim bir arkadaş vardı, encümen üyesiydi mesela ben onu tercih ettim. Bugün belediye olsa yine aynısını yapardım, yani milletvekilinde farklı, encümende farklı, yani emin olduğum, güvendiğim, sevdiğim doğru dürüst bir insan olsa Ak Partili değil de başka bir partiye de veririm. ... şahsın sağlam olması gerekiyor; dürüstlüğüne, insanlığına güvendiğim insan şahıs

olduğu zaman mesela encümeni öyle yaptım. Niye? Çünkü iyi tanıdığım, emin olduğum, tanıdığım bir insan olduğu zaman. (Erkek, 52, dindar muhafazakâr).

Ben Giresunluyum. Burada Giresunlu çok seçmen var, çok seçmen var. Genel seçimlerde cumhurbaşkanına oy veririm, mahalli seçimlerde burada Giresunlu aday olursa burada Giresunlu'ya, bu CHP'li de olsa veririm. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Görüştüğümüz kişilere “Ak Parti ile ilgili herhangi bir olumsuzluk ya da sorun görüyor musunuz?” sorusunu yönelttiğimizde, farklı tepkiler alınmaktadır. Görüşülenlerin bir kısmı herhangi bir sorun görmediğini söylemektedir. Diğer yandan çeşitli konularda sorunlar ve eksiklikler olsa da bunları görmezden geldiğini söyleyenler ve “olağan” karşıladıklarını söyleyenler de mevcuttur. Bu iki görüşün de ortak noktası hataların ve sorunların zaman içerisinde düzeltileceğine dair Ak Parti'ye duydukları güvendir. Bunu yanı sıra Ak Parti yönetimlerinin memnun oldukları yanları hoşnut kalmadıkları taraflarına göre ağır basmaktadır. Bir kişi de bunlara ek olarak, demokrasiyi “çoğunlukçu” bir anlayışla yorumlayıp, herkesin memnun aynı anda memnun edilemeyeceğini savunmaktadır:

Ülkeyi yönetenler, bu insanların daha iyi yaşaması için elinden gelen gayreti gösterir, çünkü bunlar seçilerek üzerine bir yük almıştır. Hemen ben istiyorum diye yapılamayabilir, eksikleri vardır mutlaka, ben çok eksikleri de görmüyorum, yani görmek istemiyorum. Görmüyorum çünkü zamanı gelince yapılıyor, sırası ile yapılıyor, yani devletin işi de budur zaten. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Birinin gönlünü yaparken, illa ki birinin kalbini kırarsınız. Yani toplumda herkesin gönlünü zaten yapamazsınız. Ben CHP'li olduğumu düşün, sen CHP'li ol, ben Ak Parti olayım mesela. Ak Parti bir şey yaptığı zaman daha ziyade beni üzecek bir şey olmaz, seni üzecek bir şey olur değil mi? Seni küstürür yani. Şimdi başa senin partin geldiğini düşün. Bu sefer de ne olacak, beni üzecek. İkimizin gönlünü aynı anda yapamaz ki. (Erkek, 45, geleneksel muhafazakar)

Görüştüğümüz kişiler arasında, eğitim ve gelir seviyesi arttıkça Ak Parti'ye yönelik bazı eleştirilerin daha net bir şekilde ifade edildiği görülmüştür. Ak Parti'ye yönelik eleştirilerde “diğerlerine tahammülsüz davranılması”, “eleştiriye açık olunmaması”, “insan kayırmacılık”, “yolsuzluk” gibi sorunların altı çizilmektedir:

Ya bu yolsuzluklar, ihaleler, hani herkesin bildiği şeyler. Hani tam doğru mudur, yanlış mıdır bilmiyorum ama dedikodusunun çıkması bile altında bir şey var ki çıkıyor yani sonuçta bir şeyler yanlış yapılıyor, olmaması lazım. Ne bileyim atamalar. Hani ben şeyimdir, işi hak edene verirsin, düzgün yaptığı sürece de onda kalır. İş kendi yandaşına vermemen lazım. İlk başta nasıl derler? Liyakat, sonra şey beklemen lazım, ne derler? ... İşte bağlılık beklemek. Şimdi ilk başta “Ben Ak Parti’de şunu tanıyorum” “Yok, CHP’de bunu tanıyorum,” “Benim orada adamım var, ben buraya girerim, orada yatarım, emekli olurum giderim.” Böyle bir mantık olduğu için biz hiç gelişemiyoruz: başta Ak Parti’ye verilmesi lazım. Düzgün yapılması gerekiyor. Düzgün yapılmazsa zaten Türkiye bir yerlere gidemez. Biraz sistem işlemiyor. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

Ak Parti'ye yönelik eleştirilerden bir tanesi Türkiye'deki "kültürel zenginliği" yeterince tanımaması ve farklılıkları göz ardı etmesidir. Buna benzer bir diğer görüş ise, iktidar partisinin sadece kendi oy tabanına yönelik icraatlarda bulunduğudur. "Çoğulcu" bir anlayışa dayanan bu eleştiriye göre, genel olarak iktidara gelen partilerin kendisine oy vermeyen kesimlerin de ihtiyaç ve taleplerinin dikkate alması gerekmektedir:

Ak Parti'nin bence yine bu zenginliği, Türkiye'deki zenginliği, kültür çeşitliliğini kabul etmesi - ha kimsenin hayatına müdahale etmiyorlar, uygulama anlamında ama- söylem anlamında da bunu daha tahammülcü veya daha açık fikirli olması gerekiyor. ... Sokakta gezen, ne bileyim işte açık giyinen bir kadın, içki içen bir kadın, içki içen bir erkek, dövme bir erkek, o bu şu vs. Veya Avrupa'ya entegre olmayı isteyenleri, daha çok Avrupalı yaşayan diyelim diyenleri. Öyle değerlerin de Türkiye'nin, öyle insanların da Türkiye'nin bir değeri olduğunu, onların da gerçekliğini kabul etmesi gerekiyor Ak Parti'nin de sadece muhafazakâr, dindar kesim yaratmaya çalışmak ve sadece onların varlığını kabul etmek değil, diğerlerinin de varlığını kabul etmesi gerekiyor, Ak Parti'nin. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Yüzde 50'sini almış bir partiye oy atmama rağmen, diğer yüzde 50 için yapılması gereken bir şey varsa, bir karar alınması gerekiyorsa, alması gerekir. Gerekirse bu yüzde 50'yi eziz geçeceksin orada, çünkü yanlış yani. Eleştirsinler seni, yani oraya, bir yere gelmek, kendi yandaşlarına güzel görünmek demek değildir. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

6.2. Muhalefet

Görüştüğümüz Ak Parti seçmenlerinin hepsi şu an Türkiye'deki genel muhalefet anlayışını hem içerik hem de biçim olarak "yetersiz" ve "yanlış" bulmaktadır. Eleştirilerin odak noktası Türkiye'de muhalefetin Ak Parti iktidarının icraat ve politikalarını sadece "kötülemek" üzerine kurmakta olduğudur. Görüştüğümüz kişilerin çoğunluğu eleştirilerinde muhalefetin Ak Parti hükümetlerinin gerçekleştirdiği kalkınma projelerine karşı takındığı tutumu örnek olarak vermektedir. Buna göre köprü, havalimanı, yol ve tünel gibi altyapı projelerini olumlu olarak değerlendiren Ak Parti seçmenleri, muhalefetin bu yatırımları her yönüyle "kötülediğini" ve bu projeler hakkında herhangi bir "yapıcı" eleştiri yapmadığını düşünmektedir. Görüşülen kişiler, Ak Parti icraatlarının toptan olumsuz olamayacağını, muhalefet partilerinin de bu politikaların "eksik yerlerine" işaret ederken bu politikaları "daha ileri" götürecek yorumlar yapması gerektiğini savunmaktadır. Diğer yandan, muhalefetin "yeterince çalışmaması" ve "yeni projeler geliştirmemesi" de muhalefete yöneltilen eleştiriler arasındadır:

İyi bir muhalefet doğruya doğru diyerek yapılır. ...Yapılan köprünün, tünelin, altyapının neden daha güzel olmadığını eleştirirdim ama devamlı kötüleme olmaz. (Erkek, 44, geleneksel muhafazakâr)

Bana, seçmene iyi bir planla projeye gel, ben sana oy vereyim. Ama bir şey söyleyeyim, onların da artık bundan sonra iktidar olma gibi bir kazanımının olmasının mümkünatı yok. Oldukları yerde kalacakları için artık şaşırmış, freni patlamış bir araç gibi sağa sola saldıran bir şey haline gelmişler. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

İnsanların istedikleri bu ülkede yapılıyorsa, muhalefete niye ben rahatımı bozayım da ona oy vereyim yani? Adamlar köprüye karşı çıkıyor, yani köprü mü dursun şimdi? Yani bunların her yapılana, insanların kullanacağı her projeye karşı çıkmaması lazım, yani çıkarsa; ha “Bu böyle şuradan yapılsa daha iyi olur, buradan yapılsa daha iyi olur” deyip “Bak şu köprü çok iyi oldu” demiyor, mesela havalimanı. Bazen muhalefet, iktidarın yanında olursa belki oyunu artırır. Destek verirse, “İnsanların kullanacak olduğu, şu anda 3. havalimanı; güzel yapıldı, gerçekten gerekliydi bu, insanlar mağdurdu,” böyle deyimlerle muhalefet teşekkür etse, ne bileyim cumhurbaşkanı diyor ki “Ben her açılışa bunları çağırıyorum, gelmiyor” gitse bazen, insanların biraz daha oyuna ılımlı yaklaşırsa, biraz daha insanlar belki ona oy verebilir. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Muhalefet partilerinin değerlendirmesinin özellikle liderler üzerinden yapıldığı gözlemlenmektedir. Bunu yanı sıra, görüşülen Ak Parti seçmenlerinin bir kısmı muhalefetin kullandığı dili ve üslubu “saldırgan” olarak tanımlamakta ve bunu rahatsız edici bulmaktadır. Bu görüşe göre, siyasi kutuplaşmanın ve kavganın nedeni muhalefet partilerinin takındığı tavidir. Diğer liderlerde olumsuz olarak gördükleri özellikleri “dedikodu yapma”, “her şeyi kötüleme” ve “ikna edici olmama” olarak tanımlamaktalar.

Mesela bir lider başka bir liderin arkasından çok dedikodu yapmamalı. O bana çok ters geliyor. Yani derler yani kadınlar dedikoducu. Lider dedikoducu olmamalı. Başkalarını kötülememeli. Kendi yapacaklarını anlatmalı. Ama gerçekten yapacaksa anlatmalı diye düşünüyorum. (Kadın, 55, geleneksel muhafazakâr)

Emekli maaşını yükselteceğim diyor. Ama ben nereden bileyim? Belki yükseltecek ama diğer tarafları bozacak. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Ayrıca görüşülen kişilerin bir kısmı muhalefet partilerini “muhalefet için muhalefet yapma”, “koltuk sevdalısı olma” ve “kendi menfaatleri için hareket etmek” ile suçlamaktadır:

Hakkıyla işlerini yapmıyorlar. Akşamki söylediklerine sabah sahip çıkmıyorlar. Yani ne bileyim memleket için çalışmıyorlar. Kendi yani siyaset için kişisel çıkarları için çalışıyorlar yani. Ben öyle görüyorum. Memleket için çalışsalar bu memleket daha iyi yerlere gelebilir. İyi işleri desteklemeleri lazım. Kötü işleri de yapmalarına müsaade etmemeleri lazım değil mi? (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

Görüştüğümüz kişilerin bazıları iyi bir alternatif olacak muhalefet partisi göremediklerinden dolayı Ak Parti'ye oy verdiklerini, ancak kendilerini ikna eden bir partinin çıkması durumunda o partiye de oy verebileceklerini söylemektedir:

Ak Parti'ye de çok isteyerek vermiyorum ama başka bir şey göremiyorum. Öbürlerinden memnun kalmadığım için. (Kadın, 55, geleneksel muhafazakâr)

Hizmet kategorisinde, yani böyle bir alternatifi olduğunu düşünmediğim için yoksa alternatif mutlaka vardır ama bu ay, bugün, yarın çıkarsa o günkü tavrım farklılaşır. (Erkek, 52, geleneksel muhafazakâr)

Ak Parti harici hepsi. Ak Parti'ye de çok isteyerek vermiyorum ama başka bir şey göremiyorum. Öbürlerinden memnun kalmadığım için. (Kadın, 55, geleneksel muhafazakâr)

6.3. CHP

Görüştüğümüz Ak Parti seçmenlerinin tümü CHP'yi “etkisiz” ve “yetersiz” bir muhalefet partisi olarak tarif etmektedir. Eleştiriler yoğunlukla Kemal Kılıçdaroğlu'nun parti liderliği üzerinden yapılmaktadır. Kılıçdaroğlu'na yöneltilen eleştiriler arasında en çok “gerektiğinde iktidara yeterince destek vermemesi”, “ikna edici olmaması”, “geçekleştiremeyeceği vaatlerde bulunması”, “tutarlı olmaması”, “yapılan her şeyi eleştirmesi” ve “halktan kopuk olması” sayılmaktadır. Ayrıca, Kılıçdaroğlu'nun “kavgacı” ve “muhalefet yapmak için muhalefet yapan” bir üsluba sahip olduğu da sıklıkla vurgulanmaktadır:

Kemal Kılıçdaroğlu sürekli polemik. ... Sen alternatif mi yapıyorsun, sen ne yapıyorsun, sen ne yaparsın? ... Hiçbir zaman olmamış şeyleri “Yapacağım” diye vaatler vermemeli. O tür vaatler veriyor, olmamış şeylerin vaatlerini. ... Muhalefet bir karşıda olmak demek değildir her zaman. Bence yanında olarak da doğruyu söylersin, yanlışı varsa zaten karşısında olursun ama ... hükümetin her yaptığını eleştirmek üzerine kurulu. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

Sen Hakkâri'ye gittin mi veya Şırnak'a bir yere hiç? Gittin mi Tayyip kadar? Bir amcanın elini öptüğünü gördünüz mü? Bir cenazede tabutu kaldırıp taşıdığını gördünüz mü? Adamı aradığını, insanların sigara paketlerini cebinden aldığını, yasakladığını. Sosyalleştiğini gördünüz mü? (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

Görüşülen kişilerden bir tanesi CHP'nin “asli” konulara eğilmemekle ve önemli konularda herhangi bir öneri getirmemesinden şikayet etmektedir:

Asli şeylerle uğraşamıyor, asli şeylerle hiç şey yapmıyor. Böyle ufak tefek ferî şeylerle uğraştığı için bir duruş sergileyemiyor. ... Mesela diyelim ki ekonomi meselesi olur, milli menfaat olabilir, işte paramızın değeri olabilir, ekonomik şeyler olabilir, halkın sorunları olabilir, devletin bir sorunu olabilir. Bu gibi şeylerde şey, bir duruş sergileyemiyor. (Erkek, 52, dindar muhafazakâr)

CHP ile ilgili değerlendirmelerin önemli bir kısmını laiklik meselesi oluşturmaktadır. Genel olarak, görüştüğümüz Ak Parti seçmenlerinin arasında CHP'ye duyulan güvenin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Görüşülen kişilerin bir kısmı, özellikle dindar ve muhafazakâr kesimlerin hayat tarzlarına yönelik geçmişte uygulanan baskıları hatırlatmakta ve CHP'yi de bu zihniyetin temsilcisi olarak görmektedirler. Özellikle laiklik konusunda daha sert bir tutum sergilemesinden endişe edilen CHP'nin olası iktidarı durumunda kendi hayat tarzları üzerinde baskının artacağı kaygısını taşımaktadırlar:

Eline geçerse aynı şeyleri geri getirirler, kesinlikle, yani o eski kanunları aynı şekilde, daha sert bir şekilde geri getirirler, çünkü inanmıyorum ben CHP'ye. ... Gerçekten bunun o zamanki CHP bunların önlemini alması lazımdı, demokrasi budur. İnsanlar, sen yani orada başı kapalı

olsa ne olur ama yaşadığı gibi gelsin, yani onun oraya girmesi iki saatlik bir törende, ne olur ki yani ülke mi giderdi elden? (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Yani dindarıyla da beraber oluyorlar, oturup kalkıyorlar. Bakıyorum ki, ben samimi bulmuyorum bunların yaptıklarını. Asla yani. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

CHP'nin, Türkiye'nin değerlerine saygı göstermesi gerekiyor, çünkü CHP'nin hitap ettiği kesim sizin bu ankette modern diye kaydettiğiniz kesim. Modern dediğimiz kesimin bizim konuştuğumuz manada toplumun diğer kesimleriyle, gelenekselcilerle, muhafazakârlarla, dindarlarla hiçbir ortak noktası yok ve bunu reddediyorlar ve bunu ötekileştiriyorlar, aşağılıyorlar, kabul etmiyorlar. ... Hani onlar için bu günümüze yakışmayan bir yaklaşım, "21. yüzyılda böyle bir şey mi olur" dedikleri insanlar bunlar. O yüzden CHP'nin sadece modern kesime hitap etmek değil de o Türkiye'nin gerçeklerini kabul etmesi gerekiyor, işte Türkiye'de gelenekselci ve dindarların olduğu bir topluluk olduğu, onların da işte kendini ifade etme, her ortamda kendilerini ifade etme özgürlüklerini vermesi, bunu sağlamaya onları ikna etmesi gerekiyor. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Görüşülen kişilerden bazıları CHP'nin "zenginlerden" oy aldığını düşünmektedir. Bu kişilerden biri toplumun "tuzu kuru" olarak adlandırdığı gelir seviyesi yüksek kesimlerinin CHP'ye oy verdiğini söylemektedir. CHP milletvekillerini de aynı şekilde "tuzu kurular" olarak nitelendiren bu kişi, hem CHP milletvekilleri hem de CHP'ye oy veren varlıklı kesim sadece kendi çıkarlarını düşündüğünü ve Türkiye'nin kalkınmasını umursamadığını ileri sürmektedir:

[CHP seçmenlerinin] yüzde 18'i, ona 15'i diyelim, çok böyle gelir seviyesi yüksek olan insanlar, kesinlikle. ...Şu sitelerden yüzde 80 CHP'ye oy çıkıyorsa bellidir abi, yani dışarıdaki insanların ne olduğuna bakmıyor, bu böyle yani açık açık, net yani bunu hepimiz biliyoruz. CHP'nin oy aldığı yerlerle bunu kesiştirebilirsin. Şimdi Kadıköy'den Ak Parti, Nişantaşı'ndan Ak Parti oy alabiliyor mu? Bakırköy'den? İstanbul'un en gelişmiş yerleri değil mi? Sarıyer'den alamaz. Onun için onların; ülke kalkınmış, havalimanı yapılmış, köprü yapılmış umurunda değil. Ama hep onlar kullanıyor bunları, ama onlar zaten tuzu kuru ya. Onlar soğukta üşümemiş, İstanbul'un en güzel yerlerinde otururlar. Bir sürü yerden kira gelirleri vardır. Hep bunlar işte geçmişte onların kazandığı haklar [ayrıcılıklar]. Yani bunlar daha önceden gelmiş olan yoksa çok çalışıp da kazanmamışlar. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Benzer görüşe sahip bir başka Ak Parti seçmeni de, CHP'nin sosyal demokrat kimliğine rağmen "zengin" kesimden oy aldığını vurgulamaktadır:

Ben sosyal bir parti olması gerekirken, bence zenginin partisi olduğunu düşünüyorum. Ak Parti daha sosyal, fakirin partisi Ak Parti, aslında CHP'nin olması lazım. Belki Ak Parti'nin zenginin partisi olması lazım. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

6.4. HDP

2017 yılı verilerine göre, Ak Parti seçmenlerinin %43'ü hiçbir zaman HDP'ye oy vermeyeceklerini söylemektedir. Hiçbir zaman CHP'ye oy vermeyeceğini belirten Ak Parti seçmenlerinin oranı ise %33'tür. Bu oranlar, Ak Parti seçmenlerine en uzak siyasi partinin ağırlıklı olarak HDP

olduğunu göstermektedir. Derinlemesine görüşme yaptığımız Ak Parti seçmenlerinin hepsi de kendilerine en uzak hissettikleri partinin HDP olduğunu ifade etmiştir. Bunun ana nedeni olarak, HDP'yi "PKK sempatizanı olan", "teröre ve şiddete destek veren" ve "bölücülük yapan" bir parti olarak görmeleridir. Diğer bir deyişle, görüştüğümüz Ak Parti seçmenleri HDP'ye ilişkin değerlendirmelerini "bölünme korkusu" ve "terör" üzerinden yapmaktadır. HDP'yi de "terör" ve "bölünme" ile ilgili gördükleri faaliyetlerin bir aktörü olarak tanımlamaktadırlar. Bunun yanı sıra, HDP'ye "uzlaşmayan bir parti olma" gibi başka olumsuz özellikler atfedenler de bulunmaktadır:

Yani özü terör yani bunu daha anlamayacak bir şey yok. Anlamayacak, yani tamamen ülkeyi bölecek, bölmeye yönelik bir parti. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Valla ben Kürtleri savunuyor ama Kürtleri savunduğu için değil, ben PKK'yı savunduğu için diyorum yani. ... Ama normalde mesela CHP tamam, normalde iyi yani. Benim gözümde bazı şeylerle uğraşıyorlar. Tamam, koşturuyorlar. MHP olsun, Ak Parti olsun. Tamam, uzlaşıyorlar. Ama işte HDP'yle uzlaşamazlar yani. (Erkek, 48, geleneksel muhafazakâr)

[En uzak gördüğü parti] Valla HDP'dir. Çünkü Kürtlüğü savunmuyor. Kürtlerin haklarını savunmuyor. Kendi ideolojisini savunuyor. O yüzden kızıyorum. Karşıyım. Ve bir de şöyle bir şey söyleyeyim. Allah'ın verdiği canı Allah alır. Bu yani nasıl anlatayım ya? Buna kimsenin hakkı yok yani. Yani cinayet işleyen birisi katildir. Canidir yani. E şimdi benim görüşüme göre ne olursa olsun yani, şimdi atıyorum 50 bin tane, 30 bin tane, en az 30 bin tane insanımız öldü değil mi, o Kürtlük Türklük davasında. Kürtlerin çoğunun onayı yok buna. (Erkek, 45, geleneksel muhafazakâr)

[Türkiyelileşme sloganı ile] Oyaladılar, sonra kendi politikalarını yaygınlaştırdılar. yani orada ikiyüzlülük yaptılar, orada çok sol görüşlü insan var, onlar yaptı, zaten HDP böyle çıktı diye biliyorum ben. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

Diğer yandan görüştüğümüz kişiler HDP'yi genellikle Kürtleri temsil eden bir parti olarak tarif etmektedirler. Temsil edilen seçmen kitlesine ve aldığı oy oranına işaret eden bu kişiler, HDP'nin (veya benzeri bir partinin) mecliste yer almasının gerektiğini belirtmektedir. Bu görüşü savunanlar, aldığı oy oranı itibarıyla "demokrasinin gereği" olduğu savunmaktadır. Ancak HDP'ye ilişkin yukarıda bahsedilen olumsuz görüşler burada da tekrar edilmekte ve mecliste yer alan bir partinin bu doğrultuda hareket etmemesinin gereğine dikkat çekilmektedir:

[Mecliste] Olmalılar. Mecliste çok parti olması doğal da bu şekilde siyaset yapmamaları lazım bence, bana göre yanlış. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Seçmeni var, bir tarafı var, onlar orada temsil edilsin. Ama temsil edilirken de aşırı böyle terörü savunarak temsil edilmesin yani. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Tek şeyi PKK sempatizanı olmasından, başka bir nedeni yok, yani dilinden, ırkından dolayı hiçbir sıkıntı yok. ... Tek yönüyle istemem, o yönden ama yoksa şey olarak, dil olarak Kürtleri

temsil etmiş amenna. Dil olarak, şey olarak hiçbir sıkıntım yok ama tek, tek sıkıntım o aslında. (Erkek, 52, dindar muhafazakâr)

6.5. MHP

Görüştüğümüz Ak Parti seçmenleri genellikle MHP hakkında olumsuz bir görüş belirtmemektedir. Özellikle, Ak Parti ile kurulan ittifaka gönderme yaparak MHP hakkında ağırlıklı olarak olumlu ifadeler kullanılmaktadır. Daha önceki dönemlerde MHP'nin Ak Parti iktidarlarına yönelik eleştirileri ve muhalefet biçimi hatırlanmamakta veya eleştirilmemektedir. Aksine, MHP'nin gerekli olduğu zamanda “milli bir duruş” sergileyerek Ak Parti yanında yer aldığı ve bir muhalefet partisi olarak “olması gerektiği gibi” hareket ettiği görüşü ifade edilmektedir:

MHP'nin son zamanlarda ittifak, iki yıl geçmişe dayandığı için, öncesinde ne söylüyordu da doğruydu, onu hatırlamıyorum açıkçası çok fazla. ... Devlet Bahçeli de eleştiriyordu. Ama yanında durması. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Şimdi gerçekten çok güzel oldu. Ben bunu MHP'li arkadaşlarıma internetten yazdığım zaman bunlar bana küfür eden insanlar. Böyle bir şey olmayacağını söylüyorlardı. ... Ülke için bir araya gelmeli, yani kişiselliği bırakmalılar. Çok iyi oldu, mükemmel oldu, yani bundan daha iyisi olmaz herhalde ya. ... Ama eskiden ilişkiler çok zıttı. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

MHP de iyi gözümde. O da yani uzlaşıyorlar, bir çaba gösteriyorlar...[Seçim ittifakı için] Uyumlaşıyorlar. Uyumlu yani. ... Bu yönde uzlaşmaları iyi. ... Çünkü neden? Ülke ekonomisi için de iyi. Millet görüyor mesela orada kavga ettiklerini. Bu sefer daha tansiyon içeride düşüyor. Bu yönden. Uzlaşma daha iyi yani bence. (Erkek, 48, geleneksel muhafazakâr)

Görüştüğümüz kişiler, MHP'yi tarif ederken milliyetçi bir parti olduğunu söylemektedir. Görüşülen kişilerin bazılarına göre, MHP'nin bu özelliği Ak Parti ile ters düşmemektedir. Mesela, görüştüğümüz kişilerden biri, MHP'nin milliyetçiliğinin “ırkçılık” olmadığı vurgusu yaparak Ak Parti'nin milliyetçiliğiyle benzer olduğunu söylemektedir. Bir başka kişi de şu şekilde ifade etmektedir:

Zaten milliyetçilik konusunda çok fark yok. Yani MHP ne kadar milliyetçi ise, yani ırkçı değil zihniyeti, ırkçılık ayrı. ırkçılık nedir? Sade biz varız, yani biz Türküz demek. Milliyetçilik nedir? Bütün milleti kapsar bence. Bütün milleti kucaklama konusunda Ak Parti ile aynı. (Erkek, 52, dindar muhafazakâr)

Öte yandan kendisini “milliyetçi” yerine “vatanperver” olarak tanımlayan bir kişi, MHP'nin savunduğu milliyetçi çizgiyi eleştirmekte ve bunun “kültürel zenginliğe” sahip Türkiye'nin gerçeklerine uymadığı görüşündedir:

MHP açısından, sadece milliyetçilikle bu kervanı yürütemezsiniz, çünkü Türkiye çok zengin bir kültürden geliyor gerçekten, Osmanlı'nın mirasıdır bu. O zengin kültürleri de kabul etmeniz gerekiyor, hani kimsenin adını “Türk” koymanıza gerek yok, kimseyi buna zorlamanıza da gerek yok, çünkü yani en nihayetinde buna karar veren kendisi değil yani. Bundan sıyrılması gerekiyor. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Ak Parti ve MHP arasındaki seçim ittifakını olumlu değerlendiren bir kişi de MHP'nin milliyetçilik anlayışını eleştirmektedir. Milliyetçiliğin en önemli unsurunun “milli kalkınma” olduğunu düşünen bu kişiye göre MHP daha somut önerilerde bulunmalıdır:

MHP kara düzen bir milliyetçilik yapıyor, ne yaptığını da bilmiyor. Sorsan şimdi milliyetçilik nedir, ne için milliyetçilik oluyor desen, onların milliyetçiliği işte ne bileyim ben. Neye göre milliyetçi, nedir milliyetçilik? Yani [milli bir sanayi üretimine gönderme yaparak] bir şey üreteceksin. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Bir başka kişi de, MHP ile Ak Parti arasında kurulan ittifakı seçimlere yönelik bir stratejinin parçası olarak görmekte ve Ak Parti'ye çok faydasının olmayacağı görüşündedir:

Küçük partiler meclise girmek için yanaşiyor. ... Hiçbir avantajı yok bence. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

Partiler arasında koalisyon kurulması fikri görüştüğümüz kişiler arasında destek görmemektedir. Belirtilen görüşlere göre daha önceki dönemde yaşanan sorun ve krizler koalisyon hükümetlerinin “başarısız” olmasından kaynaklanmıştır. Görüşülen bir kişi koalisyonların Türkiye’de yürütülememesini kültürel nedenlerle açıklayarak, Türkiye’de farklı görüşten aktörlerin hayatın hiç bir alanında birbirleriyle uzlaşmaya yanaşmadığını iddia etmekte ve siyasi partilerin koalisyon kurmalarının buna bağlı olarak olumlu sonuçlar üretmediğini düşünmektedir:

Yaşımız gereği koalisyon dönemlerinde Türkiye’nin neler yaşadığını biliyoruz, çok saçma şeyler, çünkü bizde anlaşma kültürü yok zaten, insanlar arasında. Sokakta yok anlaşma kültürü, siyasette nasıl olsun? Onlar da bizim oraya yansıyan görüntülerimiz yani. O yüzden o Türkiye’nin koalisyon kültüründen çıkması gerekiyor bence. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

[Ekonomik durum hakkında] *Yani bir koalisyon hükümetleri geçirdik biz mesela. Asla ilerlemedi Türkiye’miz. Her zaman yerinde saydı. ... Koalisyon olursa asla bir şey olmaz. Daha kötüye gider yani. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)*

Diğer yandan, Ak Parti ve MHP arasında kurulan seçim ittifakını bir tür koalisyon olarak görülmemektedir.

6.6. Milliyetçilik

Görüştüğümüz kişiler milliyetçiliği ortak olarak “vatanını sevmek” ve “bayrağını sevmek” gibi duygularla açıklamaktadır. Bir anlamda ezbere dönüşmüş olan bu kavramların dışında, bazı farklı unsurlar da milliyetçilik tanımı kapsamında kullanılmaktadır. Bunlardan biri “kalkınmacılık” ve “yerli üretim”dir. Görüştüğümüz kişilerden birisi, milliyetçiliği ülkenin kendi sanayi üretimini yapması ve yerli mallarını tüketilmesi olarak tarif etmektedir:

Mesela burada kola satılıyor, ben Türk malı olsaydı da kola içmem, milliyetçilik yani ülkemi, ülkemde üretilen. Milliyetçilik, ülkede üretilen malzemeler ülkede kullanılırsa, yani kendi

fabrikalarımız olursa, hepimiz bunları kullanırsak ama bu ülkenin, dışarı bağımlılığı kalkar, dışarıdan çok şey almayız mesela. Araba üreticisinin, bu ülkede çok şey yapılması lazım, yani tüketim anlamında biz eğer bunları yapmış olsaydık, bizim çok paralarımız yurtdışına gidiyor. Şu telefon, o gidiyor, bu gidiyor, şu gidiyor, yani bizim ürettiğimiz bir şey, ürettirmediler bize hiçbir şeyi. ... Milliyetçilik benim tanımladığım, yani ülkemdeki üretim; ülkemde, her şey ülkede yapılsın, dışarıya bağıllık, ancak milleti bu şekilde hem ürettirsin insanlar işsizlikten, işsizliği azaltırsın, ürettiğimizi de kendimiz tüketiriz, biz bir şey üretemiyoruz gerçekten. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Milliyetçilik kavramı içine sokulan bir diğer unsur da “güvenlik”tir:

Milliyetçilik benim için her anlama gelir. Benim devletim güzel olmasa, ben burada rahat rahat, elimi kolumu sallaya sallaya gezemem. Ordum güçlü olmasa. Gezebilir miyim, gezemem. Birincisi devlet bana bunu sağlıyor. İkincisi polis bana bunu sağlıyor. Üçüncüsü jandarma bana bunu sağlıyor. (Erkek, 45, geleneksel muhafazakâr)

Geçmişte milli selamet çizgisinden partileri destekleyen bir dindar muhafazakâr Ak Parti seçmeni, “milliyetçilik” ve “ırkçılık” arasında fark olduğunu altını çizmektedir. Dini referanslara da başvurarak kendisinin “ırkçı” olmadığını, bir milleti diğerinden üstün tutmadığını belirtmektedir. Diğer yandan, yurttaşlık üzerinden tanımladığı ve “vatanına, tarihine, kültürüne sahip çıkmak” olarak tarif ettiği milliyetçilik anlayışına sahip olduğunu söylemektedir:

İrkçi değilim. Bir ırkı öbüründen üstün tutmam. Milletine, vatanına, tarihine, kültürüne sahip çıkan insan milliyetçidir. Bende bu anlamda milliyetçilik var. Milliyetçilik değil de ırkçılık sade kendi ırkını savunan, işte, işte “Biz üstüz” üstünlük şeyi var. ... Milletin, milliyetçiliğin şöyle olması lazım: Ben Rumun da TC vatandaşıysa bir vatandaş olarak severim, Kürdü de severim, Lazı da severim, Çerkesi de severim. Hepsi benim arkadaşım, yani ille bunlar arasında bir ayırım yapmaya gerek yok. Onların da hastanesi olsun, onun da okulu olsun... (Erkek, 52, dindar muhafazakâr)

Benzer bir görüşü, imam-hatip lisesi kökenli, üniversite ve yüksek lisans diploması sahibi ve yeni orta sınıfa üye bir Ak Parti seçmeni de ifade etmektedir. Bu kişiye göre, milliyetçilik genel olarak içerisinde “etnik vurgu” barındıran bir kavramdır. Bu konu hakkındaki görüşlerini dini referanslara da dayandırarak açıklayan bu kişi, kendisini tanımlarken milliyetçilik kavramı yerine, “ülkesini sevmek” anlamına geldiğini düşündüğü “vatanperverlik” kavramını kullanmaktadır:

Hani aslında Türk milleti değil de Türkiye milleti demeye çalışırdım, çünkü gerçekten Türkiye milletidir, Türk milleti değildir. Genlerimizden dolayı yüzyıllardan beri beraber olduğumuzdan dolayı bir Türkiye milleti ortaya çıkmıştır. “Herkes kendisini Türk hisseder” gibi, artık Türk kavramından daha çok bir ülke kavramına denk geliyor benim gözümde. ... Ben kendimi milliyetçiden çok vatanperver olarak görüyorum. ... Milliyetçilik, her ülkenin kendi içerisinde, kendi toplumunu bir arada tutmak için ortaya çıkartılmış bir kavram ama doğuştan gelen bir kavram milliyetçilik. Almanya’da da milliyetçilik var, Fransa’da da milliyetçilik var, İngiltere’de de milliyetçilik var. Hollanda’da da milliyetçilik var. Bunların hepsi milliyetçi ise herkes kendi ırkını ifade ediyorsa, hangimiz üstün ırkız? Zaten İslam’da da böyle bir şey yok, İslam’da

vatanperverlik var veya İslamcılık var veya ümmetçilik var, milliyetçilik diye bir kavram yok.
(Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

7. AK PARTİ SEÇMENLERİNİN TÜRKİYE’NİN MESELELERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞ VE DÜŞÜNCELERİ

7.1. Ekonomi

2017 verilerine göre, Ak Parti seçmenlerinin dörtte üçünden fazlası yakın dönemde bir ekonomik kriz beklememektedir. Ak Parti seçmenleri içerisinde ekonomik kriz bekleyenlerin oranı %22’dir ve Türkiye genel seçmenleri içerisinde %48’lik oranın yarısından azdır. Buna bağlı olarak, Ak Parti seçmenlerinin Türkiye’nin ekonomik durumuna genel olarak daha olumlu ve umutlu baktığı sonucu çıkmaktadır.

Derinlemesine görüşmelerde görüştüğümüz Ak Parti seçmenlerinin de hemen hepsi Türkiye’nin genel ekonomik gidişatından memnun olduğunu söylemektedir ve yakın bir gelecekte kriz ya da benzeri ekonomik sorunlar beklememektedir. Bunda yönetimde “istikrar” ve “güven”in önemli rol aldığı ileri sürülmektedir. Görüştüğümüz kişiler değerlendirmelerini, genellikle Ak Parti iktidarı öncesindeki dönemlerde yaşanan ekonomik sorun ve krizlerle bugünü karşılaştırarak yapmaktadırlar. Bu karşılaştırma sonucunda, genellikle ekonominin önceki dönemlere göre daha sağlam temellere oturduğuna dair görüş yaygındır. Görüşmeler sonucunda Ak Parti seçmenlerinin zihin dünyasında ekonomik refah ve kalkınma kavramlarının özellikle köprü, yol, havalimanı gibi altyapı yatırımlarıyla özdeşleştirilmekte ve bunlar ekonominin düzgün gittiğinin göstergeleri olarak sunulmaktadır.

Ekonomi üzerine değerlendirmelerde dikkat çeken bir başka konu da dış faktörlerin ekonomi üzerindeki olumsuz etkileridir. Bu durum genel Ak Parti seçmenleri üzerine yapılan Barometre araştırmalarında bu konuyla ilgili çıkan sonuçla uyumludur. Mesela, Ak Parti seçmenlerinin %65’i döviz kurundaki iniş ve çıkışların “dış kaynakların Türkiye üzerindeki operasyonu” kaynaklı olduğu görüşündedir. Görüşülen kişilerin bir kısmı da benzer şekilde ekonomideki olumsuzlukların kaynağını Ak Parti hükümetlerinin ekonomi politikalarından çok ekonomi dışı etkenlere bağlamaktadır. Türkiye ekonomisinin “terör”, “savaş” gibi zorlu koşullara rağmen Ak Parti hükümetlerinin “istikrarlı” ve “sağlam temellere dayanan” ekonomi politikaları sayesinde ayakta kaldığı vurgusu da sıklıkla yapılmaktadır:

Her zaman enflasyon vardı. Ben enflasyonun yüzlerde olduğunu biliyorum yani. Devalüasyonu da biz yaşadık biz ömrümüz boyunca. Kaç defa devalüasyon geldi. ... Biz Suriye’de savaşıyoruz. Hatta biz 40 seneden beri terörle savaşıyoruz. ... Şimdi Afrin’e girdik. Yani biz önceden ufak bir darbeye, ufak bir şey olsa Türkiye’de bizim borsa altüst olurdu. Bankada çalıştığım için bunları takip ediyorum. Devalüasyon yaşadık yani. O gece devalüasyon gelirdi Türkiye’ye. Paramız sıfır olurdu yani. Bir çuval para yetiren, iki çuval parayla giderdi biliyor musun bankaya gelenler... Paramız pul olurdu. Şimdi biz Afrin’de savaşıyoruz, bizim borsamız yükseldi. Bu ne demektir? Yani Türkiye’de istikrar var, güven var. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

Ben güveniyorum ya, hükümete güveniyorum. Eskisi gibi böyle bir yani konuşuluyor, şu anda şey 28 Şubat gibi, işte 17 Mart [Türkiye’de yaşanan ekonomik krizlere atıfla] falan diyorlar

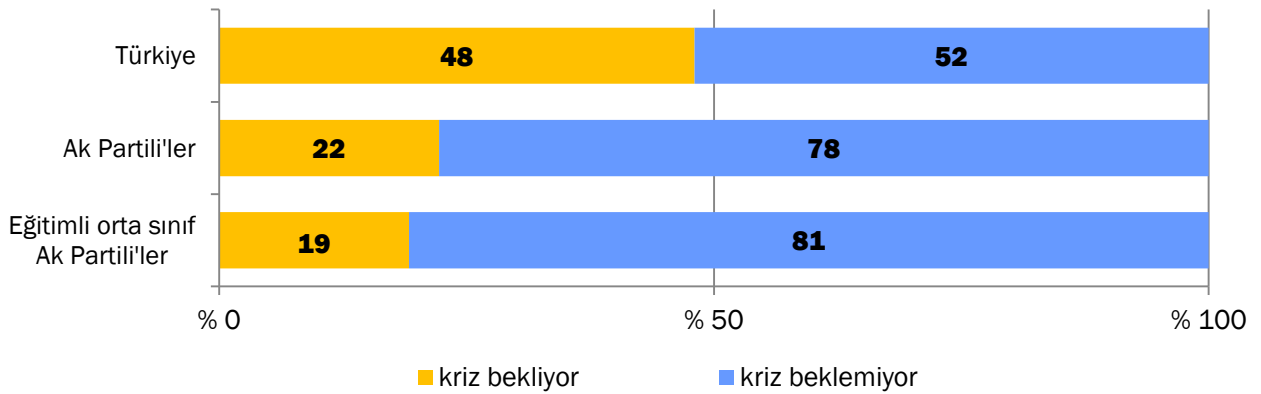
ya, onlar gibi derin bir şey olmaz. Ancak olması için bizim savaşa girmemiz lazım. O zaman ekonominin bir anlamı kalmıyor bana göre. Yani kurtuluş savaşı gibi düşün yani. O zaman yabıyla dirgenle baltayla gitmişiz. Öyle bir durum söz konusu oldu mu zaten ne varsa o şekil düşünürüm. Ama iyiye gidiyor ekonomi. (Erkek, 45, geleneksel muhafazakâr)

Türkiye artık eski Türkiye değil, bunların önlemine almış bir hükümet var. Merkez Bankası'nda bu krizleri önleyecek paraları hazırlamış durumda olur, adımlarını atarken daha bilinçli atılıyor, çok yatırımlar var gerçekten ülkede. Ben 50 yaşında olmam sebebiyle bak geçmiş çok iyi hatırlıyorum, ülkenin hangi durumlarda olduğunu, 2001'de memurdum ben, maaşımızı alamayacağımız günler olduğunu, IMF'den borç para gelip memurlara dağıtılacağını, bunları hep ben geçmişte biliyorum ve hatırlıyorum. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Şu anda da Türkiye hem kalkınma anlamında belki o köprüleri, yolları özel şirketler kendi bütçeleriyle, devletin desteğiyle yapıyorlar ama bir savaştayız biz, yani bir savaştayız, ekonomiye çok engel oluyor, kalkınmamızı da çok bunlar engelliyor yani. Biz eğer ki bu savaşlardan kurtulursak, kendi halimize kalırsak, bu Türkiye'nin süper güç olmaması için hiçbir neden yok, yani iyi de bir yönetim varsa bitmiştir iş. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Ekonominin iyi olduğuna eminim. Savaş ortamında bile borsa rekor kırdı. Ekonominin geleceği süper. 2023'e az kaldı. Altyapı iyi, yerli silah yapımı sınırlı ama 2023ten sonra müthiş bir fırlama olacak. (Erkek, 44, geleneksel muhafazakâr)

Yeni orta sınıf Ak Parti seçmenlerinin genel Ak Parti ve Türkiye seçmenleriyle karşılaştırmalı ekonomik kriz beklentileri

Eğitimli orta sınıf Ak Parti seçmenleri arasında ekonomik kriz bekleyenlerin oranı genel Ak Parti seçmenleri içerisindekiye yüzdesel olarak küçük farkla daha aşağıdadır. Görüşülen eğitimli beyaz yakalı işlerde çalışan “yeni” orta sınıf Ak Parti seçmenleri de Ak Parti hükümetlerinin bugüne kadar Türkiye’nin ekonomisini ileri seviyeye taşıyan hamleler yaptığını düşündüklerini söylemekte ve herhangi bir ekonomik kriz tehlikesinden bahsetmemektedir. Ancak, aynı zamanda ekonominin genel yönetimi hakkında bazı eleştirilerde de bulunmaktadır. Bu kişiler, “ekonomik bağımsızlık” ve “küresel piyasalara entegrasyon” gibi konularda eksiklikler olduğunu ve halen yapılması gerekenlerin olduğunu da vurgulamaktadır:

Biz bir kere çok dışa bağı bir ülkeyiz, onu bir kere kaldırmamız lazım, askerin kendi silahını yapmamız lazım. Kendi ne bileyim gelirimiz olması lazım, kimseye ihtiyacımız olmaması gerekiyor aslında. Türkiye’de anlamadığım bir şey var, İngiltere’de bu kadar lüks arabalar yok, böyle lüks yaşam yok, para var ama üretim yok, bir şey yok. İnşaat sektörü dışında sektörümüz var mı bilmiyorum hani. O da nereye kadar? Ne bileyim kendi madenlerimizi, petrolümüzü çıkarmamız lazım. Silahımızı, arabamızı üretmemiz lazım, bunlar önemli şeyler. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

Türkiye ekonomiye biraz daha profesyonel yaklaşımaya başladı, on-on beş sene içerisinde, çünkü bunu rakamlardan görüyorsunuz, hani bunun bir karşılığı var. ... Türkiye maalesef global pazarda üzerine etiket vurulmaya çalışılan bir ülke konumuna geldi. Bu da şundan dolayı, basın özgürlüğü yok, işte çok fazla tutuklamalar vs. falan var, işte FETÖ’ler hakkında haksız muamele ediliyor, gibi taraflardan vurup da hani Türkiye’yi biraz daha dışa iten ve Türkiye’nin de bu konuda sürece katkıda bulunduğu bir süreç var ve bu gelecek açısından bir tehlike, çünkü Türkiye sonuçta hani her sene dış ticaret açığı veren, fazlasını vermeyen ve yurtdışından para akışına, yatırıma, istihdama ihtiyacı olan bir ülke. O yüzden o global marketler, global pazarlara adapte olmak zorundasınız. Bu adapte olmanın yolu da onlar gibi davranmaktan geçer. O konuda Türkiye’nin eksiklikleri var. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Her ne kadar görüştüğümüz kişilerin hepsi Türkiye’nin genel ekonomik yapısı ve yönetimi hakkında “olumlu” görüşlere sahip olsalar ve “umutlu” değerlendirmeler yapsalar da, kişisel hayatlarına temas eden mikro düzeydeki ekonomik meseleler hakkında daha olumsuz durum ve gelişmelere işaret etmektedir. 2017 yılı verilerine göre, Ak Parti seçmenleri arasında kendi hayatlarında ekonomik zorluk bekleyenlerin oranı %31’dir ve ekonomik kriz bekleyenlerin %22’lik oranının üzerindedir. Buna göre, Ak Parti seçmenleri arasında ekonomi konusunda kişisel beklenti ve durumlar hakkında olumsuz değerlendirmeler artmaktadır.

Bu çerçevede, görüştüğümüz kişilerin çoğu Türkiye ekonomisi ile ilgili gördükleri en büyük sorunları “işsizlik” ve “hayat pahalılığı” olarak tanımlamaktadır. Görüştüğümüz kişiler arasında işsiz veya düzenli bir gelire sahip olmayanlar bulunmamaktadır. Emekliler, ücretli çalışan ya da işyeri sahiplerinden oluşan bu Ak Parti seçmenleri işsizlik konusuna sorun olarak işaret ederken, çevrelerdeki tanıdıklarının durumundan ya da kendi çocuklarının ilerideki çalışma hayatlarından yola çıkmaktadır. Buna göre işsizliğin yaygın olduğuna görüş bir belirsizlik ve kaygı unsuru olmaktadır:

İşsizlik var. ... Yansıtmıyorlar belki de ama yani bence çok arttı. ı... Her zaman işsizlik vardı. Şimdi de üniversiteliler işsiz kaldı. Sokaklarda cahil insan bulamıyorsun, hep üniversiteli insanlar işsiz yani. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

Üniversite okudu benim damadım. Aylarca işsiz kaldı mesela. Yeterince iş imkânı yok. O yüzden bulamıyorlar çoğu da yani. Onların okuduğu alanlarda iş olması gerekir. Devlet bunları sağlamalı. ... [Alım gücü] Düştü, çünkü çoğu insan asgari ücret alıyor. E kiracıysa 1 milyar 650 kiracı ne yapsın ya, tek kişiye bir de. Tek kişi çalışıyorsa, hanımı çalışmıyorsa, çocukları varsa nasıl geçinecek? Çok zor yani. (Kadın, 55, geleneksel muhafazakâr)

Ben tabii kendi yatırımlarımı oluşturduğum için, benim için bir sıkıntı yok. Ama çocuklarımız için şu anda gelecekte kaygım var. ... Çocuklar şimdi üniversiteyi okuyor ama iş bulamayacaklarından kaygım var. İyi bir iş bulup mesela -illa devlet olsun da demiyorum ama- şöyle kendini geçindirebilecek, sosyal haklarını koruyabilecek, kendini, ailesini, eşini, çocuğunu rahat geçindirebilecek bir iş bulur mu? Bunda kaygım var, bu sıkıntı. (Erkek, 52, Dindar muhafazakâr)

2014 ve 2017 yılı verileri karşılaştırıldığında, Ak Parti seçmenleri arasında tasarruf amacıyla bir kenara para koyabildiklerini söyleyenlerin oranı %34'ten %24'e düşerken, "kıt kanaat geçiniyorum" diyenlerin oranı %50'den %59'a çıkmıştır. Görüştüğümüz kişiler arasında da – beyaz yakalı işlerde çalışanlar ve kendi işyerini sahibi olanlar dışında- hayat pahalılığının olduğunu ve -dolaylı da olsa- hayat standartlarında düşüş yaşadıklarını söyleyenler bulunmaktadır. Bu kişiler herhangi bir tasarruf yapamadıklarını, bütçelerini ancak denkleştirebildiklerini ve bunun için de borç ve kredi aldıklarını söylemektedirler:

Valla benim her zaman, bizim bütçemiz aynı gidiyor yani. Evdeki bütçeyi ben ayarlayamıyorum hatta götüremiyorum. Yetiştiremiyorum ben yani. Yani aynı. İdare edersen, bacağına çok dışarı çıkartmazsan yorganından dışarıya, her zaman hesaplı davranırsan, bütçeyi götürüyorsun. Yoksa asla gitmiyor. Hemen zarar ediyorsun, hemen açık veriyorsun, borca giriyorum ben. Hiç borçtan kurtulamıyorum. Ömrüm boyunca borç ödedim... Önceden dolar verirdik, mark verirdik birbirimize. Ama şimdi kimse kimseye bir şey vermiyor. Gidip kredi çekiyorlar. Krediyi bulaşıyoruz şimdi. Ben asla bu kredi meselesine bulaşmak istemem hâlâ da, Allah da bulaştırmasın. İşte gene de bulaşılıyor işte. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

Yatırım yapacak bir şey yok. Ancak aldığımız kendimize yetiyor. ... Onların [akrabalar] verebileceği bir para olsa, diyelim ki 10 milyar, 1'er milyar istersin veren verir. Verebilen olursa çevrendekiler. Ama gidip de [ev almak için] 100 milyar kimseden alamazsın, mecburen bankadan. (Kadın, 55, geleneksel muhafazakâr)

Yani şu an borç içindeyim, borcum var. Babamın yüzünden, işte bir ev yapalım falan dedi. Kaptırdık parayı, ben 4-5 yıldır anca toparlıyorum. Şu anda sıkıntım yok Allah'ıma şükür olsun ama. Gene de borcum var. (Erkek, 45, geleneksel muhafazakâr)

Mesela alım gücü gerçekten gidiyorsun markete gittiğimiz zaman 100 lirayla gittiğim zaman borçlu geliyorum ben eve. Yani bizim de yani durumumuz çok kötü değil ama bilmiyorum valla. Allah olmayana da sebep versin. Çok zor. Geçinmek zor yani. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

Her şey pahalı. Şimdi 50 milyon oldu 10 milyon gibi. ... Paranın değeri iki-üç senedir düştü. Önceleri daha rahat geçiniyorduk, mesela 30 sene önce daha rahattı, para da azdı ama her şey ucuzdu. Şimdi para da çok, ama her şey pahalı. (Kadın, 63, dindar muhafazakâr)

Diğer yandan görüştüğümüz kişilerin geneli hayat standartlarındaki değişim hakkındaki değerlendirmelerini genellikle Ak Parti iktidarı öncesi dönemlerle karşılaştırma üzerinden

yapmaktadır. Buna göre, daha önceki dönemlerle karşılaştırıldığında hayat pahalılığına rağmen Ak Parti iktidarları süresince genel olarak kişisel refah düzeyine arttığına dair düşünce yaygındır.

Bu konuyla ilgili olarak göze çarpan başka bir husus da, kişilerin hayat pahalılığının yaşam koşullarındaki etkilerinden bahsederken, kişisel önlemlerle bu olumsuzlukların üzerinden gelinebileceğine dair görüşlerin yaygınlıkla ifade edilmesidir. Buna göre, hayat pahalılığı olumsuz bir gelişme olarak kabul edilirken, bu durumu uygulanan ekonomi politikalarına ilişkilendirme eğilimi zayıftır. Görüştüğümüz kişilerin bir kısmı, hayat pahalılığı sonucunda ortaya çıkan ekonomik geçinme zorlukları karşısında bireylerin hem miktar hem de biçim olarak tüketim davranışlarını değiştirmeleri gerektiği yönünde bir görüşü savunmaktadır. Mesela, bir Ak Parti seçmeni insanların “hazırcılığa” alıştığını, gereksinimlerinden fazlasını borç ve kredi ile aldığını, kendisinin ise artan fiyatlar karşısında bütçesine göre hareket ettiği için hayat pahalılığının kendisini etkilemediğini ileri sürmektedir (Erkek, 45, geleneksel muhafazakâr). Başka bir Ak Parti seçmeni de benzer bir görüşü şöyle ifade etmektedir:

Eskiden iki tane, üç tane pantolonumuz vardı. Şimdi gardırobumuzda giymediğimiz bir sürü pantolon, bir sürü gömlek, bir sürü ayakkabı. Bunlar bir sürü para verip alınmış şeyler ama belki üç tanesiyle de hayatımı geçirebilirim; üç ayakkabı, işte dört pantolon, beş gömlek vs. Bunlarla da hayat geçer. Biz biraz daha kendimizi böyle alıyoruz alıyoruz, sonra da belki dara düşüyor olabiliriz, yani çok harcıyorsan bu sefer kendin zora, dara düşüyorsun... Bu insanın kendine bağlı. ... Kendisini frenleyebilmesi lazım, yani arabayla gitmeyecek, olduğu yere otobüsle gidecek vs. Biraz daha kendini kısarsa onu, kurtulur o. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Benzer şekilde görüştüğümüz kişiler arasında işsizlik, maaşların düşük olması, iş hayatında başarı gibi farklı ekonomik meseleleri yapısal birer sorun olmaktan çok bireylerin davranışlarına bağlı olarak ortaya çıkan sonuçlar olduğunu ileri sürenler bulunmaktadır. Buna bağlı olarak, kişilerin ekonomik pozisyonları ve zorluk yaşayıp yaşamamaları kendi girişim ve çalışmalarının etkisiyle belirlendiği ve kendi sorumluluklarında olduğu görüşü hakimdir:

Sadece ailemden bir sene destek istedim, üniversite sınavını kazanmak için. Ondan sonra devlet üniversitesini kazandım, okudum. Normal harçlıkla gidip geldim okula, araba olmadığı için, cep telefonum olmadı, lüks şeyler talep etmedim ailemden. Bu şartlarda Türkiye’nin çoğu bu şartlarda yaşıyor bence. Bu şartlarda yaşayan herkes, kendimi övmek için değil, hani en az benim kadar çalışmış olsaydı zaten Türkiye daha iyi yerde olurdu diye düşünüyorum. Kimsede işsizlik olmazdı bu kadar. Türkiye’de daha kaliteli beyaz yaka olurdu. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

Hayat düşüncesi olarak eğer ben bir şeyi elde edemiyorsam, bir şeyler yolunda gitmiyorsa bunun sebebi benimdir: bu ne anamdır ne babamdır ne hükümettir ne işyerimdir, yani benim yanlışlarımı görüp bir şeyleri değiştirme gücü bende. Bunu ben yapıyorsam ancak daha iyi bir yerlere gelebilirim. O yüzden gelecek açısından da ben iyi bir şey yaparsam biraz daha ekonomik gelir durumu olarak üst seviyelere falan çıkacağım. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Özellikle, görüşülen beyaz yakalı işlere sahip yeni orta sınıf Ak Parti seçmenleri tarafından dile getirilen bu yaklaşıma alt gelir grubuna ait kişiler arasında da rastlanmaktadır:

Ben görüyorum mesela kimi boşta, kimi işte işsiz, kimi dileniyor... Ama eli ayağı düzgün olan da var. Ben bunları da görüyorum. Dileniyor. Eline bir 20 lira 30 lira olsa, yani yapsa, bununla bir şey alarak da satabilir. Yani bir şeylerle uğraşabilir. Yani bir boyacı sandığı da olsa bir şeyler yapabilir. Çalışabilir. ... Yani İstanbul'un onlara hayat şartı zor ama geçinmeyi bileceksin. ... Ben mesela ne yapıyorum kışın tatlı satıyorum, el becerim var. Yazın da boya yapıyorum. Allah'a şükür işlerim var. Boşta da kalmıyorum. (Erkek, 48, geleneksel muhafazakâr)

Bunun yanı sıra, görüştüğümüz Ak Parti seçmenlerinin bir kısmı kendi yaşam standartlarını sahip oldukları nitelikleri göz önüne alarak değerlendirmektedir. Buna göre, eğitim seviyesi düşük Ak Parti seçmenleri sahip oldukları mesleki ve eğitim niteliklerine göre sahip oldukları ekonomik şartlardan memnun olduklarını belirterek “kanaatkar” bir davranış sergilemektedirler:

Ayda 2500 TL maaş alıyorum ama iş değiştirmeyi düşünmüyorum. Maddi ve manevi olarak tatmin ediyor. Devlette çalışsam 1600 TL maaş alırım. Kiracıyım ve 6 nüfusa bakıyorum. Nankörlük etmek olmaz. Gerçekçi olursak okumuş değilim, mesleki olarak da yetersizim. Bundan dolayı iş değiştirmeyi düşünmüyorum. (Erkek, 44, geleneksel muhafazakâr)

Diğer yandan, görüşülen üniversite mezunu beyaz yakalı işlerde çalışan yeni orta sınıf kişiler de Türkiye'deki iş hayatında niteliklerini yeterince kullanamamaktan yakınmaktadır. Bu da iş hayatında maddi olarak emeklerinin karşılığını alsalar da manevi tatmin yaşayamadıklarını söylemelerine neden olmaktadır:

Manevi olarak tatmin etmiyor, açıkçası kafamda soru işaretleri var. ... Nitelikli bir insan olduğum için daha iyi işler yapmam gerektiğini düşünüyorum. ... Açıkçası işyerinde terfi almam gerektiğini düşünüyorum, niye yapılmadığını performans görüşmeleri olunca söyleyeceğim zaten, ben söylerim yani içimde kalacağına ben söylerim, onların aklında kalsın. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

Arkadaşlarım vardı, Türkiye'de iş hayatını tecrübe edip yurtdışına gelenler, mesela onlar iki sene kalıp çat pat İngilizce derdini anlatabilecek seviyede, belki bir tık daha üst seviyeye geldikten sonra hepsi geri döndüler. Ben dönmedim, çünkü ben daha iyisini yapacağım dedim. Daha iyisini yaptım ama Türkiye'ye geldim, bunu kullanamıyorum. Kullanacak çünkü platform yok, ortam yok yani. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Bu kişilerden biri, Avrupa ve ABD'ye göre Türkiye'de çalışma şartların çok daha farklı ve olumsuz olduğunu öne sürmektedir. Buna göre, Türkiye'de çalışanların genellikle insanların niteliklerinden ziyade kurdukları kişisel ilişki ve bağlantılarıyla belirli pozisyonlara gelinebilmektedir:

Niteliklerimi kullanabileceğim ortamın olması için maalesef Türkiye'de network'ünüzün olması gerekiyor. O network de bende yok, çünkü ben dindar muhafazakâr, alt gelir grubu bir

aileden geldiğim için benim etrafımdaki insanlar da belli. Girip çıkabildiğim ortamlar da belli, o yüzden bu beni hep engellemiştir yani hâlâ da o seviyede değilim. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Bu kişilerden biri “dindar” ve “muhafazakâr” kimliğinin beyaz yakalı işlerde kendisini iyi pozisyonlara taşıyacak ilişki ağlarına (*network*’lere) girmesinin önünde engel olduğunu öne sürmektedir. Aynı zamanda, herkesin başarılı olabilmek için olumsuz şartlara ve ilişkilere bakmadan çok çalışması gerektiğinin altı çizilirken, Türkiye’nin daha iyi yerlere gelebilmesi için herkesin bu zor şartlara katlanması ve çok çalışarak elinden geleni yapması gerektiği ifade edilmektedir:

Sağlık sigortam yoktu, servisim yoktu, kendim metrobüsle, tramvayla gidiyordum, laptop çantasını taşıyordum, denetim klasörünü taşıyordum, arabam yoktu. Bankaya geçtim sağlık sigortam oldu, servisim oldu, pirimim oldu, daha iyi şartlarda geçti ama ben yine de yedi sene çalıştım. Maaşım 600 gösterilip 1000 lira maaş aldım; elden maaş aldığım, [?] maaş aldığım günler oldu, kayıt dışı, yani şunu demiyorum, biraz bir şeyler çekmeden, sabretmeden, sebat etmeden bir şeylere sahip olunmuyor. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

7.2. “Kayırmacılık” İlişkileri

Görüştüğümüz kişiler “insan kayırmacılık” ilişkilerinin Türkiye’de yaygın olduğuna dair görüşü sıklıkla belirtilmektedir. Adam kayırmacılık ilişkilerinin özellikle iş bulma konusunda yaygın olduğunu söyleyen Ak Parti seçmenleri, bu ilişkilerin özellikle siyasi parti kimliği ve hemşerilik üzerinden şekillendiğini söylemektedirler. Derinlemesine görüşme yapılan Ak Parti seçmenlerinin işaret ettikleri sorunları büyük oranda genele yansıttıkları görülmektedir. Bu da, sorun olarak gördükleri meselelerin kaynağı olarak iktidardaki Ak Parti’yi görmekten ziyade, bunların muhalefet partilerinden ve/veya Türkiye genelindeki yapı ve ilişkilerden de kaynaklanan bütüncül sorunlar olduğuna dair görüş yaygınlıkla ifade edilmektedir. Görüştüğümüz Ak Parti seçmenleri de adam kayırmacılık ilişkilerinin kendi partililerin sorumluluğunda geliştiği kadar, CHP’li belediyelerde de bulunduğu görüşündedir.

Oluyor. O da oluyor. Türkiye’de bu acı ama gerçek. Adamın, adamın olduğu zaman kayırmacılık her tarafta var. (Erkek, 52, Dindar muhafazakâr)

Belediyeye işe girmek istiyorsan önce Ak Parti’ye kayıt olacaksın diyebiliyor insanlar. Nasıl anlatayım sana? Örnek veriyorum. Bir başkan yardımcısı veyahut da bir başkan benim akrabamsa bile, oğlum git önce kaydol diyebilir yani. Bu görüş genelleme halkta da var, sistemde de var. (Erkek, 45, geleneksel muhafazakâr)

Arkadaşlarım genel olarak baktığım zaman hak eden insanlardı, girebilirler diye düşündüm ama hak etmeyen insanların da çok girdiğini biliyorum, hani eşim kamuda, başka arkadaşlarım kamuda, onlardan dinliyoruz genelde ve onlar da hani böyle samimi olduğuna inanacağım insanlar olduğu için yalan söylediklerini düşünmediğim, o yüzden. Ben özel sektörde olduğum için rahatım. ...muhabbeti oluyor, tartışıyorsun, bir aslı astarı var mıdır diye düşünüyorsunuz, varsa üzüyorsunuz, ülkemiz için üzüyorsunuz yoksa Ak Parti için üzülmüyorum yani Türkiye için üzülmüyorum. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

İnsan kayırmacılık ilişkileri her ne kadar genel olarak bir sorun olarak değerlendirilse de, görüştüğümüz kişilerin bir kısmı bu durumu “işin doğası gereği” olduğunu kabullenmiş durumdadır.

Derinlemesine görüşmeler sonucunda ortaya çıkan bir başka sonuç da, son dönemlerde özellikle iktidar partisi Ak Parti tarafından kullanılan “yerli ve milli” kavramının siyasal ve kültürel anlamlarından çok ekonomik kalkınma ile bağlantılı olarak ele alınmasıdır. Görüştüğümüz Ak Parti seçmenlerinin zihninde “yerli ve milli” kavramının önemli bir yer tutmadığı görülmektedir. Bu kavramın içeriğini tanımlayanların ağırlıklı çoğunluğuna göre ise “yerli ve milli” olmak Türkiye’nin “bağımsız” bir şekilde “kendi sanayi üretimini yapması” anlamına gelmektedir. Görüşülen kişiler “yerli ve milli” kavramını Türkiye’nin yerli üretim “silah”, “araba” ve “cep telefonu” gibi sanayi ürünlerine sahip olması olarak açıklamaktadır. Buna göre, görüştüğümüz kişiler “yerli ve milli” kavramını siyasal veya kültürel anlamlarından çok ekonomik bir içerikle olarak yorumlamaktadır:

Üretim olarak yerli yapım diyelim benim bir arabamın olmasını isterim. Bir uçağımın kendi patentimin olmasını ben isterim, o yerli olur. Yerli ve milli o anlamda genel olarak şeye geliyor, yani yerli milli olması bu topraklarda doğup bu şeyi, kültürü taşımak manasına geliyor, benim ikinci şeyim, o manada şey yapıyorum. Bu topraklarda doğan herkes yerlidir bana göre. (Erkek, 52, dindar muhafazakâr)

Suriye’deki savaşta bizim kendi silahlarımızı kullanabiliyor olmamız, üretebiliyor olmamız ve bunların milli ve yerli olması yani çok güzel bir şey, çok harika bir şey, yani dışa bağımlılıktan kurtarmamız, insanlara daha çok işte ekmek aş yaratılması filan bunlar güzel bir şey, keşke bu daha önce yapılsaydı ve ben bunu destekliyorum ama milli ve yerli derken de ötekileştirme, eğer bu kültür hayatına yansiyorsa, işte “Benim gibi inanmayan benim gibi değildir, benden değildir” sonucuna varıyorsanız bu tehlikeli bir şey, yanlış bir şey. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

7.3. Kürt Sorunu

Görüştüğümüz kişilerin ağırlıklı çoğunluğu şu an Türkiye’de “Kürt sorunu” diye bir sorunun olmadığını düşünmektedir. Görüşülen Ak Parti seçmenlerinin bir kısmı, daha önceki dönemlerde yaşanan doğu bölgelerindeki yoksunluklara ve devletin baskıcı tavrına işaret etmektedir. Bu kişiler soruna dönüşen bu olumsuzlukların Ak Parti iktidarı tarafından giderildiği görüşündedir. Özellikle Kürtlerin yoğunlukla yaşadığı bölgelerde son dönemlerde ekonomik kalkınma ve altyapı gibi alanlarda gelişme sağlandığı düşünülmektedir:

Kürtlüğü savunanları da anlamıyorum. Şimdi bizim ülkemizde 10 milyon aşağı yukarı Kürt var. Hiçbiri ile bu konuda bir sorununuz yok. Hep bunu Güneydoğu’dan duyuyoruz. Bana göre zamanında tamam devletin gücü o kadar yoktu. Oralara yardım gitmiyordu. Şimdi öyle olunca oradaki insanlar, hem eğitim, hem sosyal her türlü kültürel olarak geri kalıyordu. Bağnazlaşıyordu. Şimdi e bir de alına silahı dayadın mı, adam ne yapacak? Mecburen olaya taş koyuyordu, mecburen. Ama ekonomik özgürlüğü biraz arttı. Yatırım, biraz da eğitim arttı.

Şimdi adamlar yandaş bulamıyor. Demek ki bu da neymiş, yokluktan insanlar bunu yapıyormuş. (Erkek, 45, geleneksel muhafazakâr)

Elektrik olsun, yol konusunda olsun [sorunlar] oluyordu. Ama bunlar daha ileriye gidiyor yani. (Erkek, 48, geleneksel muhafazakâr)

Ama o işte bir insanı mesela zulüm yaparsan, zulüm yapa yapa yapa mesela orada bir terör yaratırsın. Terörü devlet kendisi yaratmış aslında. Mesela benim kafama birisi bozuyor ya, ben de ona zarar vermek istiyorum. Aynı öyle yani. Orada bir grup küçük bir grup büyüye büyüye büyüye PKK haline gelmiş mesela. YPG mi nedir, ne olmuş işte, bir sürü grup var içinde. Yani böyle böyle yetişmişler bu gruplar. Başını küçükken ezmemişler. Hep taviz vermiş hükümetler. Baş edememişler yani. Ondan sonra başımıza bela olmuş. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

Sorunun aslında “terör sorunu” olduğuna dair görüş yaygınlıkla dile getirilmektedir. Bunun yanı sıra bu meselenin Türkiye’yi “zayıflatmak” isteyen “dış güçler/ülkeler” tarafından yaratıldığına dair görüşlere sıklıkla rastlanmaktadır:

Kürt meselesi diye bir mesele yok aslında. Terör meselesi var. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

Bu da bir dış devletin oyunu. Tabii ki. Amerika’nın, Fransız’ın, Alman’ın, İngiliz’in oyunu yani. Türkiye ne küçülsün ne büyüsün. Öyle bir mantıkla. Başımıza bir bela sarıyorlar her zaman çünkü. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

Görünürde sorun yok gibi, ama orada Amerika var. Amerika orada küçük bir Kürt devleti oluşturmak istiyor, kendi emelleri içerisinde, çıkarı içinde kullanmak için. İkincisi İsrail’in isteğiyle, var yani öyle bir sorun... Halk da sorun yok. (Erkek, 52, dindar muhafazakâr)

Görüştüğümüz kişilerin çoğu özellikle tanıdıkları Kürtlerle olan iyi ilişkilere atıfta bulunarak toplumsal düzeyde Türkler ve Kürtler arasında herhangi bir sorunun olmadığını söylemektedir. Bu da, kendi zihin dünyalarında meselenin toplumsal ve siyasal boyutlarını birbirinden ayrı tuttuklarını göstermektedir:

Kürt sorunu yok. Bizim karşımız, şurası hep Kürt. Hep Kürt. Gelir burada oyun oynarız. Çay içeriz, muhabbet ederiz. (Erkek, 45, geleneksel muhafazakâr)

Bu Türkiye’de yani biz yaşıyorsak, Türk-Kürt ayrımı olmaksızın hepimiz biriz burada. ... Türkçü Kürtçü diye ayırım yok yani. Bizim ailede de var Kürt. Biz ayırım yapamıyoruz. Çünkü biz sevdiğimizize varıyoruz. Kürt olarak da varmıyoruz yani. Burada bir ayırım yok yani. (Erkek, 48, geleneksel muhafazakâr)

Biz oradaki Kürt kardeşlerimizle biz 4 sene yaşadık. Herkesten iyilik gördük gerçekten. O kadar iyi insanlar ki. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

10 milyon Kürt var. Ama benim görüşüme göre, Kürtler-Türkler diye bir kavram yok. Biz hep iç içe. Benim eniştem Kürt ya. Benim eniştem Kürt. Ama bak vatan bölünmeye geldiği zaman, o da Türk yani. Çünkü benim bak, benim eniştem kan bağıımız var. O da çalışıyor, çoluk çocuğunu geçindirmeye, kimseye muhtaç olmamaya çalışıyor. Ben de ona çalışıyorum. O da Kürt. Türkiye’de yaşıyor bu topraklarda. (Erkek, 45, geleneksel muhafazakâr)

Görüşülen kişilerden bazıları Kürtlerin Türklerle aynı yaşam şartlarına sahip olduğunu ve hatta bazı durumlarda Kürtlere daha fazla müsamaha gösterildiğini düşünmektedir. Bu görüşe göre, sorun -dış güçlerin de etkisiyle- Kürtlerin her zaman daha fazlasını talep etmesinden kaynaklanmaktadır:

Benden daha çok elektriğe para vermiyorlar burada, ben para veriyorum. Vergi ödemiyorlar, kaçakçılık yapıyorlar. Bütün teşvik yatırımın en yükseği onların oralara veriliyor. ... Sorun bence, sorun mu da bilmiyorum ama bence fazla yatırım yapınca herhalde daha fazlasını istiyor insanlar diye düşünüyorum. Bir de kışkırtan veya destekleyen bir taraf varsa arkalarında bir güç, o gücü de arkalarına alırlarsa, diyelim Amerika olur, PKK olur bilemiyorum veya korkudan yapıyor olabilirler. Daha fazlasını istiyor olabilirler. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

Kürt sorunu niye var ki? Yani adam seçiliyor, cumhurbaşkanı olabiliyor, öğretmen olabiliyor, savcı olabiliyor, hâkim olabiliyor. Köydeki köylüsüne devlet kredi veriyor. Düzgünse, orada üretim yapacaksa, çiftçilik yapacaksa devlet ona kredisini veriyor; burada hangi, Kürt meselesi nedir? Kürt, belki kimlikte Kürt mü yazılmasını istiyor? Yani bu mudur mesele? Bu ülkede yaşıyorsan bizim şeyimiz Türk diye yazıyor, budur yani sen Kürt diye yazamazsın. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Yakın zamana kadar yürütülen ama sonuçlanmayan “çözüm süreci” hakkında ise genel düşünce bunun atılması gereken bir adım olduğu ancak devletin olumlu tavrına karşılık görmemiş olmaması olarak özetlenebilir. Görüşülen kişilerin çoğunluğu “çözüm sürecini” yürütüldüğü dönemde desteklediğini ve bu girişimi olumlu bir fırsat olarak gördüğünü söylemektedir. Ancak, geriye doğru bakarak yaptıkları değerlendirmelerinde çözüm için hükümet/devlet tarafından bütün girişimlerin yapılmış olmasına rağmen bunların karşı tarafın tutumuyla sonuçsuz kaldığı düşüncesi hakimdir. Görüşülenlerin bir kısmı da, çözüm sürecine başından itibaren karşı olduğunu belirtmektedir:

Belki bunlar bu işten vazgeçer, çatışmadan vazgeçer [diye] iyi niyetle yaklaştı, Barzani ile görüştü. “Gelin hep beraber yaşayalım bu topraklarda, huzur içinde yaşayalım” dediler ama bunlar kahpelik yaptılar, arkadan düzenbazlık yaptılar, yani hükümeti keriz yerine koydular ama önce bunlara bu hak verildi. Olması da gerekliydi, ak mıdır kara mıdır o günden sonra her şey belli oldu. Çatışma ise çatışmalara başlandı yani gayet normal, çünkü arkadan bir kahpelik ve kalleşlik yapıldı. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Dedim ki, yani dinen giriyorlar konuya. Gel bunu kardeş kardeş çözelim babından. Sonradan ne oldu? Art niyet. Yani sen iyi niyetle gidiyorsun, ama karşıdaki iyi niyetli değil. Daha bunu kapısında köle olup kırk sene yalvarmanın mantığı yok. Olmayacağını biliyordum ama Allah var yani. Dedim ki kendi kendime, yani dini yünden bakıyorum. Ben de insanım, sen de

insansın, ben de Müslümanım, sen de Müslümansın. Ben de bu toprakta yaşıyorum, sen de bu toprakta yaşıyorsun. Gel önce anlaşalım. Zemin bulalım. Müzakere başladı, olmadı. Olmayınca yumruğu yiyecek kafasına yani. (Erkek, 45, geleneksel muhafazakâr)

Eskiden sorunlar vardı ama şimdi yok. Çözüm süreci de bence bir fırsattı ama değerlendirilemedi. (Erkek, 44, geleneksel muhafazakâr [Bitlis'ten 18 yıl önce İstanbul'a göç eden Kürt Ak Parti seçmeni])

Bence çözüm süreci yapılmamalıydı, yani çözülecek bir durum yok açıkçası. İlk başta dediğim gibi Türk benliğini, kimliğini benimsemiş, ondan sonra bir çözüm süreci oluyor, yani bunu benimsememiş insanla bir çözüm süreci veya bir insanlar grubuyla veya bir grupla çözüm sürecine gerek yok yani bence. Biraz Devlet Bahçeli gibi düşünüyorum. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

2016 verilerine göre genel Ak Parti seçmenlerinin %59'u Kürt meselesinin halledilmesi için tekrardan müzakere masasına dönülmesi fikrine karşıdır. Derinlemesine görüşmeler yaptığımız kişilerin ağırlıklı çoğunluğu da Kürt meselesinin çözülmesi için müzakereye dayalı yeni bir sürecin başlatılmasına karşı olduklarını söylemektedir. Bunda meselenin aslında "Kürt sorunu" olmadığına ve devletin tüm yapılabileceklerini olabildiğince yerine getirdiğine dair yaygın etkisi bulunmaktadır.

Görüştüğümüz kişiler arasında, tekrardan toplumsal uzlaşma ve barış için müzakereye dayalı adımlar atılabileceğini düşünen bir kişi vardır. Eğitimli yeni orta sınıf kategorisine ait bu kişi, yarıda kalan çözüm sürecinin Türkiye için önemli bir dönüm noktası olduğunu düşünmektedir. Geçtiğimiz çözüm sürecinin Türkiye'nin özellikle ekonomik gelişiminde ve dünyayla ilişkilerde olumlu etkilerinin olduğunu savunmaktadır. Yeni bir çözüm süreci benzeri girişimi de desteklemektedir:

Modern kesimden Tayyip Erdoğan'a ve Ak Parti hükümetine o güne kadar destekleri tamdı, yurtdışından da para akıyordu Türkiye'ye, yatırımlar vs. falan geliyordu, çünkü Türkiye'ye bir güven gelmişti, Türkiye değişecekti ki değişmesi gerekiyor ama o günden sonra Türkiye artık açılmaya korkar oldu. Bir yenilik, bir radikal bir değişim yapmaya korkar oldu. O tarihten sonra da her şey değişti zaten Türkiye'de, milat oldu yani Türkiye'de. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Diğer yandan, görüştüğümüz kişiler arasında Kürt meselesiyle ilgili olarak özellikle kültürel talep ve haklar konusunda herhangi bir olumsuz tepkiye rastlanmamıştır. Aksine, görüşülen kişilerin bir kısmı özellikle anadil hakkı konusunda destekleyici ve olumlu görüşler bildirmektedir:

Mesela "Andım" Kürtçe söylemek istiyor, istemiyorsa söylemesin, bunu zorlamaya ne gerek var? (Erkek, 52, dindar muhafazakâr)

Kendi dili zaten. Olabilir. Çünkü kendi anadili olabilir. Konuşabilir. (Erkek, 48, geleneksel muhafazakâr)

Ancak anadil hakkının çeşitli boyutlarıyla tanınması konusunda olumlu görüşlere sahip kişilerden bazılarının bunu eşitler arasında bir ilişki olarak görmedikleri gözlemlenmiştir. Bu kişilerden biri Kürtçe dilinin kamusal alanda kullanımına eskiden karşıyken, şimdi “normal” karşılayabileceğini söylemektedir. Diğer yandan, Türkçe’nin hakim dil olduğunun altını çizirken, bazı durumlarda Kürtçe’nin “art niyetli” kullanılma olasılığına dair çekincelerini de ifade etmektedir:

Eskiden ben karşıydım. Çocukluğumuzda, gençliğimizde Kürtçe diye bir şey yoktu. Biz burada açık söyleyeyim döverdük yani. Konuşamazlardı. Sadece evlerinde yani. ... Eskiden, bundan 20 sene önce, 30 sene önce öyleydi yani. Yoktu öyle bir şey. Şimdi şöyle. Normal açıdan bana göre bir sıkıntı yok. Ama şimdi bir kötü tarafı var, şu. Art niyetli kullanılırsa sıkıntı. ... O dili ben bilmediğim için biraz otomatikman yadırgıyor insan. Ama zamanla öyle bir şey olursa, ona da alışacağız yani. Şimdi şöyle, ben seni 30 yıldır tanıyorum. Hep ne haber, nasılsın, Türkçe konuşuyoruz. Türkiye’de Türkçe konuşmaktan daha doğal bir şey var mı, normal bir şey? Yok. Ama sen şimdi 30 sene sonra Kürtçe konuşursan Kürdüm diye, benden sıcaklığı zaten bulamazsın. Senin ne dediğini anlamıyorum ki. Böyle bir sıkıntı olmadığı takdirde, o da olabilir. (Erkek, 45, geleneksel muhafazakâr)

Bir başka kişi de Kürtçe anadilde eğitim hakkını “azınlık hakları” çerçevesinde değerlendirmektedir. Buna göre, “diğer” azınlıklara olduğu gibi Kürtlere de anadilde eğitim hakkı verilmelidir. Aynı zamanda açılan Kürtçe eğitim kurslarının da “rağbet görmediğini” hatırlatmaktadır:

Şimdi Ermenilerin okulları var, değil mi? Kendi anadillerindeki okullara gidebiliyor, okuyabiliyor. ... Olabilir öyle bir şey olabilir, çünkü onlara öyle bir hak tanınıyorsa burada azınlıklara, onlara da böyle bir hak tanınabilir. Herhalde Kürt sorunu buysa, alın size okul. Bir ara başlıyadı herhalde öğretmenler Kürtçe. ... Ama çok da rağbet görmedi herhalde. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

7.4. Laiklik

Görüştüğümüz Ak Parti seçmenleri laikliğin vazgeçilmemesi gereken önemli bir ilke olduğu konusunda hemfikirdir. Üzerine farklı tanımlamalar yapılan laiklik çoğunlukla “özgürlük” ve “kimsenin kimseye karışmaması” olarak tarif edilmektedir:

Tabii ki önemli. Laiklik ne demek? Neysen onu yaşayacaksın. Ben sana karışmıyorsam, sen de bana karışmayacaksın değil mi? Ben sana kardeş olarak bakarsam, sen de bana kardeş olarak bakacaksın. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

Laiklik aslında bu demek, herkes istediği gibi giyinebilsin, istediğiyle iş yapabilsin. ... Tabii Müslüman, yani insan başını örtmeyince gâvur şey olmuyor; Müslüman, Müslümandır. Onun için de zaten laiklik de o demek, yani din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması yerine halkın, bizim böyle işte halkın kendi istekleridir, ben öyle anlıyorum. Tabii öbür taraflı olduğu zaman, o zaman ne oluyor? O zaman monarşie gidiyor, Arabistan gibi “İlla başını örteceksin” der. (Erkek, 52, dindar muhafazakâr)

Laik olmak güzel tabii ki, özgürlük. (Kadın, 55, geleneksel muhafazakâr)

Laiklik konusunda görüş bildirenler sıklıkla laiklik ilkesinin önceki dönemlerdeki uygulamasının “kötü” ve “baskıcı” olduğunu da vurgulamaktadır. Bu yorumları yapan kişiler özellikle eğitim ve devlet kurumlarında kendi başlarından geçenleri ve/veya çevresindekilerin tecrübelerini örnek vererek uygulanan “katı” laiklik anlayışını eleştirmektedirler. Ak Parti dönemlerinde laiklik uygulamasının iyileştirildiğini ve haksızlıkların giderildiğini de kaydetmektedirler:

Benim kızım onun mağduru. Onların hocalarının yüzünden benim kızım örtülü bir kız, ama okuyamadı. 10 sene ara verdi, sonra okudu. ...[Ak Parti dönemlerindeki laiklik uygulamaları hakkında] O da iyi gidiyor ama yani daha da iyi olabilir. İyi gidiyor yani. Biraz bir şeyler başardı en azından. Mesela benim kızım örtülü olarak görevini yapıyor en azından. Namazını kılıyor. Biz, mesela bir mescit bulamazdık, şimdi her yerde bir mescit bulup ibadetini yapabiliyorsun. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

Askeri hastanesine gelen annem 60 yaşındaki kadın, 65 yaşındaki kadının başını açtırmak, bunlar insani değerlere değersizlendirmektir, yani o kadın oraya düşmanlık için gelmiyor, hastaneye tedavi için gelen insanlara bunu yapamazsın. Çocuğu mezun olmuş üniversitede kep törenine yaşlı, başı kapalı diye anasını almamazlık yapamazsın, bunlar kötü şeylerdir, insanın gururunu incitir. Çok kötü durumlardan geçtik. Gerçekten bunun o zamanki CHP bunların önlemine alması lazımdı, demokrasi budur. İnsanlar, sen yani orada başı kapalı olsa ne olur ama yaşadığı gibi gelsin, yani onun oraya girmesi iki saatlik bir törende, ne olur ki yani ülke mi giderdi elden? (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Eskileri yaşadığım, eskileri gördüğümüz için işte eskilerden beri tenkitlerimiz var. Mesela nasıl tenkitlerimiz var? Başörtülü bir öğrenci okul birincisi oluyor, diploma verilmiyor, yani bu gibi şeyleri savunuyor mesela, bunlar net. Mesela ben onu her zaman savunuyorum, Hindistan’ın başındaki adam Sih, Sihler biliyorsun saçlarını uzatıyorlar ve kalpak bağlıyorlar. Kıyafet bellidir, New York’ta da dünyanın hiçbir yerinde de taviz vermezler ama dünyanın en iyi matematikçisi Sihler, hiç kimse onun Sih olduğunu dert etmez. Özetle, bu gibi zihniyetlerden, kör zihniyetlerden dolayı sıkıntılar olduğu için eleştiririm. Yoksa ben insanın başörtüsüne bakmam. Beynin içine bakarım. (Erkek, 52, dindar muhafazakâr)

7.5. Sosyal Hizmetler

Görüştüğümüz kişiler, sosyal hizmet alanında özellikle sağlık sistemi ile ilgili memnuniyetlerini ifade etmektedir. Sağlık hizmetlerine erişimde ve hizmetlerin kalitesinde ilerleme kaydedildiği görüşü yaygınlıkla ifade edilmektedir. Özellikle daha önceki dönemlerle karşılaştırılarak yapılan bu değerlendirmelerde, sağlık hizmetlerin daha da iyileştirilmesi konusunda beklentiler de ifade edilmektedir:

Yani eskiye göre daha iyi şu an. Öyle gözüküyor. ... Hastaneye giderdik, hastanede ziyarete gittiğin zaman hastanın yanına giremiyorsun. Hasta olduğun zaman mesela şu anda hastaneleri çok beğeniyorum. Yani eskiye göre. Çok temiz. Yemekleri güzel çıkıyor. Doktorlar iyi davranıyor, hemşireler iyi davranıyor. Eskiden olsa çağırıyorlardı, çağırıyorlardı, çok sırada bekleniyordu. Şu anda hastanelerden memnunum yani. Çok güzel, temiz. (Kadın, 55, geleneksel muhafazakâr)

Yani randevu alsak da işte ne bileyim ben, çok daha iyi olabilir. Eskiye göre tabii ki biz eskileri yaşadığımız için tabii ki iyi geliyor bana her şey. Mesela eskiden ilaç kuyrukları vardı. İlacımızı gider Okmeydanı'nda yazdırırdık, ertesi gün gider ilaç kuyruğuna girerdik, ilacımızı alırdık. Biz buraları çok iyi yaşadık. Ama tabii ki şimdi daha iyi ama daha iyi olmalı. Özel hastane gibi olmalı yani. Daha olacak diye bakıyoruz yani. Büyük hastaneler açılacak, bilmem bir şeyler diyorlar ama göreceğiz yaşarsak. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

Eskisine göre sosyal haklar da var, doğru yani şimdi bakıyorsun mesela diyaliz. Avrupa'da diyalizli olan bir insanı arabalar tek gidip toplamıyor mesela bizimkiler toplayabiliyor... Gittiğin zaman doğru devlet hastanelerinde belki randevularınız biraz geç oluyor, biraz uzun oluyor, süresi uzun oluyor ama Allah'a şükür netice olarak da diyelim ki bir kalp ameliyatı, öyle herhangi bir böbrek rahatsızlığı olduğu zaman tedavi olabiliyoruz. (Erkek, 62, dindar muhafazakâr)

Görüşüğümüz Ak Parti seçmenlerinin sosyal haklar ve hizmetler konusunda rahatsızlıklarını belirttikleri başlıca konu eğitimidir. Eğitim konusunda sorunlu ve eksik olarak görülen konular genellikle okulların ve öğretmenlerin yetersizliği, okullara ulaşım, sosyal faaliyetlerin eksikliği, ders kitaplarının içerik olarak yetersizliği ve sınıfların kalabalık olması ve eğitim sisteminin sürekli değişmesi olarak belirtilmektedir:

Eğitimde en büyük sorun, her sene yeni yeni şeyler çıkarmaları. Mesela ben üç çocuk okuttum. Kızım ayrı bir şeye girdi, o zaman ortaokuldan sonra. İkinci oğlum ayrı bir sistemle girdi, üçüncü oğlum ayrı bir sistemle girdi, şimdi ayrı bir sistem. ... En büyük sıkıntı bu. (Erkek, dindar muhafazakâr, 52)

Mesela torunum ilkokul bire giderken el yazısı yazıyordu. Sonra değiştirdiler. Durmadan bunu değiştirdikleri zaman çocuklar bocalıyor. (Kadın, 55, geleneksel muhafazakâr)

Sistem çok değişiyor Türkiye'de. Bilmiyorum, bir sisteme oturtamadılar. ... [Bir lisede rehber öğretmen olan] Eşim çok şikâyetçi, çok değişmesinden sürekli; sınavlı oluyor, bir sınavsız oluyor, onlar daha çok şikâyetçi. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

Çocuklar 3 kilometre ötedeki okula gitmek zorunda. Ama herkes servisle gidemiyor. Sınıflar kalabalık. Bu çocuklar teknoloji ile büyüdüler, öğretmenlerin kontrol etmesi zor. Ben çocuklarımı meslek lisesine yönlendirmek istiyorum ama bizim buradaki yetersiz ve kalabalık. (Erkek, 44, geleneksel muhafazakâr)

Eğitimle ilgili olarak imam-hatip liselerinin yaygınlaşması konusunda da bazı rahatsızlıklar belirtilmektedir. Görüşüğümüz Ak Parti seçmenleri tarafından imam-hatip liseleri olumlu bir genel kabul görürken, bu liselerin yaygınlaşması ve artması konusunda özel bir isteğe rastlanmamıştır. Aksine, yeni imam-hatip liselerinin açılması ve bu okulların yaygınlaşması hakkında en çok ileri sürülen görüşlerden biri bu okulların niteliğinin gittikçe düşmekte olduğudur. Özellikle imam-hatip lisesi mezunu olan kişiler tarafından ifade edilen bu görüşe göre, imam-hatip liselerinin hızlı bir şekilde yayılması bu okullarda verilen eğitim niteliğindeki düşüşü de beraberinde getirmektedir:

Saygıya artıyorlar, kalifiye olarak, kalite olarak düşünüyor. (Erkek, 52, dindar muhafazakâr)

“Bütün imam hatipler çok iyi eğitim veriyor” diyemem ama benim gittiğim yer gerçekten kaliteliydi. ... Şu an çok var, çok olunca da kalite standardı düşmüş. Eskiden talep edilen yerlerdi, şimdi insanlar evlatlarıyla uğraşamıyorlar “İmam hatibe gitsin,” diyor. ... Hani imam hatip portföyü değişti bence. Eskiden kaliteli insanlardı veya başarılı veya çalışkan öğrenciler girerdi. Bilinçsiz aileler, bilinçsiz. Bu da iyi bir şey değil yani bence. ... Çok artmaması lazım bence. Çok arttı bu ara. Benim eşim de imam hatipte öğretmen, imam hatip oldu onun okulu, yani 300-500 metre kare alanda 3 tane imam hatip lisesi var. Yani karşı değilim ama seviyesi, yani eğitim seviyesinin düşmemesi lazım bence. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

Görüşülen imam-hatip lisesi kökenli bir Ak Parti seçmeni de ailesinin kendisini bu okula imam olması için değil, “doktor olsun mühendis olsun ama Allah’ını bilen birisi olsun” diyerek gönderdiğini söylemektedir. Kendisinin de aynı gerekçelerle çocuklarını imam-hatip lisesine gönderebilmesi için bu okulların açılmasını desteklediğini eklemektedir. Aynı kişi, imam-hatip liseleri üzerine medyada gördüğü eleştirileri kuşkuyla karşılamasına rağmen, bu okullardaki eğitim kalitesinin “iyi” olması yönündeki görüşünü şöyle açıklamaktadır:

Genel itibarıyla ben imam hatiplerin açılmasına veya çoğaltılmasına karşı değilim. Eğitimin kalitesi artıyor mu? Tamam, o zaman imam hatip açılsın, yani bunda sıkıntı ne ki? Ha, eğitim kötüdür, imam hatiplerin açılmasına ne gerek vardır, niye o konuda yoğunlaşıyor bu konuşulur, bu tartışılır. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Diğer yandan, eğitimde okullaşmanın ihtiyaç doğrultusunda olması gerektiği fikri de görüştüğümüz Ak Parti seçmenlerinden biri tarafından belirtilmektedir. Bu kişi, öğrencilerin yapacakları meslek doğrultusunda eğitim almaları gerektiğinin altını çizmektedir:

[Avrupa’da] Adam kasabını bile özel okulda yetiştiriyor meslek olarak. Yönlendiriyor belli bir yaştan sonra, o mutlaka olmalı. Herkes işini sağlam yapsın, güzel yapsın, yani muadilleri olduğu kadar meslek de olsun, niye olmasın? Bir berber mesleğini girsin, bir seramikçi mesleğine girsin, adam gibi yapsın işini. O konuda hep sıkıntı var, niye biliyor musun? Millet Türkiye’de biliyorsun başka iş yapamadığı için gidiyor muslukçuluk yapıyor, fayansçılık yapıyor. Mesela ustalık, çıraklık eski Osmanlılarda vardı. Bunun olması lazım ki kalite o zaman olur. (Erkek, dindar muhafazakâr, 52)

Görüştüğümüz kişiler arasında imam-hatip liselerine öğrencilerin zorla gönderilmemesi ve herkesin seçim şansının olması gerektiğini vurgulayanlar da bulunmaktadır. Bu kişiler, aksi takdirde olumsuz sonuçlar doğabileceğini iddia etmektedir:

Eğer çocuğun yeteneği varsa, o okullarda okumalı. Ama zorla da bir aile çocuğunu götürüp de o okulda okutmamalı. Böyle okulları ben tanıyorum. Başörtülü olarak giden çocuklar orada açılıp sokakta geziyorlar. Bazı olumsuz olayları görüyorum. Aileler de zorla ‘benim kızım dindar olmalı, benim kızım örtülü olmalı, dindar bir okulda yetiştirmeli’ diye gönderiyorlar. Bu mantıkla çocuğu zorla götürüp orada yetiştiriyorlar. Ama kendileri yaşamadıktan sonra,

örnek olmadıktan sonra değil mi, bir çocuk orada yetişebilir mi? (Kadın, 62, geleneksel muhafazakar)

İmam hatiplerin eğitimini o kadar açık bilmiyorum. Ama olması güzel. Ama ailelerin oraya göndermek için zorlamaları ters geliyor bana. Zorlamamaları gerekir. Çocuk kendisi istiyorsa gitmeli. (Kadın, 55, geleneksel muhafazakâr)

7.6. Siyasi Kutuplaşma

Siyasi kutuplaşma konusunda görüştüğümüz Ak Parti seçmenleri farklı görüşler bildirmektedir. Görüşülen kişilerin yarısından fazlası siyasi kutuplaşmanın olmadığını savunmaktadır. Ancak bu kişilerin büyük kısmının aynı zamanda kamusal alanda başkalarıyla siyaset konuşmadıklarını da söylemektedir. Bu da, siyasi kutuplaşmanın kişisel düzeyde açık olarak tecrübe edilebileceği durumlardan kaçınma eğiliminin varlığını göstermektedir. Benzer şekilde, bu kişilerin bir kısmı muhalefeti –özellikle de CHP’yi- saldırgan bir üslup kullanmakla eleştirmektedir:

Kutuplaşma yüzde 52 oy almış bir partiye karşı yüzde 23 oyunu hiç yükseltmemeyen bir kişiler tarafından bunu sürekli enjekte ediliyor olabilir, bu da normal şeydir. Çok kutuplaşma yok. Yani kutuplaşma derken sen şimdi Muharrem İnce çıkıyor “Sarayı başlarına yıkacağız” diyor. Bunlar çok kötü sözlerdir, ayıp sözlerdir. Bir siyasetçiye yakışmaz. Başına yıkmak, insanları şiddete yönlendirmektir. Başına yıkmak ne demek? Sandığa gömeceğiz de anlarım. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Siyasi kutuplaşmasının arttığına işaret edenler ise daha çok eğitimli orta sınıf Ak Parti seçmenleri arasından çıkmaktadır. En büyük etken olarak parti liderlerinin kullandığı dil ve üslup gösterilmektedir. Bu görüşe sahip kişiler muhalefet partileri kadar iktidar partisini de kullandığı söylem ve tavırlarından dolayı sorumlu tutmaktadır. Siyasi kutuplaşmanın toplumsal hayata yansıdığı da dile getirilmektedir:

Kutuplaşmayı liderler yapıyor. ... Şimdi anne baba evde ne konuşuyorsa çocuk ondan etkileniyor. Mesela ben bugün sabahleyin eşimle kavga ettiğim zaman evdeki çocukların hayat psikolojisi hep onu oluşturur, ister istemez oluşturur. Liderlerde de öyle. Çok sertleşmeler, halk arasında psikolojik olarak bilinçaltında yerleştiriyor, bunun etkisi olur. (Erkek, 52, dindar muhafazakâr)

Biraz kutuplaştı ülke tabii ki. Zaten benim en çok hoşlanmadığım o. Herkesi düzeltmemiz lazım... Söylemlerine dikkat etmesi lazım siyasi parti liderlerinin, yani cümle kurarken kendine oy atanları, yani empati kurarak konuşmak lazım, ben öyle konuşurum. Karşımdaki insanların görüşlerini sevmesem de hoşlanmasam da empati kurarım, onun yanlış anlamayacağı bir şekilde ifade etmeye çalışırım. “Seninle konuşmuyorum, senin fikrini beğenmedim” denmemeli. Gerek yok böyle gerginliklere. “Böyle yapmasan daha iyi olur” denmeli. Genelde böyle ben yumuşak ve yanlış anlaşılacak adına bir, siyaset içinde de böyle olması gerekir, çünkü Kemal Bey’e kızdın diye oradaki yüzde 50’nin tepkisini almaya

gerek yok yani veya yüzde 20 veya yüzde 30 ne varsa, yani ona da hitap etmen lazım. Onlara da hizmet vermek lazım. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

Beyaz yakalı bir Ak Parti seçmeni diğerlerinden farklı bir yaklaşımla siyasi kutuplaşmanın eskisine göre azaldığını söylemekte, ancak bunun diyalog ortamı ve imkanlarının genişlemesi nedeniyle olmadığını, aksine insanların siyasi görüşlerini açıklamaktan kaçınmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu kişiye göre, Ak Parti hükümetinin otoritesini sağlamlaştırması sonucunda farklı görüşlere sahip insanların “oto-sansür” uygulayarak kendilerini ifade etmekten kaçınmaktadır. Bunun sonucunda kutuplaşma olsa da görünür değildir:

Azalıyor ama niye azalıyor, oto-sansürden dolayı azalıyor. Ortaya çıkmalar azalıyor, su yüzüne çıkartmıyor herkes, kendi aykırı kimliğini, kutup olan insanlar olarak söylüyorum. Hani bu seçim, darbeden önceki seçim döneminde daha fazla idi kutup ki bunu ben de kendime itiraf edebiliyordum, siyasi kutuplaşma vardı gerçekten de ama bu darbe döneminden sonraki uygulamalarıyla bence Tayyip Erdoğan hükümeti, Ak Parti hükümeti biraz daha otoritesini perçinleştirdi. Artık oturdu koltuğu, yani yapıştı oraya ve insanlar, yani karşı kutuptaki insanlar artık bunu kabullendiler. O yüzden o kutuplaşma eskisi gibi su yüzüne çıkmıyor şu anda ama kendi, insanların kiminin içlerinde böyle bir kutuplaşma var. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

7.7. İfade Özgürlüğü

Görüştüğümüz kişiler arasında ifade özgürlüğü konusunda 2 farklı görüş olduğu görülmektedir. Bir kısmı Türkiye’de ifade özgürlüğü konusunda fazla bir sıkıntı olmadığını belirtmektedir. Bu kişiler herkesin istediğini söyleyebildiğini ileri sürerken, bunun sınırlarının da olması gerektiğini savunmaktadırlar. Buna göre “terör” ve “bölücülük” ifade özgürlüğünün sınırlarını oluşturmalıdır:

İfade özgürlüğü, yani şunu ben, ben şunu söyleyemem, “Türkiye bölünmeli, Kürdistan kurulmalı”. Bu ifade özgürlüğü olamaz, ben ona karşıyım, bu suçtur. ... Ama bunun dışında herkes kendini ifade edebilmeli ve ediyor da zaten. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Çok sıkıntı yok, özgürlük olarak, mesela terör meseleyle ilgili ifadeler olduğu zaman bunlar gazeteci de olsa, şey de olsa evet, doğrudur sıkıntı oluyor ama şey olarak, siyasi olarak, dini olarak bir sıkıntı yok, herkes şeyini söyleyebilir. (Erkek, 52, dindar muhafazakâr)

Diğer yandan, Türkiye’de ifade özgürlüğünün özellikle son dönemlerde kısıtlandığını düşünenler de bulunmaktadır. Bu görüş özellikle eğitim seviyesi daha yüksek Ak Parti seçmenleri tarafından ifade edilmektedir. Lise mezunu ve emekli bir Ak Parti seçmeni bunu şöyle açıklamaktadır:

Soru: Türkiye’de son zamanlarda ifade özgürlüğünün engellendiğini düşündüğünüz bir olay geliyor mu aklınıza?

Cevap: Engelleniyor. Herkes istediği gibi konuşmıyor yani. Konuşsaydık zaten burada ben çok şey daha anlatabilirdim.

Soru: Peki. Ya o zaman siz de kendiniz farklı düşündüğünüz her konuda özgür şekilde...

Cevap: Konuşamıyorum. Değil mi?

Soru: Nasıl bir endişe duyuyorsunuz peki?

Cevap: Ya ne bileyim ben. İnsanın başını derde sokabiliyor bazı kelimeler, değil mi? Bir kelimedenden dolayı, internetten mesela Whatsapp'ta bir şey paylaşıyor adamın bir tanesi, başı yanıyor. Götürürler yaka paça. Olmadı mı, oluyor bu yani, duyuyoruz. Değil mi? Herkes özgürce ifadesini belli edemiyor yani. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

Üniversite mezunu, yeni orta sınıfa ait bir başka Ak Parti seçmeni de ifade özgürlüğünün kısıtlı olmasını Türkiye'nin kutuplaşma ile şekillenen siyasi ortamına bağlamaktadır:

[Siyasi kutuplaşmanın] İfade özgürlüğüne etkisi var maalesef. İşte Ak Parti'nin kötü uygulamalarını diğer kanallar, hani bazı kanallarda gördüğünüz haberi, başka kanalda göremiyorsunuz, böyle bir şey var maalesef. Bu sadece Ak Parti bazında değil, bu CHP tarafından da veyahut işte modern tarafın yani diğer kutuplardan olan televizyon kanallarında olan haberleri de diğer tarafta göremiyorsunuz, yani bu çift taraflı işleyen bir mekanizma. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Görüştüğümüz kişilerin bir kısmı “vatan hainliği” kavramının son dönemde sıklıkla ve kapsamı geniş bir şekilde kullanıldığını söylemekte ve bu durumdan da rahatsız olduklarını dile getirmektedir. Bu kişilere göre, “terör” ve “bölücülük” dışında kalan muhalif fikirlere sahip olan kişilerin “vatan haini” olarak değerlendirilmesi yanlıştır:

Siyasetin doğasında var yani bu laf. Sen beni eleştirdin diye ben sana vatan haini diyemem yani. Vatan haini kısmı bölücülüğe geldi mi vatan haini gözüyle bakarım ben. Ak Parti kötü bir parti diyebilirsin kardeşim. Senin de görüşün odur. (Erkek, 45, geleneksel muhafazakâr)

Herkes de vatan haini olamaz ki... (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Kullanılmaması lazım. Kullanılmamalı. Deniliyorsa da yani, bu sözler kullanılmamalı yani. Yani bildiğiniz zaman kullanılır. Yani bilmediğiniz kişiye kullanılmamalı yani. O yüzden. (Erkek, 48, geleneksel muhafazakâr)

7.8. Adalet Konusu ve OHAL Uygulaması

Görüştüğümüz kişilerden OHAL hakkında yorum yapanların bir kısmı OHAL uygulamasının sürmesinin gerekli olduğunu söylerken, daha az sayıda kişi artık normalleşmenin gerektiğini söylemektedir. Görüşülen kişiler, OHAL uygulamasını mevcut şartlar içerisinde devletin kendini “temizlemesi” ve yeniden güçlü olması için yapıldığını belirtmektedir:

Daha, bayağı iyi araştırılması lazım. Bu FETÖ diyorlar mesela DHKP-C olsun, diğerleri olsun, terör konusunda falan. Bu yüzden [OHAL'in sürmesine] ihtiyaç var. Yani iyicene içimizdeki memurların falan bayağı bir incelenmesi lazım. (Erkek, 48, geleneksel muhafazakâr)

İçinde bulunduğumuz durumdan sebep OHAL'i normal görüyorum. Yani normal görüyorum çünkü dostu düşmanı seçme dönemindeyiz. Fransa örneğini duymuşsunuzdur yani. (Erkek, 45, geleneksel muhafazakâr)

Sürmesi gerekir, çünkü şunu da söyleyeyim ya daha devletin içinde uzantılar var şu anda alınacak, görevden alınacak insanlar var. Şu anda sorgu aşamasında bu işler, yani daha, birileri daha alınacak bu işin içinde, çünkü OHAL olması lazım, çünkü bitmedi daha. Dışarıdan görünüyor bitti gibi değil, bitmedi, çünkü listeler tamamlanmadı daha. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

OHAL uygulamasının sürmesinin gerektiğini söyleyen bir kişi “vatandaşların hayatını etkilemediğini” ve “halen devletin içinde temizlik yapılması gerektiğini” vurgulamaktadır:

OHAL'in devam etmesine kesinlikle katılıyorum, edebilir. Bana, vatandaş olarak bir sıkıntı yok. Kim bundan bir sıkıntı olabilir ki? Sana bir sıkıntı var mı OHAL'de? ... OHAL var diye ben buraya oturamıyor muyum veya dışarıya çıkamıyor muyum? Nedir OHAL? OHAL, devletin daha güçlü olması içindir. Orada çürük elmalar temizlenmedi daha, onlar alınacak bir kere daha. Olsun, OHAL'in olmasının kime bir zararı var onu anlayamadım. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Görüştüğümüz kişilerden belediyede sözleşmeli temizlik işçisi olarak çalışan bir kişi, meclisten geçen ve kendi durumunu ilgilendiren taşeron işçilerin kadrolu olmasına imkan tanıyan kanunu örnek göstererek, OHAL uygulamasıyla beraber yasaların kolaylıkla geçtiğini, bunun da verimlilik sağladığını iddia etmektedir:

Kanunlar meclisten kolay geçiyor. Taşeron kanunu bu kadar kolay geçmezdi; OHAL'in bir de şöyle bir avantajı var. Örnek veriyorum mecliste kanun çıkartıyorsun ya. Acil bir kanun çıkartman gerekse bile 6 ayı, 1 seneyi buluyor. Bir de bunun tartışması, ıvr zıvrı. OHAL'in şöyle bir avantajı var. Kanun Hükmünde Kararname'yi çıkarttığın an bunu kimse tartışmıyor. (Erkek, 45, geleneksel muhafazakâr)

Aynı kişi sonrasında “iyilerin” yanında “kötü kanunların” da olabileceğini, mecliste bu kanunları tartışmanın daha düzgün sonuçlar doğurabileceğini ama Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar gereği mevcut uygulamanın daha uygun olduğunu eklemektedir.

Görüşülenlerden özellikle eğitimli, yeni orta sınıf kişiler OHAL uygulamalarıyla ilgili olarak bazı sorunların olduğunun altını çizmektedir. Bu değerlendirmelere göre, OHAL uygulamasının özgürlükler ve ekonomi üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır:

Bir güç aldın eline, hükümet istediği gibi kullanma yetkisine sahip, kullanayım. E ben bile bazen korkuyorum, yani eşim devlet memuru, bizim başımıza bir şey gelebilir mi diye. Eşim bazen beğenmiyor, tweet'ler atıyor, işte Milli Eğitim Bakanlığı'na. “Yazma” diyorum ona, “Bir şey olabilir” diyorum, uyarıyorum yani. “Çok, çok fazla ifade etme,” o yüzden bir şey var yani korku var insanlarda. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

OHAL çerçevesinde elen alınan konulardan bir tanesi de “adalet” ve “mağduriyetler” meselesidir. Görüştüğümüz kişilerin çoğunluğu OHAL uygulamalarının sonucunda bazı mağduriyetlerin oluştuğunu düşünmektedir. Bu kişilerin bazıları bu mağduriyetleri ölçeği geniş ve kapsamlı OHAL uygulamasının “doğal” bir yan etkisi olarak görmektedir. Bir kişi bunların zaman içerisinde giderileceğine inandığını belirtirken, bir başka kişi de bu konuyu düşünmediğini söylemektedir:

Olabilir, olabilir ama o haksızlıklar giderilir, giderilir bir süre sonra. Bir yanda ellerinde hani listeler var. İşte onlar önce görevlerinden alınıp sonra görevlerine iade edilen insanlar. Yapmadıysa insan kendini savunur zaten. Şimdi ben sana ‘hırsızlık yaptırı’ diyemem ki, yani elimde bir delilim yok. Benim söylemlerimle seni tutukladılarsa, içeri aldılarsa o öyle de olmuş mudur, oluyor mudur? Olıyor olabilir ama onların mağduriyeti kesinlikle giderilir yani. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Ya onlara [mağduriyetler] kafa yormuyorum. Şimdi bak CHP’li bir adam var. Enis Berberoğlu mu, örnek veriyorum. Niye tutuklandığını bile bilmiyorum yani. Aklıma geldi yani. ... İyinin yanında kötü illa ki vardır yani. Şeytan niye var? Bizim için. Bizi yoldan çıkartmak için. Değil mi? E şimdi hep böyle din adamları nefsinize uymayın, nefsinizi terbiye edin. Niye? Çünkü nefsinde uyduğun zaman ya zina yapıyorsun, ya kumar oynuyorsun. Yani kötü, fena bir şey yapıyorsun. Onun gibi diyeyim yani. E ben mantığımı anlatmak için söylüyorum. Yani iyi bir şeyin yanında kötü bir şey illa ki olacak. (Erkek, 45, geleneksel muhafazakâr)

Görüştüğümüz kişilerin bir kısmı da mağduriyetlerin fazlalığına işaret ederek, bunların olmaması için daha dikkatli davranılması gerektiği görüşündedir:

Adil olduğunu zannetmiyorum. Yani bazıları hak etmiştir, olabilir, hak ettiler. Ama hak etmeyen mesela iyi niyetli insanlar da yandı. Değil mi? İyi ayırt etmeleri gerekirdi. Onların da aileleri var, çocukları var değil mi? Onların da başı yandı yani. İyi niyetlerinin sebebinden yandı. Böyle olmamalıydı. İyi tespit etmeleri lazımdı. Ufak bir şeyden işte herkes görevinden alındı. Yani bunu söylemek istemiyorum, bunu açıklamak istemiyorum ama kendileri tespit etmeleri lazım. Onlar da bizim kardeşimiz, vatandaşımız. Emek vermişler o makamlara gelmişler değil mi? Birdenbire hepsini yok sayamazsınız. Hepsini hapishaneler de almaz yani. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

Soru: İşten atılmalar falan oldu ya sizin etrafınızda duyduğunuz, bildiğiniz, işte işinden atılan insanlar oldu mu, mağduriyet yaşadılar mı?

Cevap: Tabii mağduriyet, kim bilir ne kadar borçları var? (Kadın, 63, dindar muhafazakâr)

Olıyor. Bir anlamda oluyor yani. Suçsuz da gidiyor, suçlu da gidiyor. Ama bunları daha genel değerlendirseler daha iyi olur yani. İçeri atıyorlar bir iki ay sonra çıkıyor. Suçsuz diyorlar. Bu yönden daha iyi araştırılrsa, konu daha iyi olur. (Erkek, 48, geleneksel muhafazakâr)

Genel anlamıyla adalet konusunda da görüştüğümüz kişilerin çoğu eksikliklerin olduğu görüşündedir.

Bu kişilerden bazıları, aslında Türkiye’de yargının hiç bir zaman bağımsız işlemediğini belirtmekte ve bu durumun sadece Ak Parti iktidarı dönemiyle sınırlı olmadığını söylemektedir:

Ya bu toplumda yok zaten, hangi toplumda var ki? Diyanet'te var mı şimdi? 30 yıl içinde çalışıyorum. Adaletin "A"sını bile çok yerde göremiyoruz, yok yani maalesef, bu bizim şeyimize işlemiş, yani kemiklerimize, DNA'larımıza girmiş. Hiçbir yerin yok, hiçbir kurumun yok. (Erkek, 52, dindar muhafazakâr)

Geçmişte bağımsız mıydı yargı? Geçmişte eğer ki bağımsızsa yargı [bunu] diyorlarsa, şimdi de bağımsız. Geçmişte biz hepsini gördük, çünkü bağımsız değildi yargı, şimdi de değildir diye düşünüyorum, çünkü geçmişte bağımsız değildi ki yani Türkiye'de en çok oy almış partiye kapatma davası açıyorsun, internetten yayınlanan delillerden kapatma davası açıyorsun. Burada bağımsız mı oluyor yargı? O zaman bağımsız mıydı ki? O zaman bağımsız değildi ki yani şiir okudu diye adamı içeri atıyorsun, bağımsız mıydı yargı? Herkes, yani ben gördüklerimi söylüyorum. Eskiden bağımsız değildi ki yargı. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Diğer yandan, görüştüğümüz bazı kişiler de adalet konusunu Ak Parti dönemi içindeki gelişmelerle bağlı kalarak değerlendirip, bu konuda noksanların olduğunu ileri sürmektedir:

En son bu Deniz'di galiba, Almanya'nın bir sosyal şeyinin temsilcisiydi, tam hatırlamıyorum unvanını, Angela Merkel'le görüştü Yıldırım, ertesi gün adam serbest kaldı. Bir yıldan beri içerideymiş, e hani mahkemesi bunun? Madem bu adam suçluydu, o zaman mahkemeye çıkarıp öyle salın bari kardeşim, yani bu kadar açık etmeye ne gerek var, yani yargıya müdahale var. Bundan rahatsızım, bu kötü bir şey. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

7.9. Belediye Başkanlarının Görevden Alınması

Görüştüğümüz kişiler, son dönemlerde çeşitli belediye başkanlarının görevden alınmalarını desteklediklerini söylemektedirler. Bu görüş özellikle HDP'li belediye başkanları için daha net bir şekilde ifade edilmektedir. Çünkü HDP'li belediye başkanlarının "halka hizmet götürmek" yerine "teröre yardım ettikleri" görüşü hakimdir:

Demek ki o gruplara yardım ettiler yani. Terör gruplarına yardım edenler bunlar alınanlar benim anladığım kadarıyla. Onlar da doğru düzgün görevlerini yapsalardı. ... Şimdi diyor ki, oradaki arkadaşlarımız, diyor ki, burada bir hizmet var, bir hizmet var, aslında şimdi yaşayacaktınız burada diyorlar. Orada kayyum atandı onların yerine tamam mı? Şimdi yaşayacaktınız burada diyor. Hizmeti gören oradaki Kürt de, tüm Kürt halkı o kadar mutlular ki şimdi diyorlar. Bunlar hak etti yani. Allah yukarıda şahit, hak etti hepsi de. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

Ak Partili ve CHP'li belediye başkanları konusunda ise, gerekçelerini tam bilemediklerini ifade etseler de "hizmet etmeyen", "görevini kötüye kullananın" bu pozisyonlarda olmamaları gerektiğini söylemektedirler. Ancak, Ak Partili ve CHP'li belediye başkanlarının suçlu olma ihtimalini kabul edilse de, bunun yapılaş şeklinin uygunluğu hakkında bazı kuşkuvar dile getirilmektedir. Görüştüğümüz kişilerden bazıları görevden alınışların nedenleri hakkında net açıklamaların yapılmadığını dile getirmektedir. Sürecin "şeffaf olmaması" yönündeki eleştirilerin yanı sıra, bazı kişiler de bu uygulamaların demokrasinin ilke ve prensiplerine tam uyulmadan yapıldığını

söylemektedir. Ancak, Ak Parti liderine olan yüksek güven nedeniyle bu durumun kabullenildiği görülmektedir:

Eğer demokrasiye inanıyorsanız, bu yanlış bir uygulamaydı, demokraside böyle belediye başkanlarını bu şekilde istifaya zorlamak olmaz, hani seçimle gelen seçimle gider ama orada böyle bir uygulama olmadı ve bunun sebebi de kamuoyuna yansıtılmadı. ... Ak Parti hükümetine veya Tayyip Erdoğan'a diyelim bu konudaki, siyaset konusundaki ferasetine güvendiğim için ben buna sesimi çıkarmıyorum ama demokrasi bazında, bağlamında bakarsanız yanlış bir uygulama. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Doğru, bağımsız mahkemeler karar verir, çünkü verirsin mahkemelere, hem müfettişlerini gönderirsin. Mahkemeye verirsin, mahkemenin hâkimi şey yapar. (Erkek, 52, dindar muhafazakâr)

Yargı yoluyla tabii. Açıklama yapılması lazım. ... Mesela Esenyurt'taki belediye başkanı ayrıldı. Çoğu yönünü bilmiyoruz neden ayrıldı. Neden istifa etti. Ya da başka başkanlar onu bilmiyoruz yani. Kimi dedikodular arasında gidiyor yani. Onları tabii bilmemiz şart. (Erkek, 48, geleneksel muhafazakâr)

7.10. Anayasa Halkoylaması

Görüştüğümüz kişilerin hemen hepsi anayasa değişikliği halkoylamasında “evet” oyu verdiklerini söylemektedir. Sadece bir kişi oy kullanmadığını belirtmiştir. Anayasa değişikliğine onay verilmesinde öne çıkan en belirgin olan faktör Recep Tayyip Erdoğan'a (ve Ak Parti'ye) olan güvendir. Görüşülen kişilerin birçoğu halkoylaması sonucunda Anayasa'da değişen maddeleri “çok” bilmediklerini ya da şu an hatırlamadıklarını söylemektedirler. Bir Ak Parti seçmeni bunu şöyle açıklamaktadır:

Anayasa hangi madde ne diyor, daha bunu hiç kimse bilmiyor. Sadece o parti şeyiyle veriyoruz. Çünkü detayları çok bilemiyoruz. Mecliste tartışılıyor ama biz o tartışılan maddeleri, ben oturup da hangi maddenin nedir, neler tartışılıyor, hangisi enine boyuna tartışılıyor bilmiyorum ki. Sadece ana çatıları bilmeye çalışıyorum, birkaç çatı, o da bizi daha çok medya yönlendiriyor. (Erkek, 52, geleneksel muhafazakâr)

Diğer yandan, Anayasa'da değişen maddelerinin içeriğini okuyarak evet oyu verdiğini ancak şu anda pek hatırlamadığını ifade eden bir başka kişi de, partili cumhurbaşkanı uygulamasının Türkiye'deki bugüne kadarki hiçbir cumhurbaşkanının zaten tarafsız davranmamasından dolayı fiiliyatta olanı resmi hâle döktüğünü söylemektedir. Ancak aynı kişiye göre, ilkesel olarak cumhurbaşkanı tarafsız olmalıdır:

Türkiye'de objektif olunamıyor bence, ben öyle düşünüyorum, çünkü bir partiye üye olman gerekmiyor ama dünya görüşün veya şeyin neyse, kararlarını verirken etki edip duruyorsun belki aynen, bence öyle yani tarafsız, tarafsızlık yok Türkiye'de... Böyle olması gerekmiyor. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

7.11. Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik

Görüştüğümüz kişilerin ağırlıklı çoğunluğu Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmasına karşı olduğunu söylemektedir. Konuştuğumuz kişiler genellikle Avrupa Birliği'ne tam üyeliği daha önce desteklemelerine rağmen zaman içinde fikirlerini değiştirdiklerini belirtmektedir. Avrupa Birliği'ne üyeliğe destekteki bu değişime Avrupa ülkelerinin Türkiye'nin üyeliğini istemediğine dair yaygın görüş neden olmaktadır. Görüşülen kişilerin hemen hepsi Türkiye'nin üye olabilmek için gereken şartları yerine getirdiği görüşündedir. Buna karşılık, Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi "oyaladığı", "kandırdığı" ve "kullandığı" düşünülmektedir. Görüşülen kişilerden bazıları Avrupa Birliği'nin Türkiye'den sürekli yeni isteklerde bulunduğunu söylerken, Avrupa Birliği ile olan ilişkiyi "kulluk", "kölelik" gibi metaforlarla açıklamakta ve bunu reddetmektedir:

Olmasak da olur. Ama olsaydık iyiydi be... [AB'ye girmek için gerekenleri] Fazlasıyla yaptık bana göre ya. ... Tamam, istiyorum Avrupa Birliği'ni ama, kusura bakmasın ama onların köleliğine gönüllü değilim yani. Benim memleketim zaten cennet. (Erkek, 44, geleneksel muhafazakâr)

İstenmediğimiz çok açık, hiç gerek yok ki. Zaten onlarsız yaşayabiliyoruz yani istenmiyoruz yani gerçekten istensek olalım yani almayacaklar, ben inanmıyorum alacaklarına. O yüzden gerek yok. ... Ben hep isterdim, destekliyorum zaten, girsek güzel olurdu ama. ... Sonunda hep şey oldu, hep bir madde daha, hep bir madde daha, bir madde daha, bir madde daha; sürekli bir şeyler istendi bizden. Belki biraz da bizim Müslüman bir ülke olmamızdan kaynaklı, başka Müslüman ülke yok Avrupa Birliği'nde. Nüfusumuz korkutmuş olabilir. Nüfusumuzun yapısı korkutmuş olabilir, Kürt vatandaşları olarak, PKK olarak. Gerçi PKK'lı vatandaşlar orada itibar görüyorlar Avrupa'da, yani risk olarak görmüş olabilirler. Gerçekten çok büyük risk; faydalı da olabilir, ellerinde patlayabilir de. (Erkek, 37, modern muhafazakâr)

Destekliyorum, keşke olsa ama bence Avrupa Birliği'ndeki konu şu: Avrupa'nın bize yaptığı uygulamadan dolayı, ikircikli tavırları, küçültücü tavırlarından dolayı Avrupa'nın bence halk içerisinde bunun bir etkisi oldu. Bir yansıması oldu ve artık Avrupa karşılığı artmaya başladı Türkiye'de. ... Şu anda Türkiye'nin sahip olmak istediği şey Avrupa Birliği'ne üyelik anlamında, vizelerin kaldırılması, eğer vizeler kaldırılırsa, Türkiye'nin daha fazla ileri gideceğini düşünmüyorum. (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

Biz bunu hepimiz istiyoruz ama onların keyfiyetine kalmış. Yıllardır bunların istediklerini yerine getirmek için elimizden gelen gayreti gösterdik. Hükümet olarak kanunlar çıkarıyoruz, insan hakları kanunları çıkarıyoruz. Bunlar elimize bir liste veriyor, onu yerine getiriyoruz. Bir dahaki görüşmede bir liste daha veriyorlar, onların listeleri bitmiyor. Onun için elimizden geleni herhalde devlet yapıyor, yani yapıyor diye düşünüyorum. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

[Türkiye'nin AB'ye üyeliği] Olmasın, onlar kandırıyorlar milleti. Dört beş senedir bunlar Türkiye'yi üye yapmıyorlar işte. İstemiyorlar. (Kadın, 63, geleneksel muhafazakâr)

Girmeyelim kandırıyorlar; girsek olurdu ama oy alıyorlar. (Kadın, 62, dindar muhafazakâr)

Görüştüğümüz kişilerin daha az sayıda bir kısmı ise Avrupa Birliği'ne üyeliğe en başından itibaren karşı olduklarını belirtmektedir. Bu kişiler de diğerlerine benzer şekilde Avrupa ülkelerinin Türkiye'yi tam üyeliğe kabul etmek istemediğini savunmaktadır. Avrupa ülkelerinin bu tavrına gerekçe olarak da etnik ve dini kimlik üzerinden kurulan kültürel farklılıklar gösterilmektedir:

[Avrupa Birliği'ne üyelik] yanlış, baştan yanlış. ... Avrupa'nın içinde yaşadığım için, adamlar sudan bahanelerle bize engeller şey çıkarıyor. Camilerde mesela bazen işimiz oluyor, belediyeye gidiyoruz "Şu işimiz yapılsın" diyoruz. Türk olduğumuz için sudan bahanelerle engelleniyoruz. İşçi bekletmiş zaten, daha ne kulluk yapacaksın? (Erkek, 52, geleneksel muhafazakâr)

Bence olmamalı. ... Bizi süründürüyorlar işte görüyorsunuz. ... Müslüman ülkeler bir olmalı. Bir grup olmalı yani, birleşmeli. Her şeyiyle birleşmeli. Paralarıyla, pullarıyla, akıllarıyla, fikirleriyle birleşmeli. (Kadın, 62, geleneksel muhafazakâr)

Öte yandan, görüştüğümüz kişilerden Avrupa Birliği'ne tam üyeliğe karşı olanların büyük çoğunluğu aynı zamanda girilmesi durumunda kişisel hayatları üzerinde bir dizi olumlu gelişme ve etkinin de olacağını söylemektedir. Altı çizilen olası etkiler özellikle hayat standartlarının artması, ekonomik durumun iyileşmesi, serbest dolaşım olanağı ve genel olarak daha sistemin düzgün işlemesi olarak sıralanmaktadır. Avrupa Birliği'ne üyeliğin hiç bir katkısının olmayacağını, Türkiye'de Avrupa Birliği standartlarına halihazırda ulaşıldığını savunanlar da sayıca oldukça az bir halde mevcuttur:

Yani en azından ben kendim için, kişisel haklarım için, dolaşım kolay olurdu, gümrüksüz alırdım bazı şeyleri giriş şeyleri. ... Yaşam standartlarımız değişirdi Türkiye vatandaşı olarak en azından ayrılmamış bir, yani Bulgaristan'daki bir insanın benden ne farkı var ki? (Erkek, 37, geleneksel muhafazakâr)

[Yaşam standartları ve hukuku sistemi hakkında] Onlar daha oturtmuşlar, yani onlar bizim gibi değiller, daha fazla şey yapmışlar, onlar, yani aramızda bir 30-40 yıllık seviye farkı var, çünkü olanaklar daha fazla. (Erkek, 52, geleneksel muhafazakâr)

Vatandaşlar Avrupa Birliği'ne daha rahat gidecek diye düşünüyorum, yani vizesiz olarak gidecek. Gider isek oradaki yaşam tarzını, hani kötü olanı değil de, teknolojiyi, insanların ne yaptığını oraya gidip görmek isterim. ... Buraya gelirken de eksiklerimi biraz daha anlarım. Kendime katarım, onlar mı doğrudur-ben mi doğrudum? Katkı sağlar, mutlaka sağlar. (Erkek, 50, geleneksel muhafazakâr)

Bir tatile Hollanda'ya gidiyor, bir tatile Avusturya'ya gidiyor, bilmem nereye gidiyor. Sabah diyor Paris'te kahvaltı yapıyorum, akşam diyor Almanya'ya geri geliyorum. Yani ekonominin şeyi de var. Oradaki insanlar kimse kimseye karışmıyor... İkiyüzlülük yok yani çoğu Avrupa ülkesinde. Bize karşı var. Kendi aralarında yok. Yani Almanya'da vergi kaçırın adamı vatan haini ilan edebiliyorlar yani. Ama bizde kaçırın kaçırana. Beyefendi ilan ediyor herkes. Bir şey diyemiyorsun. Efendi, elinden bir şey gelmiyor yani. Bu şey, düzensizlik var. O yüzden olsaydık iyiydi. (Erkek, 45, geleneksel muhafazakâr)

Özetle, derinlemesine görüşme yapılan kişilerin arasında Avrupa Birliği'ne tam üyeliğe olan desteğin düşük olduğu, ancak bunun Avrupa ülkelerinin tavır, davranış, politikalarının olumsuz olarak yorumlanmasından kaynakladığı ve aslında tam üyelikle elde edilecek avantajların büyük oranda arzulandığı sonucu çıkmaktadır.

8. TERİMLER SÖZLÜĞÜ

Barometre raporlarında yer alan tüm bulgular, araştırmaların saha çalışmalarında görüşülen kişilerle yüz yüze yapılan anketlerde sorulan sorulara dayandırılmaktadır. Bazı sorular ve cevap seçenekleri sonrasında kısaltılarak veya basitleştirilerek, raporda gündelik dilde kullanılan terimlerle ifade edilmektedir. Örneğin kendini ne kadar dindar gördüğüne dair soruya cevaben “İnançlı ama dinin gereklerini pek yerine getiremeyen biri” için, raporda kısaca “inançlı” ifadesi kullanılmaktadır. Bu bölüm hem Barometre raporunu eline ilk defa alanlar için, hem de terimlerle ilgili açıklamaya ihtiyaç duyanlar için hazırlanmıştır. İlk tabloda terimler ve açıklamaları, daha sonraki tablolarda bu terimlerin kaynağı olan soru ve cevap metinleri yer almaktadır.

AÇIKLAMA

Alevi Müslüman:	Kendi din / mezhebini Alevi Müslüman olarak tanımlayan kişi
Alt Orta Sınıf:	Kişi başı geliri ortadaki yüzde 60'lık kesimde olan ama otomobili olmayan kesim
Alt Sınıf:	Kişi başı geliri en düşük olan yüzde 20'lik kesim
Arap:	Kendi etnik kökenini Arap olan tanımlayan kişi
Başörtülü:	Kendisi veya erkekse eşinin başörtüsü ile örtündüğünü belirten kişi
Çarşaf:	Kendisi veya erkekse eşinin çarşafı ile örtündüğünü belirten kişi
Dindar:	Dinin gereklerini yerine getirmeye çalışan dindar biri
Dindar Muhafazakâr:	Kendi hayat tarzını dindar muhafazakâr olarak tanımlayan kişi
Geleneksel Muhafazakâr:	Kendi hayat tarzını geleneksel muhafazakâr olarak tanımlayan kişi
İdeolojik:	Siyasi görüşüne en yakın parti o, diyen kişi
İnançlı:	İnançlı ama dinin gereklerini pek yerine getiremeyen biri
İnançsız:	Dinin gereklerine pek inanmayan biri
Kent:	Nüfusun 4000'in üstünde olan yerleşim yerleri (idari tanımdan farklıdır)
Kır:	Nüfusun 4000'in altında olan yerleşim yerleri (idari tanımdan farklıdır)
Kürt:	Kendi etnik kökenini Kürt olan tanımlayan kişi
Liderci:	Liderine, başkanına güveniyorum, beğeniyorum, diyen kişi
Metropol:	Nüfusu en yüksek 15 şehrin bütünsel şehir merkezi sınırlarındaki yerleşim yerleri (idari tanımdan farklıdır)
Modern:	Kendi hayat tarzını modern olarak tanımlayan kişi
Örtünmeyenler:	Kendisi veya erkekse eşinin örtünmediğini belirten kişi
Partisiz:	Bu partilerden hiçbirisi beni temsil etmiyor, diyen kişi
Sofu:	Dinin tüm gereklerini tam yerine getiren dindar biri
Son Dakikacı:	Seçim dönemlerinde partilerin çalışmalarına bakarak karar veriyorum, diyen kişi
Sünni Müslüman:	Kendi din / mezhebini Sünni Müslüman olarak tanımlayan kişi
Taraftar:	Ben / biz hep o partiye oy veririm, diyen kişi
Türbanlı:	Kendisi veya erkekse eşinin türbanla örtündüğünü belirten kişi

Türk:	Kendi etnik kökenini Türk olan tanımlayan kişi
Üst Sınıf:	Kişi başı geliri en yüksek olan yüzde 20'lik kesim
Yeni Orta Sınıf:	Kişi başı geliri ortadaki yüzde 60'lık kesimde olan ve otomobili olan kesim
Zaza:	Kendi etnik kökenini Zaza olan tanımlayan kişi

8.1. Terimlerin Kaynağı Olan Soru ve Veriler

Kendinizi, hayat tarzı bakımından aşağıda sayacağım üç gruptan hangisinde sayarsınız?

Modern

Geleneksel Muhafazakâr

Dindar Muhafazakâr

Hepimiz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyız, ama değişik etnik kökenlerden olabiliriz; Siz kendinizi, kimliğinizi ne olarak biliyorsunuz veya hissediyorsunuz?

Türk

Kürt

Zaza

Arap

Diğer

Dindarlık açısından kendinizi aşağıda okuyacaklarımdan hangisiyle tarif edersiniz?

Dinin gereklerine pek inanmayan biri

İnançlı ama dinin gereklerini pek yerine getiremeyen biri

Dinin gereklerini yerine getirmeye çalışan dindar biri

Dinin tüm gereklerini tam yerine getiren dindar biri

Genel olarak oy tercihinizi sayacağım sebeplerden hangisi etkiliyor, hangisi belirliyor?

Ben/biz hep o partiye oy veriz.

Siyasi görüşüme en yakın parti o.

Liderine, başkanına güveniyorum, beğeniyorum.

Bu partilerden hiçbirisi beni temsil etmiyor.

Seçim döneminde partilerin çalışmalarına bakarak karar veriyorum.

Kendinizi ait hissettiğiniz dininiz ve mezheb-iniz nedir?

Sünni Müslüman

Alevi Müslüman

Diğer

Yerleşim Kodu (Örneklemden gelen veri)

Kır

Kent

Metropol

Eşiniz veya siz, sokağa çıkarken başınızı örtüyor musunuz? Nasıl örtüyorsunuz?

Örtünmüyor

Başörtüsü

Turban

Çarşaf

Bekâr erkek

Ekonomik sınıflar (Hanedeki kişi sayısı, hane geliri ve otomobil sahipliği kullanılarak hesaplanıyor)

Alt sınıf

Alt orta sınıf

Yeni orta sınıf

Üst sınıf